

อำนาจของคนขายขอบ : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อผู้
ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน

วิทยานิพนธ์
ของ
ณัฐพงษ์ ราชมี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง
เมษายน 2555
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

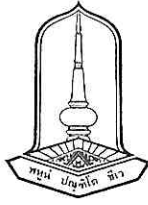

อำนาจของคนขายขอบ : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อผู้
ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน

วิทยานิพนธ์
ของ
ณัฐพงษ์ ราชมี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง
เมษายน 2555
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายณัฐพงษ์ ราชมี
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการเมืองการปกครอง ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(อาจารย์ ดร.อลงกรณ์ อรรคแสง)

ประธานกรรมการ

(อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำคณะ)

(อาจารย์ ดร.วินัย พลเจริญ)

กรรมการ

(ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

(อาจารย์ ดร.ประโยชน์ สังกลิ้น)

กรรมการ

(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

(รศ.สมชาย วงศ์เกษม)

กรรมการ

(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

(รศ.สิดา สอนศรี)

คณบดีวิทยาลัยการเมืองการปกครอง

(ศ.ดร.ประดิษฐ์ เทอดพุฒ)

ผู้รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 30 เดือนเม.ย. พ.ศ. 2555

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับทุน จากเงินทุนอุดหนุนและส่งเสริมโครงการวิจัยจาก
งบประมาณเงินรายได้ ประจำปี 2554 วิทยาลัยการเมืองการปกครอง
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก อาจารย์ ดร.วินัย ผลเจริญ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.ประโยชน์ ส่งกลิ่น กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชัย ภัทรชนนันท อาจารย์ ดร.อลงกรณ์ อรรคแสง ประธานกรรมการสอบ และรองศาสตราจารย์สมชาย วงศ์เกษม กรรมการสอบ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.วิเชียร ตันศิริกงคณ อธิการบดีวิทยาลัยการเมือง การปกครองที่ให้การสนับสนุน และแนะแนวทางในการศึกษาตลอดหลักสูตรแก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณ อาจารย์เฉลิมเกียรติ ภาระเวช อาจารย์มณีนรัตน์ มิตรปราสาท ที่ช่วยกรุณา ให้ความรู้เกี่ยวกับการวิพากษ์สังคม และเทคนิคพิเศษในการวิจัย

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อสุรพงษ์-คุณแม่บังอร ราชมี, คุณตานิรันดร์-คุณยายคำผิง แป้น้อย ที่อบรมเลี้ยงดู ให้กำลังใจ ถามไถ่ และสั่งสอนผู้วิจัยมาตั้งแต่ยังเล็ก

ขอขอบพระคุณ คุณจันทร์ดา-คุณบุญเรือง เนื่องไชยศ สองพี่น้องผู้มีพระคุณต่อผู้วิจัยอย่างหาที่สุดมิได้

ขอขอบพระคุณ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร ที่อนุเคราะห์ ข้อมูล อำนวยความสะดวกในการลงภาคสนามอย่างเป็นกันเอง และขอบคุณบรรดามิตรสหายที่ได้ ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางวิชาการ และประสบการณ์การทำงานเพื่อสังคม จนนำมาซึ่ง การศึกษาวิจัยเพื่อให้พลังแก่ขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนคนชายขอบ เพื่อต่อสู้กับ ความอยุติธรรม มิให้บุคคลเหล่านั้นไม่ได้รับความเป็นธรรมเพียงเพราะเขาเป็นคนชายขอบ

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการสนับสนุนจากเงินทุนอุดหนุนและส่งเสริมโครงการวิจัย จากงบประมาณเงินรายได้ ประจำปี 2554 วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ประโยชน์ใดที่จะบังเกิดขึ้นจากผลการวิจัย ผู้วิจัยขออุทิศให้แก่วงวิชาการ และขอน้อมรับ ข้อผิดพลาดทุกประการ แต่เพียงผู้เดียว

ณัฐพงษ์ ราชมี

ชื่อเรื่อง	อำนาจของคนชายขอบ : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่ เหมืองแร่โปแตชในอีสาน
ผู้วิจัย	นายณัฐพงษ์ ราชมี
กรรมการควบคุม ปริญญา	อาจารย์ ดร.วินัย ผลเจริญ และอาจารย์ ดร.ประโยชน์ ส่งกลิ่น ร.ม. สาขาวิชา การเมืองการปกครอง
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2555

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง อำนาจของคนชายขอบ : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน (The Power of Marginal People : A Case Study of The Movement in The Areas of Isan Potash Mines) ได้ตั้งความมุ่งหมายของการวิจัยไว้ 2 ข้อ คือเพื่อศึกษาการเกิดขึ้นและดำเนินไปของอำนาจของ “คนชายขอบ” กรณีการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน และเพื่อศึกษาลักษณะของอำนาจ และยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม คือประชาชนผู้สนับสนุน/ผู้คัดค้านโครงการเหมืองแร่โปแตช เจ้าหน้าที่รัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการเกิดขึ้นของความเป็นชายขอบพบว่า ความเป็นชายขอบในพื้นที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของกระแสการพัฒนาที่มาพร้อมกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ ผ่นวกกับความไม่ยุติธรรม ไม่โปร่งใส ความไม่เท่าเทียม และมีปัจจัยอีก 3 ประการที่เกื้อหนุนการเกิดขึ้นของความเป็นชายขอบ กล่าวคือการผูกขาดกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร การทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ และการเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทเอกชนผ่านการกำหนดนโยบายและการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการดำเนินไปของอำนาจของคนชายขอบพบว่า อำนาจของคนชายขอบปรากฏชัดเจนในเวทีวิชาการ เวทีการประชุม เวทีการสัมมนา และการเคลื่อนไหวในท้องถื่น การถูกเบียดขับให้เป็น “คนชายขอบ” ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งความรู้สึก ชีวิต จิตใจ และโอกาสอันพึงได้ในการยกระดับคุณภาพชีวิต ทำให้การดำเนินวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป “คนชายขอบ” ได้พยายามหาตำแหน่งแห่งที่ของตน เพื่อเปิดเป็นพื้นที่ปริณทลสาธณะในการที่จะเรียกร้อง ต่อต้าน และแสดงความเป็นตัวตน โลกทัศน์ และอุดมการณ์

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นลักษณะของอำนาจพบว่า “คนชายขอบ” ได้สถาปนาอำนาจให้ผ่านการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความจริง และวาทกรรม ภายใต้วาทกรรมที่ว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิต จิตวิญญาณ และการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการนำเอาเหตุการณ์ ตำนาน เรื่องราว ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญา ปรากฏการณ์จริง มาสร้างเป็นความรู้แล้วนำมาอธิบาย รองรับปฏิบัติการ รวมทั้งสื่อสารผ่านสัญญาณเพื่อให้เห็นว่าอำนาจของคนชายขอบนั้นมีลักษณะไม่แน่นอน ไม่ใช่สิ่งของ มาจากปฏิบัติการทุกภาคส่วนของสังคม แตกต่าง หลากหลาย และไร้ปฏิบัติการที่แน่นอน

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นยุทธศาสตร์การต่อสู้พบว่า แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้มุ่งไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตที่ไม่ทำลายธรรมชาติใช้ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การต่อสู้ตามยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ยุทธศาสตร์การต่อสู้ตามยุทธวิธีการจัดขบวนทำทนายระบบปกติ และการกดดัน ยุทธศาสตร์การต่อสู้ตามยุทธวิธีการสื่อสารกับสาธารณะ ยุทธศาสตร์การต่อสู้ตามยุทธวิธีการสร้างเครือข่าย นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรยังได้ใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม รวมถึงการใช้กลไกทางสังคมอย่างการคว่ำบาตรทางสังคม

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะให้ภาครัฐปรับแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย กำหนดนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักการประชาธิปไตย และเสนอแนะให้ขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้สร้างไว้ซึ่งคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ยกกระดับประเด็นการเคลื่อนไหวสู่ปริมณฑลสาธารณะ โดยใช้หลักการประชาธิปไตยเป็นแนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้

TITLE The Power of Marginal People : A Case Study of The Movement in The Areas of Isan Potash Mines

AUTHOR Mr. Nattapong Ratmee

ADVISORS Dr. Vinai Poncharoen and Dr. Prayote Songklin

DEGREE M.Pol.Sci. **MAJOR** Political Science

UNIVERSITY Mahasarakham University **DATE** 2012

ABSTRACT

This research has two objectives. The first is to study the appearance of marginal people power and its operations in case of the struggle against potash mine projects in Isan. The second is to study the kind of power and strategies of struggle groups against the projects. There are collected data from three main target groups, the first group is the local people from two sides who agree and disagree with the project. The second is the affiliated state officers. The last one is the NGOs.

This research indicates that marginalization in the area is the effect of development which comes along with globalization, the lack of injustice, transparency, and inequality, as well as three other factors, that is, the monopoly of natural resources management, the commercialization of natural resources, and the amendment of law and public policy to support the benefits of private companies.

For the operation of marginal people power, the study shows that it appears on academic spaces, meetings, seminars, and the movements on road. The marginalization affects to life, mind, and feeling of people. They lack chance to develop their livelihood. They attempt to find their space to stand and open it to be public space to insist, oppose, and show their identities and ideologies.

The research also demonstrate that the marginal people who appose the projects have established their power through the movement by using of knowledge, truth, and discourse. They use the discourse of community culture, their livelihood, their spirit, and the insistence of their rights to manage natural resources. They also apply the incidences, myths, stories, livelihood, local knowledge, and virtual evidences to build knowledge. Then they use the knowledge to explain and

support the operation of power. In addition, their power are shown through signs which indicate that marginal people power comes from different sources of society.

In part of resistant strategy, this study shows that their strategies emphasize on the livelihood of local people which is friendly to the environment. These strategies are the strategy through formal political system, the strategy through obstructing and challenging formal political system, the strategy through communication to public, the strategy through network building. Furthermore, conservation group of Udonthani and its network also use the strategy of cultural movement and social mechanism such as social boycott.

Researcher has two recommendations. The state sector should reorganize laws, policies, and development strategies in consideration of participation of local people under democracy regime. And the people movement should maintain the value of natural resources and uplift the struggle to public space by democratic ways.

สารบัญ

บทที่

หน้า

1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการวิจัย	13
	คำถามในการวิจัย	13
	ความสำคัญของการวิจัย	13
	ขอบเขตของการวิจัย	14
	กรอบวิเคราะห์การวิจัย	14
	นิยามศัพท์เฉพาะ	16
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	18
	แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ	18
	แนวคิดเกี่ยวกับคนชายขอบ	27
	แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน	31
	แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม	37
	บริบททั่วไปของพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน	43
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	54
3	วิธีดำเนินการวิจัย	57
	กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก	57
	เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	58
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	59
	การวิเคราะห์ข้อมูล	60

4	อำนาจของคนชายขอบในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตช ในอีสาน	61
	นัยสำคัญของปัญหาและการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน	61
	ความเป็นชายขอบ : กระบวนการสถาปนา และการดำรงอยู่ในพื้นที่ เหมืองแร่โปแตชในอีสาน	73
	อำนาจของคนชายขอบ : ที่มา รูปลักษณ์ และยุทธศาสตร์ปฏิบัติการ	86
5	สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	106
	สรุปผล	106
	อภิปรายผล	110
	ข้อเสนอแนะ	112
	บรรณานุกรม	116
	ภาคผนวก	123
	ภาคผนวก ก หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูล	124
	ภาคผนวก ข ภาพการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร	126
	ประวัติย่อของผู้วิจัย	148

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 เหตุการณ์การเคลื่อนไหวต่อสู้	7
2 จำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก	58

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

หน้า

1	กรอบการวิเคราะห์การวิจัย	15
2	ขั้นตอนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน	50
3	ขั้นตอนการขออนุญาตประทานบัตรทำเหมืองแร่ได้ดิน	52

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ภาคอีสานถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยในช่วงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (สมชัย ภัทรชนนันท. 2548 : 1) มีพื้นที่ประมาณ 1 ใน 3 ของประเทศ และเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งเกลือหินใต้ดินจำนวนมากมหาศาล คือประมาณ 4,700 ล้านตัน จากการประมาณการสำรวจทางธรณีวิทยา ในอดีต “เกลือ” ถือเป็นทรัพย์ในดินที่ธรรมชาติได้สร้างไว้ และคนอีสานได้รู้จักนำมาใช้เพื่อการผลิตเกลือสินเธาว์และการถลุงเหล็กมากกว่า 3,000 ปีแล้ว (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. 2535) คนอีสานเมื่อเปรียบเทียบกับคนในภาคอื่น ๆ แล้วถือว่ามีความยากจน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา และเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีการประกอบอาชีพทำนาเกลือจนทำให้มีชุมชนเกิดขึ้นในแหล่งผลิตเกลือต่าง ๆ หลายแห่ง เช่น กลุ่มบ่อภูหิน ต.โนนแดง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น บ่อโนนหนองเหล็ก บ้านอุมจาน อ.ประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี บ่อขางัว บ้านขางัว ต.พังซ່อน อ.หนองหาน จ.อุดรธานี บ่อหัวแฮด บ้านท่าสะอาด ต.ท่าสะอาด อ.พรเจริญ จ.หนองคาย เป็นต้น ในการผลิตนั้นนอกจากจะผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนแล้ว ยังมีการนำเกลือไปขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้าในฤดูกาลต่าง ๆ เกือบตลอดทั้งปี โดยเส้นทางการค้าเกลือของคนอีสานในอดีตครอบคลุมไปถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา และข้ามแม่น้ำโขงไปฝั่งลาว เวียดนาม สู่ที่ราบเขมรต่ำอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเกลือเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ใช้แปรรูปปลาแห้ง ปลาหมัก ปลาดอง และปลาร้า เกลือจึงเป็นหลักประกันทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสานมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ปัจจุบันในชุมชนที่กล่าวถึงข้างต้นยังมีการสืบทอดวิธีการผลิตเกลือแบบดั้งเดิมในรูปของการทำเกลือพื้นบ้านด้วยเทคโนโลยีแบบง่าย ๆ สามารถใช้วัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ในการกระบวนการผลิต และเป็นที่น่าสนใจว่าในการจัดการบ่อเกลือของชุมชนจะให้ความสำคัญกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยชาวบ้านจะกำหนดว่าไม่ให้ทั้งดินเค็มออกนอกบริเวณบ่อ หรือต้องกองไว้กลางบ่อ นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับเกลือในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีค่าและเชื่อว่ามิวิญญานศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองอยู่ จึงต้องมีพิธีกรรมในการไหว้ก่อนลงมือต้มเกลือทุกครั้ง แต่เมื่อมีการพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์เกิดการพัฒนาด้านต่าง ๆ ขึ้นเพื่อหวังให้เกิดความเติบโตของระบบเศรษฐกิจในระดับประเทศมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาด้านการเกษตรแบบอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่กำลังย้ายฐานมาสู่อีสานโดยส่วนหนึ่งเป็นอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากการทำเหมืองแร่โปแตช ซึ่งกำลังเป็นประเด็นขัดแย้งรุนแรงระหว่างนโยบายการพัฒนา

แหล่งแร่โปแตชของรัฐ บริษัทเอกชน และประชาชนในพื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช (คณะผู้วิจัย. 2535 : 19-20)

การดำเนินโครงการดังกล่าวเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐที่เป็นหนึ่งในกระบวนการที่ทำให้คนในพื้นที่ดำเนินโครงการถูกผลักดันให้เป็น “คนชายขอบ” และต้องรับผลกระทบที่ตามมาไม่ว่าจะเป็นผลกระทบเกี่ยวกับการดำเนินคดีตามกฎหมาย การประณามจากสังคม และความสูญเสียอื่น ๆ อีกมากมายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หากพิจารณาถึงฐานคิดที่เป็นมายาคติที่ทำให้คนในพื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการถูกผลักดันให้เป็นชายขอบ จดหมายประวัติศาสตร์ของหัวหน้าชนเผ่าอินเดียนแดงเมืองซีแอตเติลในงานเขียนของศาสตราจารย์ (พิเศษ) ชลธิรา สัตยวัฒน์ (2552 : 5-22) สามารถสะท้อนฐานคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐได้อย่างชัดเจน จดหมายฉบับดังกล่าวหัวหน้าชนเผ่าอินเดียนแดงได้เขียนถึงประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา เนื่องจากประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาได้ยื่นข้อเสนอต่อหัวหน้าชนเผ่าอินเดียนแดงขอซื้อที่ดินซึ่งพวกอินเดียนแดงอาศัยอยู่เดิมมาเป็นที่ทำกินของพวกผิวขาว โดยสัญญาว่าจะจัดเขตนิคมให้แก่ชาวอินเดียนแดงเป็นการตอบแทน ข้อความในจดหมายที่ตอบนั้นแสดงให้เห็นว่าถึงแม้ชาวอินเดียนแดงจะถูกพวกผิวขาวมองว่าเป็นพวกด้อยพัฒนา ป่าเถื่อน และยังไม่ “ศิวิไลซ์” ดังเช่นคนผิวขาวแต่ความรู้สึกนึกคิดที่เขามีต่อที่อยู่ของเขา ธรรมชาติ และสถานะแวดล้อมที่สะท้อนในจดหมายนั้น แม้แต่คนผิวขาวชั้นปัญญาชนปัจจุบันยังต้องยอมรับว่าระบบความคิดทั้งชุดหรือกระบวนทัศน์ของชาวอินเดียนแดงเป็นอุดมการณ์ที่มีนัยยะลึกซึ้ง มีความเป็นสากล และเป็นอมตะ แม้ว่าในประเทศไทยประเด็นความแตกต่างด้านเชื้อชาติจะไม่มีความเด่นชัดอย่างกรณีที่เคยยก การตอบโต้ไม่มีนัยยะที่ลึกซึ้ง ไม่มีความเป็นสากล และไม่เป็นอมตะ แต่ในประเทศไทยก็ได้ปรากฏเหตุการณ์ที่ผลักดันกลุ่มหนึ่งให้เป็น “คนชายขอบ” ขึ้น และส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลเหล่านั้นเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นกับชนเผ่าอินเดียนแดงในเมืองซีแอตเติล ฐานคิดที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นสามารถนำมาเป็นกรอบอธิบายความแตกต่างของวิถีคิดระหว่างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนในประเด็นการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในภาคอีสานได้ และสะท้อนให้เห็นกระบวนการ กรรมวิธีการผลิตที่แตกต่างกันว่ามีผลมาจากฐานคิดที่แตกต่างกัน

กระบวนการ กรรมวิธีการผลิตของชาวบ้านจะคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคตไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคุณภาพดิน สภาพความเป็นอยู่ และยังมีการนำเอาความคิดที่เป็นภูมิปัญญา ผสมกับความเชื่อ วัฒนธรรม จารีต ประเพณีมาผสมผสานเป็นขอบเขตของกระบวนการ กรรมวิธีในการผลิต ในขณะที่กระบวนการ กรรมวิธีการผลิตของบริษัทที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในภาคอีสานไม่ได้คำนึงถึงสิ่งที่กล่าวมาในเบื้องต้น แต่ไปมุ่งเน้นความคุ้มค่าของการลงทุน ปริมาณของผลิตภัณฑ์ และแสวงหาประโยชน์ให้บังเกิดสูงสุดจากการดำเนินการ

กระบวนการ กรรมวิธีการผลิตของบริษัทที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช (กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่. 2548) จะเริ่มดำเนินการโดยมีกระบวนการดังนี้

กรรมวิธีในการทำเหมืองมีอยู่ด้วยกันหลายวิธี การที่จะเลือกที่จะนำวิธีใดมาใช้ในการทำเหมืองแร่โปแตชเพื่อให้โครงการได้รับประโยชน์สูงสุดนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการด้วยกัน เช่น ต้นทุนการดำเนินงานต่ำ มีความปลอดภัยสูง ลักษณะของชั้นแร่โปแตช ความสามารถในการนำแร่ออกมาให้ได้มากที่สุด ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยขอเสนอกรรมวิธีการทำเหมืองแร่โปแตชแบบ Box-Hole ซึ่งเป็นกรรมวิธีที่จะใช้ดำเนินการขุดเจาะแร่โปแตชในโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

Box-Hole เป็นวิธีการทำเหมืองใต้ดินระบบหนึ่งซึ่งปลอดภัย ต้นทุนการดำเนินงานต่ำ สามารถนำแร่โปแตชออกมาได้ทั้งชั้น และยังเป็นที่ยอมรับใช้สำหรับผู้ผลิตปุ๋ยโปแตชในประเทศต่าง ๆ ดังนั้นจึงนำวิธีนี้มาใช้เป็นวิธีการทำเหมืองใต้ดิน กรรมวิธีการทำเหมืองใต้ดินแบบ Box-Hole จะเจาะปล่องอุโมงค์ในแนวเอียง (Decline Shaft) ขนาด 3x6 เมตร จำนวน 2 ปล่อง ลึก 180 เมตร เพื่อใช้ในการติดต่อระหว่างโรงงานผลิตปุ๋ยโปแตชบนดิน และเหมืองใต้ดิน ตลอดแนวปล่องอุโมงค์จะหล่อด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยปล่องอุโมงค์จะมีความหนาของคอนกรีตเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามแรงกดของชั้นดิน และหินที่ระดับ 180 เมตร และเจาะปล่องอุโมงค์หลาย ๆ อุโมงค์ในแนวขนานกัน โดยให้หลังคา และพื้นอุโมงค์ติดกับชั้นเกลือ เพื่อให้อุโมงค์มีความแข็งแรง ในชั้นดินอุโมงค์ (Stope) จะมีขนาดกว้าง 15 เมตร ยาว 400 เมตร สูง 20-25 เมตร แต่ละเขตการทำเหมือง (Mining Block) มี 12 อุโมงค์ แต่ละอุโมงค์มีกำแพงค้ำยัน (Wall Pillar) ขนาดกว้าง 20 เมตร ยาว 400 เมตร เป็นตัวแบ่งกัน และล้อมรอบด้วยแนวกำแพงแร่คาร์บอเนต (Wall Barrier Pillar) กว้าง 50 เมตร เมื่อดำเนินการขุดเจาะอุโมงค์ในการทำเหมืองแร่เสร็จสิ้น กระบวนการต่อไปคือการนำแร่ขึ้นมาแต่งหรือที่เราเรียกว่า “การแต่งแร่”

ขบวนการแต่งแร่โปแตช เป็นการนำแร่โปแตชมาผ่านขบวนการต่าง ๆ เพื่อให้ได้แร่โปแตชที่มีบริสุทธิ์ตามคุณภาพที่ต้องการ การแต่งแร่โปแตชมีขั้นตอนดังนี้ คือ

คัดขนาดแร่ (Ore Crushing) แร่โปแตชจะถูกคัดขนาด และบดให้เล็กลงจนได้ขนาดที่กำหนดประมาณ 0.1-4.0 มม. แยกแร่โปแตชด้วยน้ำ (Decomposition by “Clod” Water) นำแร่โปแตชที่ผ่านการคัดขนาดแล้วไปผสมกับน้ำเย็น เพื่อให้แมกนีเซียมคลอไรด์ละลาย และแยกออกมาอยู่ในรูปของสารละลาย ละลายแร่ซิลิเกต (KCl-Dissolution) แร่ซิลิเกต คือโปแตชเซียมคลอไรด์และโซเดียมคลอไรด์ที่อยู่ในรูปของของแข็งจะถูกนำไปผสมกับน้ำ และส่งผ่านระบบการละลายแร่ที่อุณหภูมิ 210 องศาฟาเรนไฮต์ ซึ่งโปแตชเซียมคลอไรด์จะละลาย ส่วนโซเดียมคลอไรด์จะยังอยู่ในรูปของของแข็ง จึงถูกแยกออกไปเก็บไว้บริเวณที่เก็บแร่เกลือหิน

ตกผลึกซิลไวท์ (KCl-Crystallization) สารละลายในรูปของซิลไวท์จะถูกส่งเข้าระบบการตกผลึก อบและอัดเป็นเม็ด (Product Drying and Compaction) ซิลไวท์ที่ได้จะอยู่ในรูปของสารละลายนำไปผ่านขั้นตอนการเอาน้ำออกโดยส่งเข้าเครื่องอบ (Dryer) ทำให้เป็นเม็ดโดยส่งเข้าเครื่องอัดเม็ด (Compactor) จะได้เป็นปุ๋ยโปแตชออกมา

นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ ที่ปรึกษากลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี กล่าวว่า “กรรมวิธีการผลิตดังกล่าวส่งผลกระทบต่อทางลบแก่สิ่งแวดล้อมและการเกษตร ทำให้เกิดปัญหาดินทรุด น้ำที่ใช้ในกระบวนการผลิตมักถูกปล่อยทิ้งโดยไม่มีการจัดการอย่างถูกต้อง ทำให้แหล่งน้ำ ลำห้วยหรือแม้แต่กระทั่งไร่นาของเกษตรกรก็ได้รับความเสียหาย สัตว์น้ำนานาชนิดไม่ว่าจะเป็นกุ้ง หอย ปู ปลา และพืชน้ำต่าง ๆ ได้ตายเป็นจำนวนมากสาหัส ต้นไม้ถูกตัดมาทำเป็นเชื้อเพลิงจำนวนมาก” (สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์) แม้กรรมวิธีการผลิตจะส่งผลกระทบเล็กน้อยเพียงไรก็ตามมูลค่าตอบแทนมหาศาลที่จะได้จากการดำเนินโครงการดังกล่าวเป็นปัจจัยชักจูงให้ทั้งฝ่ายรัฐ และบริษัท เอกชนดำเนินโครงการโดยไม่สนใจผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับประชาชน ผลพลอยได้จากการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชนอกจากจะได้โปแตชเข้มข้นคลอไรด์ที่เป็นผลผลิตหลักของโครงการแล้ว โครงการยังได้เกลือ (NaCl) และแมกนีเซียมคลอไรด์ ($MgCl_2$) เป็นผลผลิตพลอยได้ด้วยเกลือ (NaCl) ที่ได้จากโครงการจะเป็นเกลือที่มีความบริสุทธิ์สามารถนำไปใช้ในอุตสาหกรรมแมกนีเซียมคลอไรด์ ($MgCl_2$) ได้จากการแต่งแร่โปแตชในขั้นตอนการแยกแร่โปแตชด้วยน้ำ ซึ่งจะทำให้แมกนีเซียมคลอไรด์ละลาย และแยกออกมาอยู่ในรูปของสารละลาย ผลผลิตพลอยได้นี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในอุตสาหกรรมต่าง ๆ เป็นสิ่งที่จูงใจให้เกิดการลงทุนขึ้นจนมีการดำเนินการทำสัญญาโครงการ

การทำสัญญากับบริษัทต่างๆของกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม มีการดำเนินการตามแหล่งผลิตทั้งสิ้น 7 แห่ง ในภาคอีสานดังนี้ คือ

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดสกลนคร กรมทรัพยากรธรณีได้ดำเนินการสำรวจแร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 และบริษัท ไชน่า หมิงต้า โปแตช คอร์ปอเรชั่น (ประเทศไทย) จำกัด ได้ยื่นขออาชญาบัตรพิเศษ เพื่อสำรวจแร่โปแตชใน อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร จำนวน 12 แปลง เนื้อที่จำนวน 120,000 ไร่ ในวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2547

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดชัยภูมิ กรมทรัพยากรธรณีได้ดำเนินการสำรวจแร่เมื่อปี พ.ศ. 2516 และเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2533 คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้กระทรวงอุตสาหกรรม จัดตั้งองค์กรผู้ถือหุ้นของฝ่ายไทยเข้าร่วมทุนจัดตั้งบริษัท เหมืองแร่โปแตชอาเซียน จำกัด (บริษัทAPMC) และให้บริษัทดังกล่าวเข้าไปดำเนินการในเขตพื้นที่โครงการได้ในฐานะตัวแทนของกรมทรัพยากรธรณี

โครงการเหมืองแร่โปแตซจังหวัดมหาสารคาม บริษัท ไทยสารคาม อะโกร โปแตซ จำกัด ยื่นคำขออาชญาบัตรพิเศษสำรวจแร่โปแตซในท้องที่ ต.หนองเม็ก และต.บ่อพาน อ.นาเชือก จ.มหาสารคาม จำนวน 2 แปลง เนื้อที่จำนวน 20,000 ไร่ ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548

โครงการเหมืองแร่โปแตซจังหวัดนครราชสีมา 1 บริษัท เหมืองไทยสินทรัพย์ จำกัด ได้ยื่นขออาชญาบัตรพิเศษสำรวจในพื้นที่ อ.คง อ.บัวใหญ่ อ.บ้านเหลื่อม อ.ขามสะแกแสง จ. นครราชสีมา จำนวน 28 แปลง เนื้อที่จำนวน 280,000 ไร่ ในวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2548

โครงการเหมืองแร่โปแตซจังหวัดขอนแก่น บริษัท กรุงเทพโยธาอุตสาหกรรม จำกัด ได้ยื่นคำขออาชญาบัตรพิเศษสำรวจแร่โปแตซ จำนวน 10 แปลง เนื้อที่จำนวน 100,000 ไร่ ในท้องที่ ต.บ้านทุ่ม ต.บ้านหว้า อ.เมือง และต.บ้านฝาง ต.บ้านเหล่า อ.บ้านฝาง จ.ขอนแก่น ในวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2548

โครงการเหมืองแร่โปแตซจังหวัดนครราชสีมา 2 บริษัท ธนสุนทร (1997) จำกัด ได้ยื่นขออาชญาบัตรพิเศษสำรวจในพื้นที่ ต.ด่านช้าง อ.บัวใหญ่ จ.นครราชสีมา จำนวน 3 แปลง เนื้อที่จำนวน 30,000 ไร่ ในวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 และโครงการเหมืองแร่โปแตซจังหวัดอุดรธานี บริษัท APPC ยื่นคำขอประทานบัตรทำเหมืองได้ดินในพื้นที่อุดรใต้ครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ 22,437 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ใน ต.หนองไผ่ ต.โนนสูง อ.เมือง และตำบลนาม่วง ต.ห้วยสามพาด อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี ในวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 (กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่. 2548) นอกจากโครงการเหมืองแร่โปแตซในแหล่งผลิตต่างๆ ที่กล่าวมาในเบื้องต้นแล้ว ในภาคอีสานยังประสบปัญหาที่เกิดจากการทำนาเกลือเพื่อการตลาดที่มีได้คำนึงถึงสิ่งที่เคยปฏิบัติเป็นจารีตในการทำนาเกลือส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวก่อสู่การทำนาเกลือเพื่อการตลาด และการทำเหมืองแร่โปแตซ

การเคลื่อนไหวก่อสู่ได้เริ่มเกิดขึ้นโดยนับจากการเริ่มต้นทำสัญญาสัมปทานสำรวจ และผลิตแร่ระหว่างกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรมกับบริษัทต่าง ๆ ประชาชนในพื้นที่ที่มีการสำรวจ และทำเหมืองแร่โปแตซได้รวมตัวกันหลวม ๆ เพื่อทำการติดตามความคืบหน้าโครงการคัดค้าน และเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรร่วมตามวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นที่เคยเป็นระบบสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทำหน้าที่หลากหลายทั้งทางนิเวศ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนท้องถิ่น และยังมีประชาชนในท้องถิ่นจากทุกจังหวัดของอีสานที่ได้รับผลกระทบได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็น “คณะกรรมการชาวบ้านแก้ไขปัญหาดินเค็ม” เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2533 ภายหลังการเรียกร้องต่อรัฐบาลให้ยุติการทำนาเกลือโดยเด็ดขาด ข้าราชการได้รับการตอบสนอง แมรัฐบาลใช้กำลังเจ้าหน้าที่กว่า 200 นายเข้าสลายการชุมนุมด้วยความรุนแรง ในวันที่ 5 ของการชุมนุม (15 เมษายน 2533) ก็ตาม

อย่างไรก็ดีการสั่งหยุดการทำนาเกลือของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ (นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น) ซึ่งใช้อำนาจตามมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสังแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 มีผลเฉพาะพื้นที่ตลอดลำน้ำเสียว 3 จังหวัด คือมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และศรีสะเกษ เท่านั้น ยิ่งกว่านั้นรัฐบาลชุดนายอานันท์ ปันยารชุน ได้ดำเนินการแก้ไขพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 เปิดช่องให้มีการทำเกลือ และเปิดทางให้ต่างชาติเข้ามาดำเนินการขุดเหมืองแร่โปแตชในลักษณะการทำเหมืองลึกใต้ดิน (คณะผู้วิจัย, 2535 : 19-20) โดยอ้างความเจริญของประเทศ การขยายโอกาสการทำงาน และการได้ใช้ปุ๋ยราคาถูก

การเคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่การทำนาเกลือเพื่อการตลาดและการเคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่โครงการเหมืองแร่โปแตชคาดว่าจะเริ่มต้นและสิ้นสุดเท่าที่กล่าวในเบื้องต้น แต่กระบวนการเคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่ได้ดำเนินไปอย่างมีพลวัต มีการก่อตัวของกระบวนการเคลื่อนไหวน้ำเค็มเมื่อปี พ.ศ. 2516 และดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน มีการถ่ายทอด ต่อยอดความคิดผ่านกิจกรรม การรณรงค์ พิธีกรรม ความเชื่อ จารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณีอย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่มีบทบาทเด่นในการเคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่ คือกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เป็นกลุ่มที่มีบทบาทโดดเด่นในการเคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่ การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช และยังสร้างเครือข่ายเพื่อร่วมเคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่กับกลุ่มอื่น ๆ อาทิ กลุ่มศึกษาปัญหาดินเค็มและการจัดการทรัพยากรแร่ภาคอีสาน คณะกรรมการชาวบ้านแก้ไขปัญหาดินเค็มภาคอีสาน เครือข่ายนักวิชาการนิเวศวัฒนธรรมอีสานจังหวัดอุดรธานี กลุ่มนิเวศวัฒนธรรมศึกษาจังหวัดอุดรธานี โครงการพัฒนาและฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำโขงจังหวัดขอนแก่น โครงการความร่วมมือเพื่อฟื้นฟูพื้นที่ลุ่มน้ำโขงจังหวัดชัยภูมิ กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้าจังหวัดขอนแก่น สถาบันชุมชนชาวนาจังหวัดมหาสารคาม ศูนย์ข้อมูลอีสานจังหวัดสุรินทร์ กลุ่มเหล่านี้ได้รับการสนับสนุน และคำปรึกษาเป็นอย่างดีจากเครือข่ายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอีสานที่มีนายสุวิทย์ กุหลาบวงษ์ เป็นเลขาธิการ นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ยังทำหน้าที่ถ่ายทอด เผยแพร่ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การเคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่ รวมทั้งสร้างเครือข่ายต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชกับพื้นที่ต่าง ๆ ด้วย

เหตุการณ์การเคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่ที่สำคัญในกรณีเหมืองแร่โปแตชในอีสานสามารถลำดับเหตุการณ์ได้ดังแสดงในตารางที่ 1 เหตุการณ์เคลื่อนไหวน้ำเค็มสู่

ตาราง 1 เหตุการณ์เคลื่อนไหวต่อสู้

ช่วงเวลา	เหตุการณ์เคลื่อนไหวต่อสู้
พ.ศ. 2516 -2519	กรมทรัพยากรธรณีได้ทำการสำรวจแร่โปแตช และเกลือหินในภาคอีสาน ครอบคลุมพื้นที่แอ่งโคราช และพื้นที่แอ่งสกลนคร พบแร่จากการประมาณการสำรวจทางธรณีวิทยา ประมาณ 4,700 ล้านตัน
พ.ศ. 2523	รัฐบาลไทยประกาศแหล่งสัมปทานทั้งสิ้น 15 แหล่ง เพื่อเชิญชวนนักลงทุนและผู้สนใจเข้ามาขออาชญาบัตรเพื่อทำการสำรวจและผลิตแร่ในเชิงพาณิชย์
พ.ศ. 2527	บริษัท เอเชียแปซิฟิกโปแตช คอร์ปอเรชั่น จำกัด ได้ทำสัญญาร่วมกับบริษัท อะกริโกโปแตช ประเทศสหรัฐอเมริกา ในการร่วมลงทุนและพัฒนาโครงการกับประเทศแคนาดา และได้ยื่นขอสิทธิผูกขาดการสำรวจแร่ในอีสานแต่เพียงผู้เดียว
พ.ศ. 2527 -2536	สถานการณ์โปแตชทั่วโลกได้รับผลกระทบจากราคาโปแตชตกต่ำ การผลิตไม่เพิ่มขึ้น ไม่มีการพัฒนาเหมืองแร่ใหม่ การสำรวจแร่ในประเทศไทยจึงหยุดชะงัก
พ.ศ. 2536	สถานการณ์โปแตชในตลาดโลกดีขึ้น บริษัท เอเชียแปซิฟิกโปแตช คอร์ปอเรชั่น จำกัด หรือเอฟพีซี ได้ทำการขุดเจาะสำรวจแร่โปแตชในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี จนพบว่ามีแร่โปแตชชนิดซิลไวท์ ที่มีคุณภาพดีที่สุดแห่งหนึ่งในโลก และการสำรวจในช่วงนี้ของบริษัทไม่ได้ชี้แจงชาวบ้านอันนำไปสู่กรณีพิพาทเรื่องการขุดเจาะในพื้นที่นาของชาวบ้านหลายราย
พ.ศ. 2537	บริษัท เอฟพีซี มั่นใจว่าค้นพบแหล่งแร่โปแตชปริมาณมหาศาล จึงทำการขุดเจาะเพิ่มอีก 360 หลุม เป็นหลุมเกลือ 160 หลุม หลุมน้ำ 200 หลุม จึงตัดสินใจที่จะพัฒนาเป็นแหล่งแร่ในเชิงพาณิชย์ โดยกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านในเขตบ้านหนองตะไกร้ หนองนาเจริญ เพื่อเป็นที่ตั้งโรงงานในราคาไร่ละ 60,000-100,000 บาท
พ.ศ. 2539	มีการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนการถือหุ้นของบริษัทเอฟพีซี ซึ่งผู้ถือหุ้นสัญชาติไทยที่เคยมีสัดส่วนมากกว่า ได้มีการขายหุ้นให้กับบริษัทข้ามชาติจากประเทศแคนาดา เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ และรัฐบาลไทยโดยกระทรวงการคลังเข้ามาถือหุ้น 10 %
พ.ศ. 2540	บริษัท เอฟพีซี ได้ทำการสำรวจแล้วเสร็จในพื้นที่ที่ได้รับสิทธิสำรวจ
พ.ศ. 2541	คณะรัฐมนตรีผ่านร่างพระราชบัญญัติแร่ ฉบับแก้ไขปี พ.ศ. 2510 ที่เสนอโดยกรมทรัพยากรธรณี โดยแก้ไขเกี่ยวกับประเด็นกรรมสิทธิ์และการทำเหมืองแร่ที่ดิน

ตาราง 1 (ต่อ)

30 ธันวาคม พ.ศ. 2541	บริษัท เอฟพีซี เข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อรายงานความก้าวหน้า และชี้แจงเรื่อง การทำเหมืองแร่โปแตช
9 กันยายน พ.ศ. 2542	บริษัท เอฟพีซี ได้ประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อปรึกษาเรื่องการจัดประชุม และการประชาสัมพันธ์กับชาวบ้านในพื้นที่ตำบล หนองไผ่ ตำบลห้วยสามพาด โดยมีการจัดเลี้ยงโต๊ะจีน ล้มวัว และมีการจ้างหมอลำ มาแสดงให้ชาวบ้านชม
กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543	รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของบริษัทเอฟพีซี ที่ได้ว่าจ้างบริษัท ทิม คอนซัลติ้ง จำกัด เป็นผู้ทำการศึกษา ได้ผ่านการอนุมัติจากสำนักงานนโยบาย และแผนสิ่งแวดล้อม ในช่วงของการได้รับอนุญาตสำรวจ ทั้ง ๆ ที่พระราชบัญญัติ สิ่งแวดล้อมปี พ.ศ. 2535 กำหนดให้ยื่นในช่วงการขอประทานบัตร แต่บริษัทยื่นก่อน
ตุลาคม พ.ศ. 2544	เครือข่ายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภาคอีสาน เข้ามาให้ข้อมูลกับชาวบ้านเกี่ยวกับ โครงการเหมืองแร่โปแตช ในประเด็นผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สิทธิชุมชน และ พระราชบัญญัติแร่ที่มีการแก้ไข
5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544	ตัวแทนชาวบ้าน 15 คน ได้เข้าร่วมประชุมในกรณีปัญหาโครงการเหมืองแร่โปแตชที่ เกี่ยวกับพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 ที่กำลังเข้าสู่คณะกรรมการร่วม โดยมี ตัวแทนจากกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม อาจารย์จอห์น อึ้งภากรณ์ อาจารย์รศยา จันทรเทียร และอาจารย์ไพโรจน์ พลเพชร ที่ศึกษานิเทศาสมัคร เพื่อสังคม กรุงเทพฯ
18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544	องค์กรพัฒนาเอกชนร่วมจัดเวทีเสวนา สิทธิมนุษยชนกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ศาลาวัฒนธรรมรังษี บ้านโนนสมบูรณ์ โดยมีชาวบ้านจาก 10 หมู่บ้านมารับฟัง และมีวิทยากร เช่น อาจารย์สุลักษณ์ ศิวลักษณ์
19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544	ตัวแทนชาวบ้านรวม 12 คน เข้ายื่นหนังสือต่อกรรมการร่วมสองสภา ซึ่งมี พ.อ.สมคิด ศรีสังคม เป็นประธาน เพื่อคัดค้านต่อร่างพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 ฉบับแก้ไข และร่วมชี้แจงความคิดเห็นต่อร่างพระราชบัญญัติ
30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544	นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการท้องถิ่น เข้าให้ข้อมูลกับองค์การ บริหารส่วนตำบลห้วยสามพาด เพื่อลงมติเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โปแตช ซึ่งที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ว่า ต้องให้มีโครงการเกิดขึ้นในพื้นที่

ตาราง 1 (ต่อ)

17 มกราคม พ.ศ. 2545	กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยมีตัวแทนจากชาวบ้าน 16 หมู่บ้าน 3 ตำบล คือตำบลห้วยสามพาด ตำบลนาม่วง ตำบลหนองนาคำ จำนวน 60 คน ร่วมประชุมที่ศาลาวัฒนธรรมรังษี โดยมีสีประจำกลุ่มคือ สีเขียวใบทองอ่อน แทนความหมายของการอนุรักษ์
24 มกราคม พ.ศ. 2545	กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีประชุมใหญ่เพื่อคัดเลือก และแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งประธาน ผลปรากฏว่านายประจวบ แสนพงษ์ ได้รับการคัดเลือกเป็นประธานกลุ่ม และมีการรณรงค์คัดค้านโครงการ และติดธงสัญลักษณ์สีเขียวในแต่ละหมู่บ้าน
29 มกราคม พ.ศ. 2545	ยื่นหนังสือต่อสถานทูตแคนาดา ประจำประเทศไทย เพื่อประณามการกระทำของบริษัท เอฟพีซี ที่เข้ามาแทรกแซงการแก้ไขพระราชบัญญัติแร่ ที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนไทย
30-31 มกราคม พ.ศ. 2545	โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปฏิรูป (คสร.) อบรมกฎหมายให้แก่ตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตช จำนวน 40 คน ที่โรงแรมต้นคูณ อุดรธานี
7-10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545	แกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี จำนวน 60 คน ศึกษางานกรณีปัญหาและการต่อสู้ของชาวบ้านอนุรักษ์ลำน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และชาวบ้านบ่อนอก-หินกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
13 มีนาคม พ.ศ. 2545	ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เข้าร่วมประชุมกับหอการค้าจังหวัดอุดรธานี เพื่อชี้แจงข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โปแตช และรับฟังความคิดเห็นของหอการค้า
14-16 มีนาคม พ.ศ. 2545	เดินรณรงค์ครั้งที่ 1 เพื่อบอกเล่าข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากโครงการเหมืองแร่โปแตช
1-2 เมษายน พ.ศ. 2545	ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี จำนวน 900 คน จาก 16 หมู่บ้าน ชุมนุมกันที่หน้าศาลากลางจังหวัดอุดรธานี ยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีผ่านนายชัยพร รัตนนาคะ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อเรียกร้องให้จังหวัดแต่งตั้งคณะกรรมการศึกษา และติดตามผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากโครงการเหมืองแร่โปแตช โดยมีตัวแทนจากชาวบ้านเข้าร่วมเป็นกรรมการชุดนี้ด้วย

ตาราง 1 (ต่อ)

7-8 พฤษภาคม พ.ศ. 2545	แกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้รัฐบาลถอน ยับยั้ง และยกเลิกพระราชบัญญัติแร่
11 พฤษภาคม พ.ศ. 2545	ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ออกรายการวิทยุชุมชนสกลนคร โดยนายประจวบ แสนพงษ์ ประธานกลุ่ม และแกนนำชาวบ้าน ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โปแตช และกฎหมายแร่ รวมถึงการนำสื่อพื้นบ้าน คือหมอลำ มาร้องกลอนลำเกี่ยวกับเหมืองแร่โปแตชออกอากาศด้วย
10-12 มิถุนายน พ.ศ. 2545	แกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเข้าร่วมฝึกอบรมเรื่องสิทธิ กฎหมาย การเมืองภาคประชาชน และการเจรจาต่อรอง รวมถึงการแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหากับตัวแทนชาวบ้านเหมืองแร่คิลี จังหวัดกาญจนบุรี ชาวบ้านบ่อนอก-หินกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และชาวบ้านน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ที่อาศรมดอนแดง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
22 ธันวาคม พ.ศ. 2545	จัดบุญกุ่มข้าวใหญ่ครั้งที่ 1 เพื่อระดมทรัพยากรในการเคลื่อนไหวต่อสู้
ช่วงปลายปี พ.ศ. 2545	พระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 ฉบับแก้ไขได้ผ่านความเห็นชอบต่อสภาผู้แทนราษฎร และประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 119 ตอนที่ 128 ก ลงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2545 แม้ว่าชาวบ้านจะยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญให้วินิจฉัยว่ากฎหมายฉบับดังกล่าวขัดต่อรัฐธรรมนูญ แต่สุดท้ายศาลรัฐธรรมนูญก็วินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติแร่ ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ
มกราคม พ.ศ. 2546	ชาวบ้านกว่า 1,000 คน ชุมนุมประท้วงให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณา รายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมโครงการเหมืองแร่โปแตช
29 มีนาคม พ.ศ. 2546	มีการสัมมนาโครงการเหมืองแร่โปแตช ปัญหาและแนวทางการแก้ไข ที่สถาบันวิจัยสถานะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น และเสนอข้อเสนอแนะ ทั้งนี้ชาวบ้านได้ร่วมงานดังกล่าวด้วย

ตาราง 1 (ต่อ)

ช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2547-2553	มีการทำนารวม การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกลุ่ม เครือข่าย และหันมาต่อสู้เชิง สัญลักษณ์มากขึ้นหลักจากที่เน้นการต่อสู้เชิงนโยบายในการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา มีการตั้งโรงเรียนทางเลือกเพื่อกระจายข้อมูล ทำความเข้าใจกับประชาชน และค่อยๆ อุดมการณ์ในการต่อสู้ เกิดการเปลี่ยนแปลงกับบริษัทผู้ขอสัมปทานเหมืองแร่โปแตช โดยบริษัทเอฟพีซี ต้องขายหุ้นให้กับบริษัท อิตาเลียนไทย เคเวลล์อปเมนต์ จำกัด เข้ามาดำเนินการ มีการดำเนินคดีเกี่ยวกับการฟ้องร้องแกนนำชาวบ้าน กรณีการรื้อ ถอนหมุดปักเขตทำเหมืองแร่ ของกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและบริษัท ทำให้ชาวบ้าน ถูกตั้งข้อหาทำลายทรัพย์สิน สองสามีภรรยา และเด็กวัยแรกเกิด ถูกกักขังในข้อหา รื้อถอนหมุดปักเขตทำเหมืองแร่
พ.ศ. 2554	มีการทำนารวม การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างเครือข่าย การสื่อสารด้วยวิธีการใหม่ ๆ เช่น สื่อชุมชน นักข่าวพลเมือง การชุมนุมประท้วงล้มเวทีรับฟังความคิดเห็น สาธารณะเพื่อกำหนดขอบเขตงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ (EHIA) ชุมนุมยื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 3 วัน 2 คืน และการยื่นรายชื่อ 5,000 กว่ารายชื่อคัดค้านการขอสัมปทานเหมืองแร่โปแตช

ที่มา : ปรับปรุงจากเอกสารเผยแพร่ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายทรัพยากร
และสิ่งแวดล้อมอีสาน

จากเหตุการณ์ที่ลำดับจะพบว่ากระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ดังกล่าวได้ผลักดันให้กลุ่มผู้
เคลื่อนไหวต่อสู้ “กลายเป็นอื่น” หรือเป็น “คนขายขอบ” ในทัศนะของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ที่มี
การทำเหมืองแร่โปแตชไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ นักธุรกิจ และประชาชนด้วยกันเอง คนกลุ่มนี้ถูก
มองว่าเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้อง “ค่าตัว”, “ถ่วงความเจริญ” หรือแม้กระทั่งเป็นพวกหัวรุนแรง
ทั้ง ๆ ที่เขาเหล่านี้กระทำการบนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชนที่ถูกรองรับไว้อย่างชัดเจนใน
รัฐธรรมนูญ กระบวนการที่ทำให้ “กลายเป็นอื่น” หรือเป็น “ขายขอบ” อาจจะไม่ชัดเจนมากนักใน
ลำดับเหตุการณ์ แต่จะมีความชัดเจนมาก ถ้าได้สัมผัสพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวต่อสู้ ประชาชนใน
พื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้ในอดีตผูกพัน กลมกลืนกัน โดยมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อม รักกันฉัน
มิตร แต่หลังจากมีการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช สิ่งที่เคยดำเนินอย่างเช่นในอดีตทั้งความรัก
ความเอื้อเฟื้อ ความโอบอ้อมอารี วิถีชุมชนได้ละลายหายไป ประชาชนมีความคิดที่แตกต่าง
ส่งผลให้เกิดความแตกแยก ก่อเกิดวิวาทะที่นำไปสู่ความรุนแรง รุนแรงถึงขนาดเครือข่าย

อันมีเชื้อสายโลหิตเดียวกันไม่พุดคุยกัน ตัดขาดพี่น้อง และที่หนักกว่านั้นวิฤตดังกล่าวได้กลายมาเป็นตัวทำลายวัฒนธรรม วิถีชุมชนเดิม ประชาชนที่มีความขัดแย้งกันไม่ร่วมทำกิจกรรมดังเช่นที่เคยมีมาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้สร้างสังคมเล็กในสังคมใหญ่ที่อดีตเป็นชุมชนที่เป็นหนึ่งเดียว แต่ปัจจุบันชุมชนที่เป็นหนึ่งเดียวได้ผกผันกลุ่มหนึ่งออกมาสู่พื้นที่ที่คนส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ การกระทำ ชุมชนมีกลุ่มคนที่มีทั้งกลุ่มสนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช และกลุ่มที่คัดค้านเหมืองแร่โปแตช สังเกตได้ชัดเจนจากสัญลักษณ์ธงที่ปักไว้หน้าบ้าน และการร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น กล่าวคือผู้ที่สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชจะติดธงสีแดงไว้ที่หน้าบ้าน ในขณะที่ผู้ต่อต้านโครงการเหมืองแร่จะติดธงสีเขียวใบตองอ่อนไว้ที่หน้าบ้าน

กฤษฎา บุญชัย (2547 : 5-20) ได้ชี้เหตุผลสำคัญที่ทำให้กลุ่มเคลื่อนไหวต่อสู้ถูกมองด้านลบ ประกอบด้วยปัญหาพื้นฐาน 3 ประการ คือประการที่หนึ่ง นโยบายและกฎหมายรัฐที่เอื้อประโยชน์ให้แก่บุคคลบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มทุน จะเห็นได้ชัดเจนจากการแก้ไขพระราชบัญญัติแร่ที่เอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทเอกชน ทั้ง ๆ ที่กระบวนการคัดค้านต่าง ๆ ได้ดำเนินการอยู่ก็ตาม

ประการที่สอง ระบบผูกขาดที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เปิดให้มีการผูกขาดเพื่อสร้างความมั่นคงและเปิดโอกาสเสรีในการแสวงหาผลประโยชน์โดยกีดกันคนยากจนไม่ให้เข้าถึงทรัพยากร จะเห็นได้ชัดเจนจากการกว้านซื้อที่ดินในพื้นที่ที่จะมีการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช ซึ่งการกว้านซื้อนั้นใช้วิธีการเกือกล่อม หว่านล้อม และใช้คนที่เป็นที่เคารพนับถือในหมู่ประชาชนเป็นนายหน้า และเมื่อไม่สามารถกว้านซื้อได้สำเร็จ สิ่งที่เกิดขึ้นคือความขัดแย้งระหว่างประชาชน

ประการที่สาม การทำให้ทรัพยากรกลายเป็นสินค้าของภาคทุน และใช้ทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อการค้าเป็นหลัก โดยแลกเปลี่ยนผ่านกลไกการตลาด การแปรสินทรัพย์ให้เป็นทุน จะเห็นได้ชัดเจนจากการเร่งรีบในการดำเนินการของฝ่ายรัฐ ฝ่ายท้องถิ่นเกี่ยวกับการผลักดันโครงการเหมืองแร่โปแตช และอัตราการผลิตที่เกินความจำเป็นในการบริโภค สามประการข้างต้นได้สร้างผลประโยชน์มหาศาลให้แก่กลุ่มทุน นักธุรกิจ นักการเมือง ข้าราชการ เมื่อมีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวจึงถูกมองในด้านลบ มองว่าเป็นพวกขัดขวางความเจริญของชุมชน อำเภอ จังหวัด และประเทศ นอกจากนี้กฤษฎา บุญชัย ได้เสนอแนวทางแก้ไขที่เสนอต่อการมองเหล่านี้ว่า ต้องแก้ปัญหาพื้นฐานทั้งสามประการ ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชนให้เห็นเป็นรูปธรรม และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้จัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนซึ่งอาศัยการจัดการทรัพยากรร่วมตามวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นที่เคยเป็นระบบสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทำหน้าที่หลากหลายทั้งทางนิเวศ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีและเครือข่ายกลุ่มอื่น ๆ กำลังดำเนินการเพื่อให้เป็นยุทธศาสตร์การต่อสู้

มูลเหตุแห่งปัญหาและความเป็นมาของการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่กล่าวมาในเบื้องต้นนำมาซึ่งประเด็นที่น่าศึกษาและค้นหาคำตอบอยู่ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง การเกิดขึ้นและดำเนินไปของอำนาจของคนชายขอบเป็นอย่างไร ประการที่สอง ลักษณะของอำนาจ และยุทธศาสตร์ของการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวมีปฏิบัติการอย่างไร เพื่อที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการต่อรองอำนาจกับรัฐ และเป็นแนวทางในการปรับปรุงยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ในอนาคตต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเกิดขึ้นและดำเนินไปของอำนาจของ “คนชายขอบ” กรณีการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน
2. เพื่อศึกษาลักษณะของอำนาจ และยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

คำถามในการวิจัย

1. การเกิดขึ้นของอำนาจของคนชายขอบเกิดขึ้นได้อย่างไร
2. อำนาจของคนชายขอบดำเนินไปอย่างไร
3. อำนาจของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชเป็นไปในลักษณะเช่นไร
4. กลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชมีปฏิบัติการทางยุทธศาสตร์อย่างไรในการเคลื่อนไหวต่อสู้

ความสำคัญของการวิจัย

ผลจากการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นสิ่งที่ยืนยันว่ากระบวนการจัดการทรัพยากรที่กระทำโดยรัฐได้ผลักดันกลุ่มหนึ่งให้ออกมาเป็น “คนชายขอบ” ที่ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในปริมณฑลสาธารณะหลักได้ และจะเป็นสิ่งที่ยืนยันว่า “คนชายขอบ” เหล่านั้นมีอำนาจต่อรองกับรัฐ ตราบใดที่รัฐไม่เปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมที่เป็นไปอย่างทั่วถึง การดำเนินนโยบายต่างๆ ก็จะประสบปัญหาเกิดการเคลื่อนไหวต่อสู้ โดยผลการศึกษาในครั้งนี้ยังเป็นการรวบรวมยุทธศาสตร์การ

เคลื่อนไหวดต่อสู้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้และเป็นแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงเพื่อสร้างยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวดต่อสู้ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิทยุภูมิ แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ตามความมุ่งหมายของการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน จากพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานทั้ง 7 แห่ง จำนวนทั้งสิ้น 19 คน

กรอบการวิเคราะห์การวิจัย

ปัญหาพื้นฐานสามประการที่ทำให้ผู้ร่วมเคลื่อนไหวดต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสานกลายเป็น “คนชายขอบ” คือ ปัญหาจากนโยบายและกฎหมายของรัฐ ปัญหาการผูกขาดของระบบกรรมสิทธิ์ และปัญหาการทำให้ทรัพยากรกลายเป็นสินค้าในระบบการตลาด เมื่อมีการผลักดันกลุ่มดังกล่าวเป็น “คนชายขอบ” แล้ว บุคคลกลุ่มนั้นถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ถูกกดขี่ เกิดความไม่เท่าเทียม และเกิดความอยุติธรรมขึ้น การรวมตัวกันแบบหลวม ๆ ของบุคคลกลุ่มนั้นจึงเกิดขึ้นและแสดงอำนาจในการเคลื่อนไหวดต่อสู้กับรัฐ โดยอำนาจในการต่อสู้เคลื่อนไหวดดังกล่าว นั้นที่ลักษณะตามทฤษฎีว่าด้วย “อำนาจ” ตามแนวทางของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, ค.ศ. 1926-1984) ที่มีฐานคิดว่า “ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นต้องมีการต่อต้าน” (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 182) อำนาจ คือ เทคนิคยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีที่ถูกใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม อำนาจได้ดึงเอาความเป็นตัวตน ความเป็นมนุษย์ออกมาจากปัจเจก และอำนาจนั้นอาศัยทั้งความเต็มใจ ความรู้ ความรู้ตนเอง และต้องยอมรับว่าตนมีอำนาจ อำนาจมีทั้งสิ้น 3 อย่าง คืออำนาจของผู้ปกครอง/ผู้เป็นใหญ่ (Sovereign Power) อำนาจของระเบียบวินัย (Disciplinary Power) และอำนาจที่เกี่ยวข้องกับเรดตลอดชีวิต (Bio-Power) อำนาจเหล่านี้มีความสัมพันธ์ และมาจากทั่วทุกหนทุกแห่ง ทุกคนสามารถใช้อำนาจได้ และอำนาจสามารถก่อให้เกิดการต่อต้านขัดขืนได้ด้วย ดังแสดงในภาพประกอบ 1 กรอบการวิเคราะห์การวิจัย

“ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นมีการต่อต้าน”

คนขายขอบ

1. ปัญหาพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความ
เป็นชายขอบ

- 1.1 ระบบผูกขาดกรรมสิทธิ์
- 1.2 การทำให้ทรัพยากรเป็น
- สินค้าเชิงพาณิชย์
- 1.3 การเอื้อประโยชน์ผ่าน
- นโยบายและการตรากฎหมาย

2. ที่มา และลักษณะของอำนาจ

2.1 ที่มาของอำนาจ

- มาจากทุกหนแห่ง
- ความเป็นตัวตน
- ความเต็มใจ
- ความรู้
- ความสัมพันธ์ทาง

สังคมหรือเครือข่าย

2.2 ลักษณะของอำนาจ

- มีพลวัต
- มีความยืดหยุ่น
- ทุกคนใช้ได้

รัฐ บริษัทเอกชน

และผู้ให้การสนับสนุน

การกว้านซื้อที่ดิน

เสนอผลประโยชน์ สิ่งตอบแทน

การให้ข้อมูลด้านเดียว

การใช้อำนาจจากกฎหมาย

ภาพประกอบ 1 กรอบการวิเคราะห์การวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การเคลื่อนไหวต่อสู้ หมายถึง ยุทธศาสตร์การต่อรอง การคัดค้าน การจัดขึ้น และ การกระทำอื่นใด ไม่ว่าจะเป็นวาทกรรม จารีต ประเพณี วัฒนธรรมที่ผู้ร่วมการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสานดำเนินการต่อโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เน้นศึกษาการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์อุดรธานีเป็นพื้นที่หลัก

คนชายขอบ (Marginal People) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มคนที่สังคมไม่สนใจเหลียวแล ถูกทิ้งขว้างแปลกแยกจากสังคมกระแสหลัก รวมถึงผู้ที่ถูกปฏิเสธโดยสังคมส่วนใหญ่ หรือคนที่ถูกคนส่วนใหญ่มองว่าเป็นคนส่วนน้อยหรือไม่มีอำนาจในสังคม เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและจารีต เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ทัศนคติของบุคคลในการมองโลก มองสังคมเปลี่ยนไป ในการวิจัยครั้งนี้หมายถึงผู้ร่วมการเคลื่อนไหวต่อสู้ทั้งทางตรง และโดยอ้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต และตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า อากาศ แสงอาทิตย์ และแร่ธาตุ

ปริณิชนาสาธารณะ หมายถึง พื้นที่ที่คนแต่ละคนมาพูดคุย สนทนา ถกเถียง ถึงปัญหาในเชิงสาธารณะ ซึ่งไม่ได้เป็นการมาพูดคุยถึงเรื่องส่วนตัว ปริณิชนาสาธารณะจึงเป็นได้ทั้งในแง่ของสถานที่ หรือในบางโอกาส บางช่วงเวลา

เหมืองแร่โปแตช หมายถึง พื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการเหมืองแร่ทั้ง 7 แห่ง ในภาคอีสาน ประกอบด้วยจังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดสกลนคร จังหวัดอุดรธานี โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เน้นทำการศึกษาพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานีเป็นพื้นที่หลัก และศึกษาพื้นที่อื่น ๆ ประกอบกัน

อำนาจ หมายถึง เทคนิคยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีที่ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม โดยการดึงเอาความเป็นตัวตน ความเป็นมนุษย์ออกมาจากปัจเจก และอำนาจนั้นอาศัยทั้งความเต็มใจ ความรู้ ความรู้ตนเอง และต้องยอมรับว่าตนมีอำนาจ อำนาจมีทั้งสิ้น 3 อย่าง คือ อำนาจของผู้ปกครอง/ผู้เป็นใหญ่ (Sovereign Power) อำนาจของระเบียบวินัย (Disciplinary Power) และอำนาจที่เกี่ยวข้องกับเรตาลอดชีวิต (Bio-Power) อำนาจเหล่านี้มีความสัมพันธ์ และมาจากทั่วทุกหนทุกแห่ง ทุกคนสามารถใช้อำนาจได้ และอำนาจสามารถก่อให้เกิดการต่อต้านขัดขืนได้

อาชญาบัตรพิเศษ หมายถึง หนังสือสำคัญที่ออกให้เพื่อผูกขาดสำรวจแร่เป็นกรณีพิเศษ
ภายในเขตที่กำหนดในหนังสือสำคัญนั้น

ประทานบัตร หมายถึง หนังสือสำคัญที่ออกให้เพื่อทำเหมืองภายในเขตที่กำหนดใน
หนังสือสำคัญนั้น

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง อำนาจของคนชายขอบ : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน (The Power of Marginal People : A Case Study of The Movement in The Areas of Isan Potash Mines) ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาเสนอตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ
2. แนวคิดเกี่ยวกับคนชายขอบ
3. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
5. บริบททั่วไปของพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำเสนอตามลำดับในเบื้องต้นนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นให้ความสำคัญกับแนวคิดว่าด้วยอำนาจของมิเชล ฟูกูเกต์ เป็นแนวทางหลักในการวิเคราะห์การวิจัย ส่วนแนวคิดอื่น ๆ นั้นผู้วิจัยนำมาใช้อธิบายบริบทของการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของการเคลื่อนไหว การเกิดขึ้นของความเป็นชายขอบ ความชอบธรรม/สิทธิในการเคลื่อนไหวต่อสู้และยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ ซึ่งรายละเอียดของเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ

ความหมายของอำนาจ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2542) นิยามว่า อำนาจ (น.) คือ สิทธิ เช่น มอบอำนาจ อิทธิพลที่จะบังคับให้ผู้อื่นต้องยอมทำตามไม่ว่าจะด้วยความสมัครใจหรือไม่ หรือความสามารถบันดาลให้เป็นไปตามความประสงค์ เช่น อำนาจบังคับของกฎหมาย อำนาจบังคับบัญชา ความสามารถ หรือสิ่งที่สามารถทำหรือบันดาลให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ เช่น อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กำลัง พลัง เช่น อำนาจจิต อำนาจฝ่ายสูง อำนาจฝ่ายต่ำ ความรุนแรง เช่น ชอบใช้อำนาจ การบังคับบัญชา เช่น อยู่ใต้อำนาจ การบังคับ เช่น ขออนุญาต ส่วนนักวิชาการได้ให้ความหมายของ “อำนาจ” ที่มีทั้งความเหมือน

และแตกต่างกัน เช่น Lukes (จักร์ พันธุ์เพชร. 2548 : 5 ; อ้างอิงมาจาก Lukes. 1974 : 15) ให้ความหมายของ อำนาจ ว่า คือการที่บุคคลหนึ่งสามารถทำให้อีกบุคคลหนึ่งยินยอมต่อตนได้

Max Weber (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ. 2546 : 7-8 ; อ้างอิงมาจาก Weber. 1977 : 228-230) นิยามว่า อำนาจ (Power) เป็นความชอบธรรมในการสั่งการที่ไม่ขึ้นกับตัวบุคคล โดยเวเบอร์ ได้จำแนกอำนาจไว้ 3 อย่าง คืออำนาจบารมี มาจากลักษณะส่วนตัวของบุคคลที่เหนือกว่าคนอื่น อำนาจประเพณี เป็นการสืบทอดอำนาจกันมา อำนาจตามกฎหมาย เป็นอำนาจที่กฎหมายบัญญัติให้อำนาจ หน้าที่กับผู้เหนือกว่าและผู้ด้อยกว่า

ลีโอ ฮอว์กินส์, ไมเคิล ฮัตตัน และพอลันท์ วัชจิตพันธ์ (2538) นิยามว่า อำนาจ คือ การควบคุม อำนาจหน้าที่หรืออิทธิพลที่ฝ่ายหนึ่งใช้กับอีกฝ่ายหนึ่งหรือในสถานการณ์หนึ่ง ๆ จนสามารถบงการให้การตกลงเป็นไปตามเงื่อนไขที่ตนต้องการได้ฝ่ายที่มีอำนาจน้อยกว่าอาจขัดเคืองต่อการใช้พลังอำนาจมาบีบบังคับให้เขายอมตาม และอาจนำไปสู่การต่อต้านทั้งเปิดเผยหรือซ่อนเร้น ความพยายามที่จะก่อการร้ายหรือการแก้ไขในรูปแบบต่างๆ

อำนาจ (Power) หมายถึง กำลัง ความสามารถ หรืออำนาจ ซึ่งเป็นศักยภาพที่บุคคลคนหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่น หรือกลุ่มอื่น หรือทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด (เนตร์พัฒนา ยาวีราช. 2547) ส่วนวิโรจน์ อรุณมานะกุล (2547 : 10-11) ได้กล่าวถึงความหมายของอำนาจไว้ 3 ประการด้วยกัน คือ

1. สิทธิความชอบธรรมที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Official right)
2. ความสามารถที่จะทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นได้ (Ability)
3. ความสามารถที่ฝ่ายหนึ่งสามารถทำให้อีกฝ่ายทำในสิ่งที่ตนต้องการได้ ไม่ว่าจะเต็มใจหรือไม่ (Control)

H.L. Dreyfus และ P. Rabinow (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 177 ; อ้างอิงมาจาก H.L. Dreyfus และ P. Rabinow. 1982 : 153) นิยามว่า อำนาจ เป็นข้อจำกัด การกดขี่บังคับ เป็นการทำลาย ซึ่งการนิยามเช่นนี้เป็นการนิยามแบบ Reich Hypothesis หรือ Repressive Hypothesis

นิชเซ่ (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 178 ; อ้างอิงมาจาก Nietzsche. 1872 : 4-8) นิยามว่า อำนาจคือผลลัพธ์จากการปะทะของกำลัง (Force) ต่าง ๆ ซึ่งผลลัพธ์ก็คือการครอบงำกัน

Parson Hamilton (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 178 ; อ้างอิงมาจาก Parson. 1983 : 9) นิยามว่า อำนาจเป็น “ทรัพยากรทั่วไป (Generalize Resource)” ที่ไหลอยู่ในระบบการเมือง

ส่วน มิเชล ฟูกุต์ เสนอให้มองอำนาจในทวิลักษณ์ คือมองทั้งส่วนที่กดขี่บังคับ และกระตุ้นส่งเสริม มีทั้งส่วนที่ครอบงำกับเปิดทางให้เสรีภาพ มีทั้งส่วนที่กดทำลายกับส่วนที่สร้างสรรค์ มีทั้งส่วนที่ครอบงำกับการต่อต้าน

มิเชล ฟูโกต์ ไม่ได้มองอำนาจเป็นสิ่งที่มีความเป็นของตัวเอง เป็นสิ่งของ สมบัติในการครอบครองของบุคคล กลุ่ม ชนชั้น หรือสถาบัน แต่มองอำนาจเป็นเทคนิคยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีที่ถูกใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, ค.ศ. 1926-1984) เสนอว่า อำนาจ มีลักษณะของการกระจายตัวเป็นอนุภาคเล็ก ๆ แผ่ขยายครอบคลุมในทุกพื้นที่และทุกความสัมพันธ์ของสังคม อำนาจมาจากและมืออยู่ในทุกหนแห่ง อำนาจไม่ใช่สิ่งของหรือสินค้าที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดจะสามารถครอบครอง ครอบครอง และใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าไปครอบงำหรือควบคุมบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของตนเองได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในลักษณะของการผูกขาดอำนาจ การที่จะทำให้เราสามารถเข้าใจถึงอำนาจได้จึงควรเป็นการศึกษาที่ปฏิบัติการแห่งอำนาจ การปฏิบัติ การให้ความสำคัญกับศูนย์กลางแห่งอำนาจ มีความสำคัญยิ่งในการศึกษาและทำความเข้าใจถึงกลไกของปฏิบัติการแห่งอำนาจซึ่งมีความสัมพันธ์กับความรู้ อำนาจมีทั้งสิ้น 3 อย่าง คือ อำนาจของผู้ปกครอง ผู้เป็นใหญ่ (Sovereign Power) อำนาจของระเบียบวินัย (Disciplinary Power) และอำนาจที่เกี่ยวข้องกับเรตาลอดชีวิต (Bio-Power) อำนาจเหล่านี้มีความสัมพันธ์ และมาจากทั่วทุกหนทุกแห่ง ทุกคนสามารถใช้อำนาจได้ และอำนาจสามารถก่อให้เกิดการต่อต้านขัดขืนได้ด้วย

จากนิยามของ “อำนาจ” ที่กล่าวมาเบื้องต้นพอสรุปได้ว่า อำนาจ หมายถึงเทคนิคยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีที่ถูกใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม โดยการดึงเอาความเป็นตัวตน ความเป็นมนุษย์ออกมาจากปัจเจก และอำนาจนั้นอาศัยทั้งความเต็มใจ ความรู้ และวาทกรรม อำนาจเหล่านี้มีความสัมพันธ์ และมาจากทั่วทุกหนทุกแห่ง ทุกคนสามารถใช้อำนาจได้ และอำนาจสามารถก่อให้เกิดการต่อต้านขัดขืนได้

ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)

อำนาจในทัศนะของมิเชล ฟูโกต์

อำนาจตามแนวทางของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, ค.ศ. 1926-1984) ไม่ได้มีรากฐานมาจากทางเศรษฐกิจและการเมืองดังเช่นการนำเสนอของนักวิชาการกระแสหลักที่ผ่านมา แต่อำนาจที่มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ชี้ให้เห็นมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกัน เป็นโครงข่ายสลับซับซ้อน มีความแตกต่างหลากหลาย และแทรกตัวอยู่ในทุกส่วนของสังคม

คุณูปการสำคัญของ มิเชล ฟูโกต์ คือการเชื่อมโยงการศึกษาเรื่องความรู้-อำนาจเข้ากับการควบคุมชีวิตมนุษย์ในโลกยุคสมัยใหม่ และยังชี้ให้เห็นความเกี่ยวข้องระหว่างความรู้ อำนาจ และวาทกรรมที่เอื้อกัน ขึ้นต่อกัน พึ่งพาอาศัยกัน ดังที่ฟูโกต์ กล่าวว่า

เราควรยอมรับว่าอำนาจสร้างความรู้ขึ้นมา (และมีใช้เพียงแคด้วยการสนับสนุนส่งเสริมความรู้เพราะความรู้ที่รับใช้อำนาจหรือเพียงแคด้วยการประยุกต์ใช้ความรู้เพราะความรู้นั้นมีประโยชน์) อำนาจและความรู้มีความหมายโดยนัยบ่งถึงกันและกันโดยตรง ไม่มีความสัมพันธ์

เชิงอำนาจโดยไม่มีการสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาอย่างสัมพันธ์กัน อีกทั้งไม่มีความรู้ใด ๆ ที่ไม่ต้อง
สันนิษฐานล่วงหน้าว่าจะไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจขึ้นมา
ในเวลาเดียวกัน

(วินัย ผลเจริญ. 2552 : 27 ; อ้างอิงมาจาก Foucault. 1980 : 74)

ข้อเสนอสำคัญของมิเชล ฟูโกต์ คือโลกยุคใหม่ คือการเปลี่ยนแปลงความคิด
รูปแบบกลไกของอำนาจ การใช้อำนาจอย่างสมบูรณ์ขององค์อธิปัตย์ในการกำหนดชีวิต (ให้หรือ
ทำลายชีวิต) มาเป็นอำนาจในการกำกับดูแล การบริหาร การจัดการ การแทรกแซง ในมิติของคน
และประชากรอย่างกว้างขวาง เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงเป็นการยากที่เราจะเข้าไปจัดการลดทอนให้อำนาจ
เหลือเพียงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน หรือการพยายามอธิบายว่าอำนาจคืออะไร
เพราะการมีอยู่ของอำนาจเป็นไปในลักษณะของการกระจัดกระจายแฝงอยู่กับทุกความสัมพันธ์
ในรูปแบบของ “โครงข่ายแห่งอำนาจ” และแผ่ขยายครอบคลุมอยู่ตลอดทุกพื้นที่ของชีวิตทางสังคม
การที่ “อำนาจ” สามารถแทรกซึมและเข้าไปดำรงอยู่ได้ในทุกแห่งหนของสังคมนั้น ไม่ใช่เป็นเพราะ
“อำนาจ” ได้กวาดรวมทุกอย่างเข้ามาไว้ด้วยกันภายในปริณิชนของอำนาจ แต่เป็นเพราะ “อำนาจ”
มาจากทุกหนทุกแห่งในสังคม

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 178 ; อ้างอิงมาจาก
Foucault. 1980 : 159) เสนอว่า อำนาจ มิได้ถูกรวมศูนย์และจัดวางไว้ให้อยู่แต่เฉพาะกับรัฐหรือ
เป็นสิ่งที่บุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมจะเข้ายึดครองและปิดล้อมไว้เป็นเอกสิทธิ์ของตนเองแต่เพียง
ผู้เดียว แต่อำนาจกลับมีการไหลเลื่อนถ่ายเทไปมาอยู่ตลอดเวลา เป็นผลให้ปัจเจกชนซึ่งเป็นผล
สะท้อนแห่งอำนาจต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของอำนาจไปด้วย

ประเด็นการวิเคราะห์อำนาจด้วยกรอบทฤษฎีที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์โดยใช้กรอบ
ทฤษฎีแบบสากลไม่สามารถอธิบายให้เกิดความถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ตามความจริงได้ ไม่ว่าจะเป็น
เป็นทฤษฎีสากลที่มาจากสำนักคิดใดก็ตาม ฉะนั้นมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) จึงเสนอแนวทาง
การศึกษา และการวิเคราะห์ถึง “อำนาจ” ให้เป็นไปเพื่อที่จะตอบคำถามว่า “อำนาจนั้นมีปฏิบัติการ
อย่างไร” (How is Power Exercised?) มากกว่าที่จะมุ่งศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า “อำนาจคืออะไร”
(What is Power?)

การตั้งประเด็นการวิเคราะห์ที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เกิดมุมมอง องค์ความรู้ใหม่
เกิดขึ้น ส่งผลทำให้เราสามารถเข้าใจถึงกลไกแห่งอำนาจที่มีอยู่ในปรากฏการณ์เหล่านั้นได้อย่าง
ครบถ้วนและเป็นจริงมากกว่าวิธีการที่นิยมใช้กรอบแบบสากลอธิบาย

การศึกษา และการวิเคราะห์เกี่ยวกับอำนาจของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)
ตั้งอยู่บนสมมติฐาน 5 ประเด็น (จักษ์ พันธุ์เพชร. 2548) คือ

1. อำนาจไม่ได้มีลักษณะเหมือนกับสิ่งของ ซึ่งใครคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะสามารถแสวงหาเพื่อให้ได้มา หรือแบ่งปันให้กับคนอื่นได้ อำนาจจึงไม่ใช่สิ่งที่ใครจะยึดครองหรือทำหลุดหายไปได้ แต่อำนาจมีปฏิบัติการจากจุดต่าง ๆ ในสังคมนับไม่ถ้วน และมีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ใช่ความสัมพันธ์ซึ่งแยกอย่างเด็ดขาดจากความสัมพันธ์ในสังคมชุดอื่น ๆ เช่น ความสัมพันธ์ในการผลิต ความสัมพันธ์ในด้านความรู้ หรือความสัมพันธ์ทางเพศ แต่อำนาจจะปรากฏอยู่ในทุกความสัมพันธ์ทางสังคม และจะปรากฏตัวขึ้นในทันที หากความสัมพันธ์ทางสังคมเหล่านี้เกิดความไม่เท่าเทียม แต่ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์เชิงอำนาจเองก็เป็นเหตุก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมในความสัมพันธ์ทางสังคมชุดอื่นได้ ฉะนั้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจึงไม่ได้เป็น โครงสร้างส่วนบนของสังคมที่ขัดขวางหรือส่งเสริมปัจเจกชนให้กระทำหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ยังมีบทบาทในการสร้างสิ่งอื่นขึ้นมาด้วย โครงสร้างทางอำนาจจึงไม่มีตำแหน่งที่ที่แน่นอนตายตัว

3. อำนาจเกิดจากรากฐานของความสัมพันธ์ มิใช่ลักษณะอำนาจจากบนลงล่าง แต่เป็นความสัมพันธ์แห่งพลังที่สร้างและยังลึกลงในตัวตนของสังคม อำนาจจึงดำรงอยู่ทุกหนแห่ง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจจึงมีหลายระดับซับซ้อนอยู่ในความสัมพันธ์ชุดต่าง ๆ ในลักษณะเป็นโครงข่าย ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านี้เป็นรากฐานก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายอำนาจจากจุดหนึ่งไปยังจุดหนึ่ง การครอบงำเชิงอำนาจจึงเป็นผลมาจากปฏิบัติการของโครงข่ายอำนาจ

4. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีทั้งที่เกิดขึ้นโดยเจตนาและไม่ใช่อัตวิสัย (Intentional and Nnonsubjective) นั่นคือความสัมพันธ์เชิงอำนาจจะต้องมีเป้าหมาย (Target) และจุดมุ่งหมาย แต่ไม่ได้หมายความว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจะต้องเกิดทางเลือกและการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลเสมอไป

5. ที่ใดที่มีอำนาจที่นั่นต้องมีการต่อสู้ขัดขืน (Where There is Power, There is Resistance) และการต่อต้านขัดขืนไม่เคยอยู่นอกเหนือความสัมพันธ์ทางอำนาจ อาจกล่าวได้ว่าเราอยู่ภายใต้อำนาจเสมอ และไม่สามารถหลบหนีจากอำนาจได้ การมีอยู่ของอำนาจขึ้นอยู่กับ การสร้างประเด็นการต่อต้านต่าง ๆ ซึ่งการต่อต้านขัดขืนอาจแสดงบทบาทเป็นปรีกษณ์ เป็นเป้าหมาย หรือแม้กระทั่งเป็นตัวจัดการควบคุมความสัมพันธ์ทางอำนาจ การต่อต้านขัดขืน จึงมีอยู่ทุกหนทุกแห่งในเครือข่ายของอำนาจ เพราะฉะนั้นการดำรงอยู่ของอำนาจก็ขึ้นอยู่กับ การต่อสู้ขัดขืนด้วยเช่นกัน โดยการต่อต้านขัดขืนจะมีลักษณะที่แตกต่างหลากหลายและมีลักษณะเฉพาะของตนเอง

จากการเปลี่ยนไปของมุมมอง และการวิเคราะห์เกี่ยวกับอำนาจทำให้เกิดข้อสรุปสำคัญเกี่ยวกับอำนาจซึ่งสามารถสรุปความสำคัญของอำนาจได้ดังนี้ คือ

1. การกระจายกระจายเป็นอนุภาคแห่งอำนาจ

อำนาจมีลักษณะของการกระจายตัวเป็นอนุภาคเล็ก ๆ แผ่ขยายครอบคลุมไปในทุกพื้นที่และทุกความสัมพันธ์ของสังคม อำนาจมาจากและมีอยู่ในทุกหนแห่ง อำนาจเหล่านี้จะมีปฏิบัติการแห่งอำนาจที่เลื่อนไหล แตกต่าง และเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละปรากฏการณ์ จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นปฏิบัติการที่ปราศจากรูปแบบที่แน่นอนชัดเจน

2. อำนาจมาจากและมีอยู่ในทุกหนแห่ง

อำนาจจะแสดงตัวออกมาในรูปของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากภายใน เช่น ความรู้ เศรษฐกิจ การเมือง และเรื่องเพศ และเกินกว่าที่จะระบุตำแหน่งแห่งที่เฉพาะของอำนาจได้ เพราะอำนาจมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละจุดของพื้นที่ที่มีอำนาจแสดงปฏิบัติการอยู่

3. การวิเคราะห์อำนาจที่ปฏิบัติการแห่งอำนาจ

ปฏิบัติการที่แตกต่างจะทำให้การค้นหา การวิเคราะห์มีความแตกต่างกันไป ด้วย ดังนั้นการวิเคราะห์อำนาจจึงต้องมีการวิเคราะห์ว่าทฤษฎีที่อยู่ในระดับที่แตกต่างกันและใช้วิธีการที่ต่างกัน ซึ่งจะทำให้เราสามารถเข้าใจถึงอำนาจได้ มากกว่าที่จะให้ความสนใจในประเด็นอื่น

4. วิเคราะห์ปฏิบัติการแห่งอำนาจที่ปลายสุดของอำนาจ

ณ จุดท้ายสุดของเส้นทางอำนาจจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และปฏิบัติการแห่งอำนาจที่เป็นกลไกในระดับจุลภาคของอำนาจ (The Micro-Mechanisms of Power) ดังนั้นการศึกษาอำนาจจึงควรเป็นไปในลักษณะการอธิบายที่ครอบคลุมเฉพาะที่ (Local) และในระดับภูมิภาค (Region) โดยมุ่งเน้นไปที่ปลายสุดของเส้นทางอำนาจ

5. ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้

ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากอำนาจเป็นความรู้ที่เกิดมาเพื่ออำนาจ และสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจในชุดเดียวกัน ความรู้นั้นจะเข้าไปให้การรับรองความถูกต้องของชุดอำนาจที่ผลิตมันขึ้นมา

อำนาจกับความรู้จึงเป็นเสมือนเหรียญสองหน้าที่ขาดหรือแยกจากกันไม่ได้ ทั้งสองส่วนล้วนแสดงตนในบทบาทของการสร้าง การส่งเสริม และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน แต่ถ้าเป็นความรู้และอำนาจในชุดที่แตกต่างตรงข้ามกัน ความรู้นั้นก็จะมีปฏิบัติการในลักษณะที่ตรงกันข้ามเพื่อเบียดไล่ ปิดทับ และเข้าแย่งยึดพื้นที่ของอำนาจ

ตามทฤษฎีของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) อำนาจมีทั้งสิ้น 3 อย่าง คือ อำนาจของผู้ปกครอง ผู้เป็นใหญ่ (Sovereign Power) อำนาจของระเบียบวินัย (Disciplinary Power)

และอำนาจที่เกี่ยวข้องกับเราตลอดชีวิต (Bio-Power) อำนาจเหล่านี้มีความสัมพันธ์ และมาจากทั่วทุก
หนทุกแห่ง ทุกคนสามารถใช้อำนาจได้ และอำนาจสามารถก่อให้เกิดการต่อต้านขัดขืนได้ด้วย

ดังนั้นเราจึงไม่สามารถศึกษาอำนาจได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์จากเพียงเฉพาะใน
รูปแบบของการกดขี่หรือการลดทอนอำนาจให้เป็นเพียงผลิตผลจากโครงสร้างทางกฎหมายและสังคม
เพราะอำนาจมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ การศึกษาอำนาจจึงต้อง
กระทำผ่านวาทกรรมที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เหล่านั้น

แนววิธีวิทยาเกี่ยวกับอำนาจของมิเชล ฟูโกต์

การตั้งคำถามเพื่อการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับอำนาจของมิเชล ฟูโกต์เน้นการตั้งคำถามไป
ที่รูปแบบการใช้อำนาจเป็นอย่างไร ด้วยเทคนิคหรือเครื่องมืออะไร และผลของการใช้อำนาจเป็น
อย่างไร โดยฟูโกต์สรุปแง่มุมในการศึกษาที่ควรจะเป็นไว้ดังนี้ คือ

1. การวิเคราะห์อำนาจไม่ควรมุ่งเฉพาะอำนาจที่รวมศูนย์หรือชอบธรรม
(Legitimat Forms of Power) แต่ควรศึกษาเทคนิควิธีของอำนาจซึ่งอยู่ในสถาบันที่เป็นพื้นถิ่น
ท้องถิ่นด้วย
2. การวิเคราะห์ควรมุ่งไปที่กระบวนการกด/ครอบงำ (Subjugation) กระทำต่อ
ร่างกายของคน ควบคุมพฤติกรรม ทำทาง ท่วงทำนองของคน
3. การวิเคราะห์ไม่ควรมุ่งไปที่ความตั้งใจที่จะใช้อำนาจหรือเป้าหมาย วัตถุประสงค์
ในการใช้อำนาจของบุคคล กลุ่ม หรือชนชั้น แต่ควรสนใจไปที่กระบวนการอันซับซ้อนที่ตัวตน
บุคคลที่ถูกทำให้เกิด โดยผลจากพลังอำนาจในการทำให้กลายเป็นวัตถุของอำนาจ (Objectifying
Power)
4. ไม่ควรมองอำนาจเป็นสมบัติของบุคคลหรือกลุ่ม อำนาจไม่ใช่วัตถุที่อยู่นิ่ง
หากแต่เป็นการทำงานที่หมุนเวียนอยู่ในองคาพยพ (Social Body) ในรูปท่วงโซ่หรือเครือข่าย ดังนั้น
บุคคลจึงไม่ใช่เป็นตัวแทน (Agent) ของอำนาจ แต่เป็นผลมาจากการสร้างของอำนาจ
5. อำนาจสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความรู้ ในการหมุนเวียนของอำนาจจำเป็นเสมอที่ต้อง
ผลิตวาทกรรมในรูปของความรู้แบบต่างๆออกมาหมุนเวียนในสังคมด้วย

อำนาจรัฐและการต่อต้านรัฐ

มิเชล ฟูโกต์ (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 179 ; อ้างอิงมาจาก Foucault. 1982 : 215)
พิจารณาผลของวาทกรรมต่อคน ต่อสังคม ต่อยุคสมัย พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมกับ
การจัดการอำนาจในสังคม พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจ การกดขี่ การครอบงำ
การดิ้นรนหาทางออก

เขาเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อการศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างความรู้กับอำนาจ เชื่อมโยงการก่อตัวของรูปแบบต่าง ๆ ของอิทธิพลเหนืออำนาจ และพฤติกรรมของคน รวมทั้งยังพิจารณาอำนาจเป็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ

อำนาจและรัฐ

มิเชล ฟูกูต์ เสนอว่าอำนาจเป็นความสัมพันธ์อยู่ในเครือข่ายของความรู้-อำนาจ อำนาจถูกกระทำจากหลายๆ จุดในโครงสร้างทางสังคม (Social Body) และความสัมพันธ์ของอำนาจเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานทางสังคม

เขาพิจารณาอำนาจโดยก้าวพ้นไปจากขอบเขตจำกัดของรัฐ เพราะอำนาจรัฐไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้ และเขายังให้ความสนใจกับกระบวนการที่ปัจเจกบุคคลถูกก่อตัวขึ้นมาเป็นอิทธิพล/อิทธิกรรรมต่าง ๆ และเปิดกว้างให้เห็นความสัมพันธ์ละเอียดอ่อนระหว่างอำนาจกับความรู้

อำนาจกับการต่อต้าน

มิเชล ฟูกูต์ ชี้ให้เห็นการทำงานที่ละเอียดอ่อน จำแนกแยกย่อยของอำนาจที่กำกับควบคุมร่างกายของมนุษย์ เขานำเสนอให้พิจารณาถึงเครือข่ายของอำนาจในองค์กรรวม ซึ่งจะทำให้เราเห็นถึงความไม่เท่าเทียม เกิดผลเป็นการกดขี่บังคับในครอบครัว ในคุก ในโรงพยาบาล ในสังคมทั่ว ๆ ไป

ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจที่ทำหน้าที่อยู่ภายในปริภูมิหนึ่ง ๆ มีเครือข่ายอำนาจในลักษณะ “องค์กรรวม” พาดทับ ซ้อนกันไปมาอย่างซับซ้อน ทำให้เกิดความไม่เข้มข้นขึ้นไม่เท่ากัน เกิดการกดขี่ ความไม่เท่าเทียม ความไม่ยุติธรรมนำไปสู่การต่อต้าน

มิเชล ฟูกูต์ได้เสนอประโยคที่ว่า “ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นก็มีการต่อต้าน” ซึ่งหากพิจารณาอย่างท่องแท้จะพบว่าอำนาจการต่อต้านไม่เท่าเทียมกัน เพราะความสัมพันธ์ของอำนาจทุก ๆ แบบย่อมส่อเค้าหรือมีศักยภาพของ “ยุทธศาสตร์แห่งการต่อต้าน” ซึ่งหมายความว่า การกำกับพฤติกรรมในขณะที่มีการใช้อำนาจ อาจจะถูกแทนที่โดย “ปฏิบัติการเชิงปฏิบัติ” ซึ่งสำแดงออกมาอย่างเสรีได้”

ฟูกูต์ ยึดติดกับความคิดว่า ถึงอย่างไรไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงใด การปฏิบัติใด ๆ มนุษย์ก็ต้องตกอยู่ในเครือข่ายของอำนาจในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างหนีไม่พ้น ซึ่งก็จะมี การต่อต้าน ยุทธศาสตร์การต่อต้าน ดำรงอยู่หรือปรากฏขึ้นพร้อม ๆ กันเสมอ

การต่อสู้เพื่อการต่อต้าน

การสร้างอำนาจเพื่อการต่อต้านตามแนวทางของมิเชล ฟูกูต์ มีแนวทางดังนี้

1. ต้องวิเคราะห์เป้าหมายการต่อสู้จากภายนอก เช่น เพื่อต่อสู้กับแนวคิดถูก

กฎหมาย เราต้องเข้าไปศึกษาความไม่ถูกต้องกฎหมาย

2. ศึกษาผู้ตรงข้ามของการครอบงำเป้าหมาย ชาย/หญิง ผู้ปกครอง/เด็ก การจัดการชีวิต/วิถีชีวิตของประชาชน

3. ต้องทำความเข้าใจกับลักษณะของขบวนการต่อสู้ในโลกยุคปัจจุบัน ในแง่มุมดังต่อไปนี้

3.1 การต่อสู้แนวขวาง ไม่ขึ้นกับพรมแดนหรือรูปแบบของรัฐบาล

3.2 เป้าหมายการต่อสู้มิใช่ตัวบุคคล

3.3 การต่อสู้กับอำนาจใกล้ชิด ไม่ใช่การต่อสู้กับอนาคต

3.4 การต่อสู้เพื่อสิทธิบุคคลที่จะแตกต่าง

3.5 การต่อสู้กับผลของอำนาจและความรู้

3.6 การต่อสู้เพื่อการต่อต้านการสร้างนามธรรมให้เกิดขึ้นกับชีวิต จิตใจ และ

ความเป็นปัจเจก

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ นำเอาแนวคิดด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโกต์ มาอธิบายการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน โดยเน้นการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีที่เคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานีเป็นหลัก และเสริมเติมด้วยการเคลื่อนไหวต่อสู้ของพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชแหล่งอื่น ๆ ในอีสาน

แนวคิดด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโกต์ ให้ความสำคัญกับภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่มีความสัมพันธ์กับความรู้และอำนาจ อันเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันเป็นลักษณะโครงข่ายที่สลับซับซ้อน มีความแตกต่างหลากหลาย และแทรกตัวอยู่ทุกหนทุกแห่ง ซึ่งจากการลงพื้นที่การค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของผู้วิจัย รวมทั้งการเข้าสังเกตการณ์ และเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางโอกาสของผู้วิจัยพบว่า การศึกษาเกี่ยวกับประเด็นอำนาจของผู้ร่วมขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน แนวการวิเคราะห์อำนาจของมิเชล ฟูโกต์ มีความเหมาะสมในการนำมาเป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งแนวการวิเคราะห์ของมิเชล ฟูโกต์ มีจุดเด่นที่ให้ความสำคัญกับประเด็นย่อย ๆ ที่เกี่ยวกับอำนาจ และมีมุมมองเกี่ยวกับอำนาจที่แตกต่างจากนักวิชาการอื่น ๆ เน้นความสัมพันธ์ของปฏิบัติการ รวมทั้งแนวคิดดังกล่าวยังมีความสำคัญ เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับเสียงของผู้ด้อยกว่า ผู้ที่ถูกกดขี่ ปิดกั้นหรือกั้นออก (The Weaks, The Marginals, The Excluded Others) เน้นวิเคราะห์ไปที่พื้นที่ของการมีโอกาสดูด มีเวทีให้พูด ให้แสดงออกซึ่งความคิดของตน รวมทั้งการวิเคราะห์พื้นที่ วิเคราะห์ตัวตนหรืออัตลักษณ์ นอกจากนี้ยังให้มุมมองต่อประวัติศาสตร์/การเคลื่อนไหวทางสังคม/ความคิดใหม่ด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับคนชายขอบ

ความหมายของคนชายขอบ

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2541) นิยามว่า คนชายขอบ (Marginal People) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มคนที่สังคมไม่สนใจเหลียวแล ถูกทิ้งขว้างแปลกแยกจากสังคมกระแสหลัก เช่น ชาวเขาชนกลุ่มน้อย หญิงขายบริการ กลุ่มรักเพศเดียวกัน หรือคนพิการ นอกจากนี้ คนชายขอบยังรวมถึงผู้ที่ถูกปฏิเสธ โดยสังคมส่วนใหญ่ เช่น ในห้องเรียน ถ้าบังเอิญเราเรียนไม่เก่ง แต่เพื่อนร่วมชั้นเรียนเป็นคนเรียนเก่งแทบทั้งหมด เราก็อาจจะกลายเป็นคนชายขอบได้เช่นกัน เพราะฉะนั้นการนิยามความเป็นคนชายขอบจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทศะ (Space) แต่หมายถึงคนที่ถูกคนส่วนใหญ่มองว่าเป็นคนส่วนน้อยในสังคม อันเป็นที่ว่างทางวัฒนธรรมด้วย คนชายขอบ (Marginal People) เหล่านี้อาศัยทั่วไปในศูนย์กลางหรือบริเวณรอบนอกของสังคมทั้งในมิติทางภูมิศาสตร์การเมืองและสังคม วัฒนธรรม หรือเรียกง่าย ๆ ว่าคนชายขอบคือ คนจน คนเงิน คนอำนาจ และคนโอกาส คนเหล่านี้ต้องเผชิญการแก่งแย่งแข่งขันเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอีกทั้งยังถูกกีดกันและถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ นอกจากพวกเขาจะอยู่ห่างจากศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมแล้วยังถูกกีดกันออกจากศูนย์กลางมากขึ้นทุกขณะ จนเกิดการรวมกลุ่มกลายเป็นสังคมชายขอบ (Marginal Society) เป็นสังคมวัฒนธรรมของคนที่มีชะตากรรมอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน

สาธิตร์ชัย โพธิ์วาริน (2551) นิยามว่า คนชายขอบ (Marginal People) คือคนที่เผชิญกับความยากลำบากในชีวิตอย่างแสนสาหัส เช่น ความจน ความพิการ ความชรา ความสิ้นหวังหมดหวัง และการถูกทอดทิ้ง คนชายขอบ (Marginal People) คือคนที่ไม่มีการศึกษา ไม่มีอาชีพ ไม่มีที่อยู่อาศัย และไม่ได้รับการเหลียวแลจากภาครัฐ หรือแม้กระทั่งคนทั่ว ๆ ไปในสังคมที่ไม่ต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐด้วยเช่นเดียวกัน (สุจิต บัวพิมพ์. 2546) ส่วนอรอุษา ภูมิบริรักษ์ (2545) ให้ความหมายของคนชายขอบว่า หมายถึงภาวะชายขอบของพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ไม่มีอำนาจต่อรองถูกกลืนรอนสิทธิในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2547 : 2) ที่นิยามความหมายของคนชายขอบ (Marginal People) ว่าเป็นคนที่ถูกกีดกัน ถูกกดขี่ ถูกเบียดขับ และถูกผนวกเข้าให้เป็นคนชายขอบ

จากการนิยามความหมายของคนชายขอบ (Marginal People) อาจกล่าวได้ว่าการนิยามมาทั้งจากคนส่วนใหญ่พูดถึงคนส่วนน้อยในเชิงเป็นอื่น (Otherness) ที่คือยกว่า หรือคนส่วนน้อยมองตัวเองว่าคือยกว่าก็ได้ แต่บางครั้งคนส่วนน้อยก็อาจมองว่าคนส่วนใหญ่เป็นคนชายขอบก็ได้ ถ้าที่ว่างทางวัฒนธรรมของคนส่วนน้อยคิดว่าตนเองเข้มแข็งกว่า และการนิยามมักผูกโยงอยู่กับปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นบริบทกำหนดความเป็นชายขอบด้วย ซึ่งหากนำประเด็นที่กล่าวมาในเบื้องต้นนี้อาจกล่าวสรุปได้ว่า คนชายขอบ (Marginal People) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มคนที่สังคมไม่

สนใจเหลือวเล ถูกทิ้งขว้างแปลกแยกจากสังคมกระแสหลัก รวมถึงผู้ที่ถูกปฏิเสธโดยสังคม ส่วนใหญ่หรือคนที่ถูกคนส่วนใหญ่มองว่าเป็นคนส่วนน้อยหรือไม่มีอำนาจในสังคม เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและจารีต เนื่องจากการเปลี่ยนแปลง เหล่านี้ทำให้หมโนทัศน์ของบุคคลในการมองโลก มองสังคมเปลี่ยนไป ในการวิจัยครั้งนี้หมายถึง ผู้ร่วมการเคลื่อนไหวต่อสู้ทั้งทางตรง และโดยอ้อม

ประเภทของคนชายขอบ

การจำแนกประเภทคนชายขอบนั้นมีทั้งผลดี กล่าวคือทำให้มีความชัดเจนในการวินิจฉัย ประเภท ง่ายต่อการเรียนรู้ และเป็นการจัดการกับความรู้อย่างเป็นระบบ แต่ผลเสียที่จะเกิดขึ้นคือ การทำลายความสลับซับซ้อน ความหลากหลายของคนชายขอบไปในการจำแนกประเภท

คนชายขอบสามารถจำแนกประเภท (ชูศักดิ์ วิทยาค. 2541) ตามเงื่อนไขต่าง ๆ ได้ ดังนี้ คือ

1. ชายขอบของภูมิศาสตร์ ซึ่งใครก็ตามที่อยู่ขอบริมของแผนที่ คนเหล่านั้นก็คือ คนชายขอบ แต่รายละเอียดของความเป็นชายขอบนั้นอาจมีเนื้อหาแตกต่างกัน เช่น บางคนอยู่ชาย ขอบ กลับเป็นการเอื้อต่อการลงทุนที่ข้ามไปลงทุนในชายแดนกับอีกประเทศหนึ่ง บางคนเป็นผู้ซึ่งมี อิทธิพลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ตรงบริเวณนั้น เช่น มีโรงงานอุตสาหกรรม มีการร่วมลงทุน ในทางธุรกิจการท่องเที่ยว ธุรกิจบ่อนการพนัน การฟอกเงินต่าง ๆ ส่วนบางคนกลับถูกกีดกันใน การเข้าถึงทรัพยากรในระดับพื้นฐานที่สุด เช่น ไม่มีที่ทำกิน ถูกเอาเปรียบขูดรีดแรงงาน และ ถูกใช้เป็นกันชนในเขตชายแดนที่มีปัญหาข้อพิพาท เป็นต้น

2. ชายขอบของประวัติศาสตร์ ประเด็นนี้มีพลวัตเปลี่ยนแปลงไปมา และ สัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น สมัยอาณาจักรสุโขทัย อยุรยาตก็เป็นเพียงเมืองชาย ขอบมาถึงสมัยอยุธยา สุโขทัยก็เปลี่ยนแปลงความสำคัญของตัวเองไป และศูนย์กลางอย่างกรุงเทพฯ ก็จัดว่าเป็นดินแดนชายขอบของอาณาจักรอยุธยา

3. ชายขอบของความรู้ หากเรามองกันที่ตัวของความรู้ ความรู้ใดที่ไม่สอดคล้องกับ ความรู้อื่น ๆ ความรู้ใดที่ไม่ใช่กระแสหลัก ความรู้นั้นก็เป็นชายขอบ แม้แต่คนที่อยู่ที่ศูนย์กลาง ขอบเขตทางภูมิศาสตร์ หากมีความรู้ต่างไปจากสังคม ต่างไปจากความเชื่อ ความคิด ความเห็นของ คนส่วนใหญ่ ความรู้นั้นก็เป็นชายขอบในท่ามกลางศูนย์กลางนั่นเอง ตัวอย่างในเรื่องนี้ที่จะขอยกขึ้น มาก็คือ ในสมัยเริ่มต้นการพัฒนาเมื่อทศวรรษ 2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (นายกรัฐมนตรีใน ขณะนั้น) ได้มีจดหมายไปถึงมหาเถรสมาคมไม่ให้สอนเรื่องสันโดษ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก. 2529) ทั้งนี้เข้าใจว่า หลักการดังกล่าวของพระพุทธศาสนาไปขัดกับหลักของการพัฒนาประเทศ อย่างนี้ ความรู้เกี่ยวกับเรื่องของสันโดษก็คือเป็นความรู้แบบชายขอบ นอกจากนี้แล้วยังมีการจำแนกประเภท

คนชายขอบ จากปัจจัยอื่น ๆ เช่น กลุ่มคนยากจน กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ กลุ่มคนพิการ กลุ่มคนอ้วน และกลุ่มคนรักเพศเดียวกัน เป็นต้น

กระบวนการที่ทำให้เป็นคนชายขอบ

อย่างที่ได้อธิบายมาแล้วในเบื้องต้นว่า คนชายขอบ (Marginal People) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มคนที่สังคมไม่สนใจเหลียวแล ถูกทิ้งขว้างแปลกแยกจากสังคมกระแสหลัก รวมถึงผู้ที่ถูกปฏิเสธโดยสังคมส่วนใหญ่ หรือคนที่ถูกคนส่วนใหญ่มองว่าเป็นคนส่วนน้อยหรือไม่มีอำนาจในสังคม เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและจารีต เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ทัศนคติของบุคคลในการมองโลก มองสังคมเปลี่ยนไป และได้ทำการจำแนกประเภทของคนชายขอบตามประเด็นปัจจัยที่แตกต่างกันไป สิ่งที่จะกล่าวต่อไปคือกระบวนการที่ทำให้คน กลุ่มบุคคลกลายเป็นคนชายขอบ

สุริชัย หวันแก้ว (2544) ชี้ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของคนชายขอบอาจเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ ซึ่งมาจากทั้งการกระทำ และไม่กระทำการหนึ่ง ๆ ใด ๆ การกระทำหรือไม่กระทำนั้น มีลักษณะที่เป็นกระบวนการ ซึ่งสามารถสรุปออกมาได้ 3 ประเด็น คือ

1. ยุคของการกำเนิดรัฐชาติ การกำเนิดรัฐชาติ มีการสถาปนาดินแดนขึ้นเป็นประเทศสยาม และต่อมาก็ตั้งชื่อประเทศโดยอาศัยชนเผ่า “ไท” ที่มีอยู่กระจัดกระจายมาตั้งเป็นชื่อประเทศไทย จากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้เกิดการนิยามและการแบ่งแยกเชื้อชาติขึ้นในดินแดน ซึ่งมีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ปะปนกัน และด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เกิดคนชายขอบขึ้นมานับแต่นั้น หมายถึงคนที่ไม่ใช่ไท กลายเป็นคนชายขอบ
2. ยุคของการพัฒนา ในยุคนี้ได้มีการนิยามศูนย์กลางของการพัฒนาซึ่งก็คือเขตบริเวณที่ลุ่มภาคกลางเป็นหลัก แล้วค่อยขยายออกไปตามลำดับทั้งในส่วนที่เป็นอาณาบริเวณ และในมิติของเวลา แต่ก็ได้ทอดทิ้งบางส่วนซึ่งไม่ได้รับการพัฒนามาโดยตลอดด้วย จากการพัฒนาจึงได้ทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่าง พื้นที่ที่พัฒนาแล้ว และพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา ทำให้เกิดความเป็นคนชายขอบขึ้นอย่างชัดเจน เป็นเรื่องที่ซ้อนทับลงไปกับเรื่องของความเป็นไทย
3. ยุคโลกาภิวัตน์ ในยุคนี้เป็นสมัยของการปรับตัวให้เข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ ใครก็ตามที่ปรับตัวเข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์นี้ได้ก็ไม่ใช่ชายขอบ ส่วนคนที่ปรับตัวไม่ได้หรือพวกที่หลุดไปจากกระแสโลกาภิวัตน์ ก็กลายเป็นชายขอบ ประเด็นนี้ให้พิจารณาถึงมิติต่าง ๆ ด้วย ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การศึกษา วัฒนธรรม เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน ยุคโลกาภิวัตน์ ก็เปิดพื้นที่ให้กับ “คนชายขอบ” ได้นิยามตนเองมากขึ้นด้วย เกิดการเรียกร้องในเรื่องของ “สิทธิมนุษยชน” และเกิดกระแสการพัฒนาของภาคประชาชน

และชุมชนต่าง ๆ เกิดความคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งขึ้น หมายความว่า ความเข้มแข็งทางด้านสติและปัญญา

การปรับตัวและการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอดภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวจึงเป็นสาระสำคัญของวิถีชีวิตของประชากรที่อาศัยอยู่ในวัฒนธรรมชายขอบ กล่าวคือ

1. ความเป็นชายขอบเป็นผลมาจากการจัดวางตำแหน่งในสังคม
2. ความเป็นชายขอบคือความเป็นอื่นที่ถูกให้ความหมายโดยสังคมกระแสหลัก
3. ความเป็นชายขอบเป็นผลมาจากเพศสถานะ เพศวิถี ชนชั้น ชาติพันธุ์ อายุ
4. ความเป็นชายขอบถูกมองว่าเป็นปัญหาที่เกิดจากจุดอ่อนหรือเป็นธรรมชาติที่มีอยู่

ก่อนแล้ว

กระบวนการดังกล่าวที่ก่อให้เกิดคนชายขอบข้างต้น ได้เผยให้เห็นถึงปัญหาของ “คนชายขอบ” ซึ่งมี 3 ลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน คือ

1. สังคมที่มีคนชายขอบ และผู้คนในสังคมรู้สึกไม่เดือดร้อน กล่าวคือ สังคมไทยทนเห็นเรื่องความไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับคนชายขอบนี้ได้อย่างสบายโดยไม่รู้สึกทุกข์ร้อน ปัญหาของคนชายขอบเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาของ “คนอื่น” ซึ่งไม่ได้ทำให้คนทั่วไปมีส่วนร่วมในความรู้สึก ความเป็นกังวล หรือห่วงใยใด ๆ ซึ่งสังคมไทยปัจจุบัน ยังอยู่ในขั้นตอนนี้ส่วนใหญ่

2. สังคมที่มีคนชายขอบ และผู้คนในสังคมบางคนไม่ปรารถนาจะให้มีคนชายขอบ กล่าวคือ เริ่มมีผู้คนบางคนเห็นถึงปัญหาอันไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมเกิดขึ้น คนเหล่านี้รู้สึกเดือดเนื้อร้อนใจ และเป็นทุกข์แทนคนที่ถูกเอาเปรียบ ถูกกีดกันออกจากทรัพยากร และถูกดักตวงผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นจึงเริ่มที่จะมาคิดแก้ปัญหาให้ปัญหาของคนชายขอบซึ่งต้องตกเป็นเบี้ยล่างทางสังคม ได้รับความเป็นธรรม ความเสมอภาค และความมีสิทธิในความเป็นมนุษย์มากขึ้น

3. สังคมที่ไม่มีคนชายขอบ คือสังคมที่สามารถแก้ไขปัญหาคอนชายขอบข้างต้นได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งก็ยังไม่มียังสังคมใดไปถึงอุดมคติที่ว่านี้ (มาร์ก ตามไท. 2544 : 2 - 3)

สถานภาพการเป็นคนชายขอบ เกิดจากการที่บุคคลนั้นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแล้วถูก (สังคม) กำหนดว่าเป็นส่วนเกิน เพราะฉะนั้นทุกคนมีสิทธิที่จะเป็นคนชายขอบได้ เนื่องจากคนชายขอบ คือคนที่อยู่นอกปรินซิพการรับรู้ของคนกระแสหลัก (ถูกคนส่วนใหญ่ในสังคมมองข้ามไป) เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและจารีต เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ โน้ตสน์ของบุคคล บุคคลเดิมต่อการมองโลก มองสังคมเปลี่ยนไป ความเข้าใจ ความคิดจินตนาการ และการประเมินคุณค่า ความแตกต่างหลากหลายจึงถูกมองด้วยการประเมินคุณค่าว่าเป็นเรื่องของความผิดปกติ ความเบี่ยงเบนมาตรฐานของสังคม และการเป็นตัวปัญหาในสังคม ซึ่งควรจะแก้ไขให้หมดไป ในขณะเดียวกัน ถึงแม้ภาพของคนเหล่านี้จะเห็นกันชิน

ตา แต่ “เสียง” ที่จะแสดงความคิดคำนึง ความต้องการ คำอธิบายของตัวเองของพวกเขา อาจจะเป็นเพียงความเงียบในสังคม (ปริตดา เกลิมเผ่า กอนันตกุล. 2545 : 4)

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน

ความหมายของสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชน มาจากคำว่า “สิทธิ” + คำว่า “ชุมชน” ซึ่งหากจะพิจารณาให้เข้าใจฐานแนวคิดดังกล่าวจะต้องทำความเข้าใจความหมายของคำว่า “สิทธิ” และ “ชุมชน”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 นิยามความหมาย สิทธิ คือ อำนาจที่จะกระทำการใด ๆ ได้อย่างอิสระ โดยได้รับการรับรองจากกฎหมาย ส่วนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ นิยามความหมายของสิทธิ คือประโยชน์ที่ได้รับการคุ้มครองและรับรอง โดยกฎหมายหรือหมายถึงประโยชน์อันบุคคลมีอยู่ และบุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องเคารพ

สิทธิ หมายถึงอำนาจที่มีในสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่คนผู้นั้นพึงมีพึงได้อย่างถูกต้อง คนอื่นต้องยอมรับ จะขัดขวางหรือลิดรอนไม่ได้ (วิระ สมบูรณ์. 2545)

สิทธิ หมายถึงความเป็นไปได้ที่บุคคลหนึ่งจะสามารถกำหนดให้อีกบุคคลหนึ่งกระทำตามความต้องการของตน โดยไม่คำนึงว่าอีกฝ่ายหนึ่งต้องการกระทำหรือไม่ หรือรู้สึกละอายใจอย่างไร (สุริยา สมุทคุปต์. 2536)

ในขณะที่ กฎญา บุญชัย (2547 : 24) ชี้ให้เห็นว่า “สิทธิ” หาใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติไม่ แต่เป็นประดิษฐกรรมทางสังคมที่ผ่านการต่อสู้ต่อรอง หรือมีขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการยอมรับในสิทธิ

นอกจากนี้แล้วยังมีการให้ความหมายของคำว่า สิทธิ เป็นไปใน 2 แนวทาง กล่าวคือ

แนวทางที่ 1 ให้คำนิยาม สิทธิ คืออำนาจที่กฎหมายให้แก่บุคคลในอันที่จะมีเจตจำนง โดยแนวทางนี้เน้นไปที่อำนาจ

แนวทางที่ 2 ให้คำนิยาม สิทธิ คือประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองให้

ส่วนคำว่า ชุมชน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 ได้นิยามความหมาย ชุมชน คือหมู่บ้าน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ส่วนนักวิชาการท่านอื่นได้ให้ความหมายแตกต่างกันดังต่อไปนี้

ชุมชน หมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่พื้นที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อผลประโยชน์ กิจกรรม และมีคุณสมบัติอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน คุณลักษณะเหล่านี้มีลักษณะเด่นเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกนั้น ตระหนัก และเกื้อกูลกัน (ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. 2543 : 26)

ชุมชน หมายถึงกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่นมีความเกี่ยวข้องกันสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพา อาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน (สนธยา พลศรี. 2545 : 22)

ชุมชน (Community) หมายถึงกลุ่มบุคคลหลายๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน และมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือพฤติกรรมอย่างหนึ่ง คือมีวัฒนธรรมร่วมกัน (ขบวน พลศรี. 2529 : 1) และกฤษฎา บุญชัย (2547 : 21- 24) ได้ให้ความหมายว่า ชุมชน คือเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมไม่ยึดติดกับชุมชนตามขอบเขตการปกครอง หน่วยชุมชน ต้องไม่ยึดติดกับหน่วยและขอบเขตการปกครอง ควรใช้ “ฐานทรัพยากร” เป็นแกนกลางในการกำหนดหน่วยของชุมชน หน่วยของชุมชนจะอยู่กับประเภทของทรัพยากร ในกรณีที่แตกต่างกัน อาจมีหน่วยของชุมชนได้หลายหน่วยซ้อนทับกันอยู่ไม่จำเป็นต้องจำกัดให้มีอยู่เพียงหน่วยเดียว

เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า สิทธิ และ ชุมชน แล้ว อาจกล่าวสรุปได้ว่า สิทธิชุมชน คือสิทธิของชุมชน เป็นอำนาจอันชอบธรรมที่ชุมชนพึงมีพึงได้อย่างถูกต้องชอบธรรม ผู้อื่นต้องยอมรับ จะละเมิดหรือลิดรอนมิได้ เป็นการให้ชุมชนชาวบ้านมีสิทธิในการเลือกอนาคตของตัวเอง เป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระ เป็นวาทกรรมที่เกิดขึ้นผูกโยงอุดมการณ์ที่แนบแน่นกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างยาวนาน

พัฒนาการของสิทธิชุมชนในประเทศไทย

สิทธิชุมชนเป็นคำที่ถูกผลิตขึ้นมาใหม่ ในฐานะความเป็นวาทกรรมที่ให้ความหมายและคุณค่ากับสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นมาช้านานแล้ว เป็นสิทธิของชุมชน เป็นอำนาจอันชอบธรรมที่ชุมชนพึงมีพึงได้อย่างถูกต้องชอบธรรม ผู้อื่นต้องยอมรับ จะละเมิดหรือลิดรอนมิได้ เป็นอุดมการณ์ที่แนบแน่นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างยาวนาน (ชลธิรา สัตยาวัฒนา. 2546) การที่เราจะเข้าใจพัฒนาการของสิทธิชุมชนในประเทศไทย เราไม่สามารถปฏิเสธการมองการดำเนินไปขององคาพยพต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเมือง สังคม เศรษฐกิจได้ นอกจากนี้เราต้องผนวกกับความเอาใจใส่ในการพิจารณาการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องในการแสดงความเป็นเจ้าของในทรัพยากรนั้น ๆ ได้ สอดรับกับเสน่ห์ จามริก (2547 : 26) ที่เสนอให้เห็นว่า ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาการมองปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนจะแยกออกจากระแสการพัฒนาหลักไม่ได้ เนื่องจากส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ต่อวิถีชีวิต การพึ่งพาตนเองของชุมชน และฐานทรัพยากร

ซึ่งเป็นการพิจารณาพัฒนาการของสิทธิชุมชนแบบองค์รวมของทรัพยากร ความหลากหลาย
จารีตประเพณี การจัดการทรัพยากร

ประเด็นสิทธิชุมชนในประเทศไทยพัฒนาขึ้นจากรอยต่อระหว่างความต้องการพัฒนา
ด้านวิชาการ และการเรียนรู้การแก้ไขปัญหาที่เป็นผลกระทบสืบเนื่องจากการพัฒนาที่กระทบต่อ
การดำรงอยู่ของสิทธิชุมชน ในส่วนของการก่อตัวเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งถูกนำไปบรรจุไว้ใน
รัฐธรรมนูญนั้นจะถูกโยงกับเรื่องของการกระจายอำนาจการปกครองท้องถิ่น มีประเด็นที่ควร
พิจารณา คือความขัดแย้งกับการจัดการทรัพยากร

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ปรากฏประเด็นสิทธิชุมชน
อันเป็นเสมือนการรับรองการดำรงอยู่ของสิทธิชุมชน ที่หลักการพื้นฐานที่เน้นว่าการจัดการทรัพยากร
หรือการดำเนินใด ๆ ที่กระทบเกี่ยวเนื่องกับประเด็นสิทธิชุมชน รัฐต้องดำเนินการทำประชาพิจารณ์
และให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อเกิดการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
ไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46 บัญญัติว่า

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต
ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วม
ในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง
สมดุล และยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

เจตนารมณ์สำคัญในมาตรานี้ คือการฟื้นฟูจารีตประเพณี กระบวนการกำหนดกติกา
ทางสังคมร่วมกันโดยคนในชุมชน นอกจากนี้ยังแก้ไขปัญหาคอขวดจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มี
สถานะเป็น “สาธารณะสมบัติ” ที่ไม่มีใครรับผิดชอบ นอกจากนี้ในมาตรา 56 แห่งรัฐธรรมนูญ
ฉบับดังกล่าวยังมีบทบัญญัติที่สอดคล้องกัน คือ

“สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมด้วยรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้
ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม
และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่
ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง
 ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพ
สิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม
รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทน
สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการ
ดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่ง และวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง”

ในวงวิชาการให้ความสนใจและศึกษาเรื่องสิทธิอย่างเป็นระบบมากที่สุด คือ “สิทธิในทรัพย์สิน” (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544) หรือลักษณะกรรมสิทธิ์ ซึ่งการศึกษา “พัฒนาการของสิทธิการถือครองที่ดินในสังคมโบราณ” ของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ตั้งแต่ปี 2452 พบว่า สังคมต่าง ๆ ได้จำแนกแยกแยะสิทธิในทรัพย์สินออกเป็นประเภทต่าง ๆ มากมาย ตั้งแต่กรรมสิทธิ์เอกชน กรรมสิทธิ์ของรัฐ และกรรมสิทธิ์ของชุมชน บนพื้นฐานของ “สิทธิในความเป็นเจ้าของ” (Right of Ownership) และใช้หลักการ “สิทธิการใช้” (Usufruct Right) ซึ่งหมายถึงให้ผู้ที่กำลังใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นมีสิทธิครอบครอง แต่จะสูญเสียสิทธินั้นไปเมื่อเลิกใช้ที่ดิน ซึ่งจะเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมาใช้ประโยชน์แทนที่ ระบบสิทธิที่หลากหลายซับซ้อนของสังคมชุมชน ที่กล่าวถึงเป็น “สิทธิตามจารีตประเพณี” (Customary Right) ซึ่งมักจะแตกต่าง ขัดแย้งกับสิทธิตามกฎหมาย (Legal Right) ทั้งนี้ เพราะสิทธิตามจารีตประเพณี มักจะตั้งอยู่บนหลักของ “สิทธิทางศีลธรรม” อย่างเคร่งครัด ขณะที่สิทธิตามกฎหมายนั้นจะผสมผสานหลักการทางการเมืองและเศรษฐกิจด้วย สิทธิก็ไม่ได้เกิดขึ้นมาเพียงเพราะการอุปถัมภ์รับรองทางกฎหมายของรัฐเท่านั้น หากโดยแท้จริงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเกิดกลุ่มเกิดการรวมตัวของกลุ่มชนเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์หรือสำนึกความเป็นตัวตนร่วมกัน (เสนห์ จามริก. 2547) และในที่สุดก็มีพลังความสามารถเพียงพอที่จะจัดตั้งระบบสิทธิ นั้นให้เป็นจริง เป็นที่ยอมรับนับถือของสังคมวงกว้างได้ การให้ชุมชนชาวบ้านมีสิทธิในการเลือกอนาคตของตัวเอง เป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระโดยตัวเองในสถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องเรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่ ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญา

ในสังคมทุนนิยมและระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยตัวแทน “ปัจเจกชน” ไม่มีพลังเพียงพอ ที่จะจัดการกับปัญหาของตนเองหรือคุ้มครองสิทธิของตนเอง ขณะที่รัฐและกฎหมายไม่สามารถเป็นหลักประกัน มีหน้าซ้ำบางกรณีรัฐกลายเป็นผู้ละเมิดสิทธิ รัฐกลายเป็นผู้มีตัวตนและผลประโยชน์เสียเอง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ. 2545) การจะเข้าไปมีบทบาทในการจัดการทรัพยากร การใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน สามารถจัดการทรัพยากรเหล่านั้นได้ ต้องอาศัยฐานวิธีคิด และการที่คนมีจินตนาการว่าตัวตนของตัวเองส่วนหนึ่งร่วมอยู่กับส่วนอื่น (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2547) กล่าวคือ สิทธิเป็นเสมือนเหรียญที่มีสองด้าน (ชลธิรา สัตยวัฒน์. 2546) ด้านหนึ่งของเหรียญ คือ “อำนาจ” อีกด้านหนึ่ง คือ “หน้าที่” ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มีทั้งอำนาจ หน้าที่ภายในชุมชน และอำนาจ-หน้าที่ระหว่างชุมชนกับภายนอก สิทธิชุมชนเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยรากหญ้าที่เกิดขึ้น ในบริบทโครงสร้างทางอำนาจในสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันรวมศูนย์อำนาจ ครอบงำทางวัฒนธรรมโดยใช้วัฒนธรรมเดียว (Monoculture) ที่ผูกถัก

ชายขอบ สิทธิชุมชนจึงเป็นการต่อสู้เพื่อปรับสัมพันธภาพทางอำนาจ สร้างตำแหน่งแห่งที่ให้ชุมชนให้เกิดประชาธิปไตยที่แท้จริง มีการเคารพความหลากหลาย ท้องถิ่นมีเสรีภาพในการกำหนดกติกา กำหนดวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และแบบแผนการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับระบบนิเวศน์ และวัฒนธรรมของตน ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นจะเห็นได้ว่า สิทธิชุมชนในประเทศไทยมีพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกันระหว่างวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ทรัพยากร อำนาจการเข้าใช้ การพัฒนาต่อยอดความรู้เกี่ยวกับประเด็นสิทธิชุมชนในฐานะองค์ความรู้ใหม่ และการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิ รวมไปถึงการปรากฏในบทบัญญัติของกฎหมายที่รองรับประเด็นสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชนในฐานะการเป็นที่มาของอำนาจการเคลื่อนไหวต่อสู้

สิทธิชุมชนถูกใช้ในทั้งสองระดับ (สุภาวดี แก้วประดับ. 2546) คือ สิทธิชุมชนในระดับเข้มข้น เป็นสิทธิที่ใช้อ้างถึงการจัดการทรัพยากรที่ยึดโยงอยู่กับหน่วยพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติ และจารีตประเพณี ดังปรากฏในการเคลื่อนไหวกรณีป่าชุมชน และสิทธิชุมชนในระดับกว้าง เป็นสิทธิที่ใช้อ้างถึงในการเคลื่อนไหวต่อรองกับอำนาจรัฐและทุน โดยไม่ยึดติดกับหน่วยพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติ หรือจารีตประเพณี แต่เป็นอำนาจในการมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา ดังในกรณีการต่อสู้ของคนในท้องถิ่นจากการก่อสร้างโครงการพัฒนามหาเขื่อน การใช้สิทธิชุมชนทั้งสองระดับนั้นต้องเผชิญกับอุปสรรคที่สำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับความเข้มข้นของการใช้อำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีการแข่งขันสูงในกระบวนการ และการอนุรักษ์ใช้ประโยชน์ เช่น พื้นที่ป่า และการเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีในกรณีโครงการขนาดใหญ่ จึงทำให้แนวคิดสิทธิชุมชนไม่ได้รับการสนับสนุนในทางปฏิบัติ อุปสรรคดังกล่าวเป็นทั้งปัญหาเชิงแนวคิด และการนำนโยบายไปปฏิบัติเงื่อนไขในการปฏิบัติของสิทธิชุมชนขึ้นอยู่กับความชัดเจนของการกระจายอำนาจ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ต้องอยู่ภายใต้การรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

การเคลื่อนไหวผลักดันสิทธิชุมชน จะต้องเคลื่อนไหวทั้ง 4 ระดับ (ยศ สันติสมบัติ. 2546) คือ

1. ระดับวาทกรรม สร้างความหมาย ความรู้ ความชอบธรรมให้แก่แนวคิดสิทธิชุมชน โดยทั้งนี้จะต้องสร้างวาทกรรมสิทธิชุมชนในความหมายกว้างและหลากหลาย เพื่อให้รัฐและสังคมยอมรับความหลากหลายของวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของท้องถิ่น ระบบเศรษฐกิจ วิถีชีวิต และเชื่อมโยงให้เห็นว่าไม่ใช่เรื่องเฉพาะชุมชนชายขอบหรือมีแต่เรื่องป่าชุมชน แต่เป็นการสร้างสถาบันทางสังคมของประชาชนทั้งเมืองและชนบทในการจัดการตนเอง และผลที่ได้ก็มีใช้แก่ชุมชนของตน แต่เป็นผลประโยชน์ร่วมของสังคมด้วย

2. ระดับโครงสร้าง จะผลักดันให้เกิดกลไก สถาบัน ในการจัดการทรัพยากรเพื่อมาสนับสนุนการจัดการของชุมชนให้เป็นรูปธรรมได้อย่างไร เช่น มาตรการภาษีที่ดิน การปฏิรูปการถือครองที่ดิน การจัดการน้ำที่ชุมชนมีส่วนร่วม หรืออื่น ๆ ให้มีทางเลือกที่หลากหลาย เพื่อถ่ายโอนทรัพยากรและผลประโยชน์จากผู้ควบคุมทรัพยากรมาสู่คนที่เข้าถึงทรัพยากรได้น้อย พัฒนาระบบยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพโดยสังคมร่วมตรวจสอบ กระบวนการกำหนดนโยบายที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งนี้โดยอาศัยรัฐธรรมนูญที่สนับสนุนหลักการสิทธิชุมชน และขับเคลื่อนเพื่อให้ได้นโยบายและกฎหมายของรัฐที่จะสนับสนุนสิทธิชุมชน โดยนโยบายหรือกฎหมายดังกล่าวหาใช่การกำหนดกฎระเบียบในการควบคุมชุมชน อันเป็นกลไกทางสังคมได้ดำเนินการอย่างเป็นอิสระและมีฐานะเป็นกฎหมาย การได้มาซึ่งโครงสร้างหลัก และมาตรการสนับสนุนกลไกของท้องถิ่น จะต้องมีการศึกษาวิจัยอย่างลึกซึ้ง พร้อมกับพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และสังคมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3. การเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านวัฒนธรรม พื้นที่สำนัก/อัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยสนใจมิติของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) เชื่อมโยงกับอำนาจทางมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง การพัฒนาเครือข่ายตามภูมิวิเศษ กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มอาชีพ สนับสนุนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในการต่อสู้กับการละเมิดสิทธิ และสนับสนุนชุมชนพัฒนาองค์ความรู้ สถาบันระบบการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคมของตนเอง เพื่อเป็นแบบอย่างการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่เป็นอิสระ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการสนับสนุนทางวิชาการ และการผลักดัน

4. ระดับความเชื่อมโยงกับกระแสภายนอก ภายใต้สถานการณ์ทุนนิยมเสรีในปัจจุบัน ที่รัฐร่วมกับทุนต่างชาติเข้าแย่งชิงทรัพยากรในท้องถิ่น การเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชนจะต้องวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เท่าทันสถานการณ์ปัจจุบัน และพัฒนารูปแบบการเคลื่อนไหวการสร้างกลไก สถาบันในการต่อสู้ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นชี้ให้เห็นว่าสิทธิชุมชน เป็นประเด็น/ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวเพื่อต่อรองอำนาจ หรือเรียกร้องสิทธิที่พึงมีพึงได้ภายใต้อำนาจอันชอบธรรมมีรอบการเคลื่อนไหว และมีการพัฒนาองค์ความรู้อย่างมีพลวัตชัดเจน

แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมการเมืองไทยในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้เกิดความสนใจถกเถียง แลกเปลี่ยนมติดการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งในส่วนของนักเคลื่อนไหวในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และการเรียนการสอน ตลอดจนการพัฒนางานวิชาการด้านอื่น ๆ ประกอบกัน การนิยามความหมายให้ถูกต้องครบถ้วนเป็นสิ่งที่กระทำได้ค่อนข้างยากเพราะแนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นแนวคิดที่เกิดจากการพัฒนาปรากฏการณ์ และผูกโยงกับประสบการณ์ บริบท และฐานของการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย

ประกาศ ปันตบแต่ง (2552 : 23) กล่าวถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่า การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีการอธิบายโดยใช้ฐานคติการวิเคราะห์ ซึ่งแต่ละฐานคติการวิเคราะห์นั้นอธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างกัน

ฐานคติการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตัวแบบพฤติกรรมรวมหมู่เสนอว่าการเกิดขึ้นได้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นมีการเชื่อมโยงกันกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง หรือการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้าง (Structural Transformation) ซึ่งนำมาสู่ความเขม็งคั่งด้านโครงสร้าง (Structural Strain) การดิรอนเชิงเปรียบเทียบ (Relative Deprivation) ความขัดข้องใจ (Frustration) การวิเคราะห์อาศัยปัจจัยด้านจิตวิทยา อธิบายผ่านการระบาดทางสังคม (Social Contagion) ส่วนตัวแบบระดมทรัพยากร เสนอว่า การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น เงื่อนไขทางโครงสร้างเป็นเงื่อนไขความจำเป็น (Necessary Condition) แต่ต้องมีเงื่อนไขเพียงพอ (Sufficiency Condition) ด้วย โดยอธิบายว่าปัจจัยในเชิงโครงสร้างที่นำมาสู่ความเดือดร้อน ความโกรธ ความรู้สึกว่าตนถูกดิรอน ความต้องการ ที่มีอยู่ทุกหนแห่ง สิ่งดังกล่าวนี้ก็ไม่นำมาสู่การกระทำรวมหมู่หรือเคลื่อนไหวเสมอไปจึงได้ให้ความสำคัญในการอธิบาย การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับองค์กรในฐานะเครือข่ายการระดมทรัพยากรในการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับปัญหาในการระดมพล ทรัพยากร ผู้นำ ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่มีประสิทธิภาพ

ฐานคติการวิเคราะห์ตัวแบบกระบวนการทางการเมืองได้ขยายการอธิบายและเสนอเพิ่มเติมว่าการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นต้องพิจารณาจากโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคขัดขวางปฏิบัติการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

การที่จะเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการให้ความหมายของคำว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศได้ให้ความหมาย ดังนี้

ประกาศ ปิ่นตบแต่ง (2541 : 11) นิยามความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่า “เป็นการกระทำร่วม (Collective action) ของประชาชนที่ต้องการแสดงออกทางการเมือง ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น แสดงความเดือดร้อน ความไม่พอใจในนโยบาย/ระบอบการปกครอง เป็นต้น หรืออีกด้านหนึ่งเป็นการสนับสนุนบุคคลที่อยู่ในอำนาจทางการเมือง การดำเนินนโยบาย ระบอบการเมืองที่ดำรงอยู่” นอกจากนี้ประกาศ ปิ่นตบแต่ง (2541 : 13) เสนอว่า ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ไม่ปรากฏคำว่า “เดินขบวน” “ประท้วง” และ “ขบวนการ” มีแต่คำว่า “ชุมนุม” ซึ่งให้ความหมายว่า รวมกัน และกอง หมู่ พวก มีแต่คำว่า “ร้อง” โดยมีคำ 2 คำที่เกี่ยวข้องกันคือ “ร้องฎีกา” หมายความว่า ทูลเกล้าถวายฎีกา ร้องเรียน เสนอเรื่องราว และ “ร้องทุกข์” หมายความว่า บอกทุกข์ ขอความช่วยเหลือ (ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 : 757) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 นิยามคำว่า “การเดินขบวน” และ “ประท้วง” โดยให้ความหมายว่า “เดินขบวน” หมายถึงยกไปเป็นหมู่เป็นพวกเพื่อร้องเรียน (ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 : 309) และ “ประท้วง” (ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 : 505) หมายถึง การกระทำที่แสดงกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการคัดค้าน เพราะไม่เห็นด้วยหรือไม่พอใจอย่างยิ่ง และ “ขบวนการ” หมายถึงกลุ่มบุคคลที่รวมกันเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ประกาศ ปิ่นตบแต่ง (2541 : 13) กล่าวว่า การให้คำนิยามเหล่านั้นไม่ได้สอดคล้องกับความรับรู้ความหมายของคำว่า การเดินขบวน การชุมนุมประท้วงในปัจจุบัน ซึ่งเป็นความหมายที่มีทั้งในแง่ของการกดดันและการร้องขอ แต่การชุมนุมเป็นเรื่องของการรวมกันเพื่อมาร้องทุกข์ ร้องขอความช่วยเหลือจากทางราชการ นักการเมืองเป็นการชุมนุมเพื่อที่จะร้องทุกข์แก่ผู้ที่มีสถานะแก่สังคม มีตำแหน่งสูงกว่า หรือมีอำนาจเหนือกว่า ผู้ที่ทำให้เดือดร้อนลงมาช่วยเหลือราษฎร เช่น ร้องนายกรัฐมนตรีให้จัดการกับเจ้าหน้าที่ ร้องทุกข์นายอำเภอให้จัดการกับเจ้าของโรงงาน

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2543 : 1) นิยามความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ (Collective Action) ซึ่งสอดคล้องกับการนิยามของทูเรน (Touraine : 1984) ที่เสนอว่า collective action แบ่งได้เป็นสามประเภท คือประเภทแรกเป็นเพียงพฤติกรรมการตั้งรับ (defensive action) เมื่อถูกโจมตี ประเภทที่สองเป็นการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่เพื่อปรับเปลี่ยนนโยบายหรือกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ ทั้งสองประเภทนี้ ทูเรนไม่ถือว่าเป็นขบวนการทางสังคม ประเภทที่สามคือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หมายถึงการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ที่ตั้งใจเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจหลัก ๆ ของสังคม ในขณะที่

ที่ คาสเทลส (Castells. 1997 : 3) นิยามว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคือ “การรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ ซึ่งส่งผล... เปลี่ยนแปลงระบบคุณค่าและสถาบันของสังคม”

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์ (2538) นิยามว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมโยงกับชุมชน ผู้ศึกษาต้องเน้นมองเรื่องการสร้างเครือข่าย (Network) ระหว่างขบวนการของชุมชนต่าง ๆ เป็นการเพิ่มอำนาจในการต่อรอง และกระจายขบวนการออกไปครอบคลุมส่วนต่าง ๆ ของสังคมกว้างขวางมากขึ้น

Brand (1990 : 15) นิยามว่า ขบวนการทางสังคมเป็นขบวนการหนึ่งที่มีมุ่งไปที่ปัญหาของ คุณภาพชีวิต สิทธิที่เท่าเทียมกัน ศักยภาพของบุคคล การมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่า ปัญหาเรื่องการกระจายรายได้หรือความขัดแย้งด้านชนชั้น

ขบวนการเป็น social movements ในความหมายที่ว่ามีการจัดองค์กร โครงสร้าง และอุดมการณ์ทั่วไปในแนวกว้างที่มุ่งจะเปลี่ยนสังคม” (Gail Omvedt. 1993 : XV)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นขบวนการปลุกให้มีความตื่นตัว เพื่อสร้างเอกลักษณ์ความเป็นมนุษย์และสังคม ซึ่งปลอดจากการครอบครองของรัฐที่ปกครองโดยเทคโนโลยีและครอบงำโดยระบบตลาด (Cohen & Orato. 1997 : 511)

McCarthy and Zald (1976 : 1218) นิยามความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าคือ ชุดความเห็นหรือความเชื่อของกลุ่มก้อน ผู้คนที่นำเสนอเพื่อเป็นทางเลือกสำหรับการเปลี่ยนแปลงมิติบางอย่างของโครงสร้างสังคมและ/หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งการกระจายผลประโยชน์ของสังคม ส่วนฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม (Countermovement) คือชุดของความเห็นหรือความเชื่อของกลุ่มก้อนผู้คนที่คัดค้านหรือขัดขวางขบวนการทางสังคม

จากนิยามที่ McCarthy and Zald เสนอแม้ว่าขบวนการทางสังคมจะมีความคล้ายคลึงกับกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มผลักดันตรงที่พิจารณาว่าหน้าที่สำคัญของกลุ่มคือ การรวบรวมผลประโยชน์ แต่สำหรับกรอบวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมตัวแบบระดมทรัพยากร (Resource Mobilization = RM) มีความแตกต่างที่สำคัญ คือ ขบวนการทางสังคมมีพื้นที่อยู่ตรงชายขอบหรือนอกกระบวนการเมืองปกติ ในขณะที่กลุ่มผลประโยชน์กระทำการอยู่ภายในโครงสร้างการเมืองปกติ ส่วนความหมายขององค์กรการเคลื่อนไหว (Social Movement Organization = SMO) องค์กรประกอบทางทฤษฎีที่สำคัญอีกประการของ RM คือองค์กรที่มีลักษณะซับซ้อนหรือองค์กรที่มีลักษณะเป็นทางการที่มีจุดหมายของตัวเองไม่ว่าจะเป็นฝ่ายขบวนการทางสังคมหรือฝ่ายต่อต้าน SMO และทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุจุดหมายของขบวนการ

จากการนิยามความหมายของนักวิชาการที่กล่าวมาทั้งหมด อาจสรุปได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หมายถึง การกระทำร่วม (Collective Action) ของประชาชนที่ต้องการแสดงออกทางการเมืองในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น แสดงความเดือดร้อน ความไม่พอใจใน

นโยบาย/ระบอบการปกครอง การเรียกร้องสิทธิ การปฏิเสธรอำนาจรัฐหรืออีกด้านหนึ่งเป็นการแสดง การสนับสนุน แสดงความพอใจต่อการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง

ฐานคติการวิเคราะห์ของแนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีฐานคติการวิเคราะห์หลายตัวแบบ แต่ละตัวแบบ พัฒนาขึ้นจากจุดอ่อนของการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เป็นไปในลักษณะการพัฒนา ต่อยอดฐานคติ เพื่อให้การอธิบายสามารถตอบคำถามของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและ ภายนอกของแต่ละฐานคติ และเพื่อความสมบูรณ์ของการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ตัวแบบที่นิยมใช้วิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม มีตัวแบบพฤติกรรมรวมหมู่ ตัวแบบการระดมทรัพยากร ตัวแบบโครงสร้างโอกาสทางการเมือง แต่ละตัวแบบมีฐานคติการ วิเคราะห์ที่แตกต่างกัน

ฐานคติการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตัวแบบพฤติกรรมรวมหมู่ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2552 : 60-62) มีจุดเน้นในการอธิบายว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ความตื่นตระหนกของฝูงชน ล้วนเป็นการกระทำในลักษณะของการรวมหมู่ของประชาชน การรวม หมู่นี้ไม่เป็นไปในลักษณะของสถาบันที่ลงหลักปักฐาน แต่เน้นที่ปัจเจกบุคคล ไม่มีรูปร่างแบบแผน ไม่สามารถคาดการณ์ความแน่นอน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอาจผันแปรได้ทุกเวลา

ตัวแบบพฤติกรรมรวมหมู่ยังเน้นตอบโต้ และเชื่อมโยงว่าปัญหา ความอยุติธรรมเกิด จากระเบียบ โครงสร้างของสังคมที่ไม่เท่าเทียม ไม่ยุติธรรม

ตัวแบบพฤติกรรมรวมหมู่มีลักษณะกิดกันและปฏิเสธรการกระทำร่วมที่มีลักษณะ สร้างสรรค์และมีจุดหมายที่ชัดเจน และถูกใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์ที่มีข้อสรุปทั่วไปว่าการรวมหมู่ ไม่มีลักษณะที่แตกต่างกัน โดยตรรกะพื้นฐานว่า ความขัดข้องใจของปัจเจกบุคคลนั้นเปลี่ยนราก แปลงสู่การกระทำร่วมหมู่ทั้งสิ้น คุณูปการสำคัญของรวมหมู่คือ ทำให้การศึกษาขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมได้รับความสนใจ และข้ามพ้นการอธิบายเชิงจิตวิทยา รวมทั้งทำให้นำไปสู่ การพัฒนาการศึกษาในระยะต่อมา

ฐานคติการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตัวแบบการระดมทรัพยากร (ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2552 : 76-83) การระดมทรัพยากรเป็นทฤษฎีหนึ่งในการวิเคราะห์การเมือง ของขบวนการทางสังคมที่นักสังคมศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาได้พัฒนาขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1970s งานบุกเบิกที่สำคัญคือ งานของ McCarthy จุดเน้นสำคัญของการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมคือ ผู้นำและนักเคลื่อนไหวทางสังคมพยายามที่จะพัฒนายุทธศาสตร์และยุทธวิธีเพื่อสร้างเป็นทฤษฎี สำหรับอธิบายปฏิบัติการทางสังคมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น โดยให้ความสนใจกับปัญหาในการระดม มวลชน การเลือกใช้ยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่มีประสิทธิภาพ และปัจจัยด้านโครงสร้าง พื้นฐานของสังคมที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหว

กรอบการวิเคราะห์การระดมทรัพยากร (RM) ที่นักสังคมศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาได้พัฒนาขึ้นมาได้พัฒนาจากการวิเคราะห์ของทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory) และพัฒนาจากการวิเคราะห์ของแนวการวิเคราะห์การเมืองแบบกลุ่มผลักดัน (The Politics of Pressure Groups) ซึ่งพฤษทิสาณ ชุมพล (2538 : 2 และ 6-11) ได้แบ่งกลุ่มผลักดัน (Pressure Groups) ออกเป็น 2 ประเภท คือกลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups) และกลุ่มแสดงทัศนคติ (Promotional Groups) ซึ่งหมายถึง กลุ่มที่เกิดขึ้นเพื่อผลักดันทัศนคติหรือประเด็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ไม่ใช่ผลประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มเป็นการเฉพาะ (บางที่เรียกว่า Cause หรือ Attitude หรือ Ideological หรือ Preference Groups) และ Castles (1967) ได้ขยายลักษณะกลุ่มอิทธิพลที่พยายามก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองออกเป็นอีก 2 ประเภท คือ กลุ่มผลประโยชน์ และ “กลุ่มทัศนคติ” (Attitude Group) ซึ่งหมายถึงกลุ่มที่ดั่งขึ้นมาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์หรือคุณค่าที่จำเพาะเจาะจง โดยสมาชิกของกลุ่มอาจไม่ได้มีผลประโยชน์ร่วมกันแต่มีทัศนคติร่วมกัน อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างหรือบริบททางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองเป็นเงื่อนไขหลักที่มีผลต่อการรวมกลุ่ม นำไปสู่การพัฒนาตัวแบบระดมทรัพยากรซึ่งเน้นว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการกระทำร่วม ปัจจัยเงื่อนไขจำเป็นคือความเดือดร้อนของประชาชน และปัจจัยเงื่อนไขเพียงพอ คือส่วนสนับสนุนความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ปัจจัยเงื่อนไขเพียงพอ (Sufficiency Condition) คือเงื่อนไขขององค์การเคลื่อนไหวทางสังคม เงื่อนไขการระดมทรัพยากร และเงื่อนไขยุทธวิธีการเคลื่อนไหว

เงื่อนไขขององค์การเคลื่อนไหว หมายถึงองค์การที่มีลักษณะซับซ้อนหรือองค์การที่มีลักษณะเป็นทางการ ที่มีจุดหมายของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายสนับสนุนหรือฝ่ายที่ต่อต้าน ที่จะทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุจุดหมายของขบวนการ (McCarthy and Zald. 1976 : 1218 ; อ้างอิงมาจาก ประภาส ปันตบแต่ง. 2552 : 90-92) นอกจากนี้้องค์การเคลื่อนไหวทางสังคมต้องกระทำการปฏิสัมพันธ์กับฝ่ายตรงข้าม เชื่อมโยงโครงสร้างส่วนต่างๆ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

เงื่อนไขการระดมทรัพยากร คือการรวมการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งมีหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอุดมการณ์ร่วม เงินหรือทรัพยากรการเคลื่อนไหว ผู้นำทางชนชั้นหรือปัญญาชนของชนชั้น การกระจายความรู้ เครือข่ายผู้สนับสนุน ประเด็นปัญหา ความสุกงอมของสถานการณ์

เงื่อนไขยุทธวิธีการเคลื่อนไหว คือวิธีหลักในการเคลื่อนไหวเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เป้าประสงค์ ผลประโยชน์หรือความต้องการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อาทิ การระดมพล การสร้างอัตลักษณ์ร่วม การสร้างอำนาจการต่อรอง

ตัวแบบการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตัวแบบประคมทรัพยากรต้องการอธิบายว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่ได้เกิดจากการลิดรอนเชิงเปรียบเทียบเท่านั้น แต่มีปัจจัยดังเสนอข้างซึ่งถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงจุดอ่อนว่า ละทิ้งเงื่อนไขโครงสร้างทางสังคม ไม่สนใจการให้ความหมาย และคุณค่าของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รวมทั้งยังจำกัดอยู่เฉพาะที่พื้นที่ทางการเมือง ละทิ้งมิติด้านจิตวิทยา และสัญลักษณ์การต่อสู้ นอกจากนี้ยังปฏิเสธการควบคุมทางประวัติศาสตร์ด้วย

การวิจารณ์ดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาในระยะต่อมาทำให้เกิดการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตามตัวแบบกระบวนการทางการเมืองหรือโครงสร้างโอกาสทางการเมือง

การวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตามตัวแบบโครงสร้างโอกาสทางการเมืองมีฐานคติของการวิเคราะห์เน้นที่ “การเมือง” และ “กระบวนการ” เป็นมิติการวิเคราะห์ที่เกิดขึ้นนอกอาณาบริเวณขององค์กรการเคลื่อนไหว โดยอธิบายว่าขบวนการทางสังคมถูกกำหนดรูปแบบโดยชุดของข้อจำกัดและโอกาสทางการเมืองแทนการอธิบายและวิเคราะห์จากมิติด้านองค์กรการเคลื่อนไหวและการจัดการภายในองค์กรการเคลื่อนไหวเพียงมิติเดียว งานของ McAdam (1982 : 1) ชี้ให้เห็นว่าจุดเน้นของการวิเคราะห์อยู่ที่ “การเมือง” และพิจารณาขบวนการทางสังคมในฐานะที่เป็น “กระบวนการ” (Process) มุ่งวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมทั้งกระบวนการตั้งแต่ขั้นตอนของการกำเนิดจนกระทั่งถึงความถดถอยของขบวนการ

ตัวแบบการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมืองเน้นวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญ 3 ประการคือ

1. ระดับความพร้อมขององค์กร (The Degree of Organizational Readiness)
2. ระดับความพร้อมทางด้านจิตสำนึกของการต่อสู้ (The Level of Insurgent Consciousness)
3. โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structure)

ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) เชื่อว่า ขบวนการทางสังคมเคลื่อนไหวอย่างช้า ๆ ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมทางการเมืองและระบบการเมือง ยุทธศาสตร์หรือแนวทางการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมจึงได้รับอิทธิพลและปรับเปลี่ยนไปตามคุณลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองระดับชาติ

Kriesi (1995 : 33-37) ได้แบ่งวัฒนธรรมของรัฐในการเผชิญหน้ากับขบวนการออกเป็นสองลักษณะคือ

ลักษณะแรก วัฒนธรรมการเผชิญหน้าของรัฐแบบกีดกัน ขัดขวางและปราบปราม (Exclusive) เป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์และการเผชิญหน้าแบบแยกขั้ว แบ่งเป็นฝักฝ่าย โดยรัฐมองว่าขบวนการทางสังคมมีความขัดแย้งกับรัฐในฐานะที่เป็นฝ่ายตรงกันข้าม ขบวนการทาง

สังคมจึงถูกขีดเส้นให้อยู่ในระบบทางการเมืองปกติ ดังนั้นรัฐจึงมีปฏิสัมพันธ์กับขบวนการในลักษณะของการปราบปราม และเผชิญหน้าด้วยความรุนแรง

ลักษณะที่สอง วัฒนธรรมแบบยอมรับปรับตัว (Inclusive) เป็นการเผชิญหน้าที่รัฐมองการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าเป็นเรื่องปกติในการแสดงออกทางการเมือง การเคลื่อนไหวไม่ได้เป็นความขัดแย้งกับรัฐในฐานะที่เป็นฝ่ายตรงกันข้าม ดังนั้นรัฐจึงมีปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบของการยอมรับเข้าสู่ระบบการเมืองปกติ โดยการเปิดช่องทางในระดับต่าง ๆ ให้กับการเคลื่อนไหวทางสังคม

ข้อวิจารณ์ต่อตัวแบบนี้ คือให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์โครงสร้างทางการเมือง ซึ่งการให้คำนิยาม ความหมายยังคลุมเครือหรือระบุไม่ได้ว่ามีขอบเขตแค่ไหน อย่างไร นอกจากนี้ยังถูกตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการสนใจปัจจัยด้านการเมืองมากเกินไปด้วย

บริบททั่วไปของโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

ประวัติศาสตร์อีสานกับการพัฒนาเกลือสู่การสำรวจแร่โปแตช

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นภูมิภาคที่มีขนาดของพื้นที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ มีทรัพยากรที่สำคัญ คือ เหล็ก และเกลือ (โปแตช) มีปริมาณแร่มากเป็นอันดับที่ 3 ของโลก ลักษณะของภูมิศาสตร์ (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2540 : 32-34) แบ่งเป็น 2 แอ่ง คือ แอ่งสกลนคร และแอ่งโคราช

แอ่งสกลนคร อยู่ทางด้านทิศเหนือ มีเทือกเขาภูพานกั้นออกจากแอ่งโคราช และมีแม่น้ำโขงเป็นขอบแยกออกจากอาณาเขตประเทศลาวทางด้านเหนือ จังหวัดที่อยู่ในบริเวณแอ่งนี้ได้แก่ อุดรธานี สกลนคร หนองคาย นครพนม และมุกดาหาร ลำน้ำเกือบทุกสายไหลจากที่สูงทางทิศใต้หรือตะวันตกเฉียงใต้ ไปออกแม่น้ำโขงทางด้านเหนือหรือตะวันตกเฉียงเหนือ น้ำจะท่วมถึงบริเวณตอนใต้ของแอ่งบริเวณปลายแม่น้ำ

แอ่งโคราช อยู่ทางตอนใต้ เป็นบริเวณกว้างใหญ่ หล่อเลี้ยงด้วยแม่น้ำชี และลำน้ำสาขาอื่นๆ อีกมากมาย ลักษณะเป็นแอ่งกระทะ น้ำท่วมถึง ขนาบด้วยที่ราบสูงทั้งด้านเหนือและด้านใต้ มีน้ำสาขาของแม่น้ำมูล และแม่น้ำชีไหลผ่าน หล่อเลี้ยงทั้งบริเวณแอ่งนี้

ประชาชนส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้นอกจากประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ยังประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า ในอดีตภูมิภาคนี้มีการทำอุตสาหกรรมถลุงเหล็กและเป็นแหล่งผลิตเกลือ (ชลิต ชัยกระษิต. 2536 : 6-7) ที่สำคัญ

แหล่งผลิตเกลือ มีการสำรวจแหล่งผลิตเกลือโบราณหลายแหล่งทางเขตดินแม่น้ำมูล (ชลิต ชัยกระษิต. 2536 : 8 ; อ้างอิงมาจาก Nitta. 1992 : 64-69) พบว่า มีการผลิตเกลืออย่างต่อเนื่องเป็นอุตสาหกรรมท้องถิ่นตั้งแต่ประมาณ 1,700 ปีมาแล้ว การขุดค้นทางโบราณคดี พบว่า

การผลิตเกลือเป็นลักษณะของเกลือสินเธาว์ มีการผลิตช่วงประมาณฤดูแล้งของทุกปี โดยใช้กรรมวิธีการผลิตด้วยการขุดเอาดินที่มีการระเหยของเกลือบนดินมาผสมกับน้ำ กรองน้ำแล้วนำมาต้มในภาชนะดินเผา จนน้ำระเหยและเกลือตกตะกอน

เกลือที่ได้จากกรรมวิธีการผลิตนั้นเพื่อใช้ทั้งภายในภูมิภาคและส่งออกขายภายนอก จึงพอทำให้เห็นว่าเกลือมีความสำคัญกับอดีต ความเป็นมาของประชาชนในภูมิภาคนี้มายาวนาน (พรชัย สุจิตต์, 2528) เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนนี้มีพัฒนาการ สอดรับกับสิ่งที่ ศรีสักร วัลลิโภดม (2540 : 40-53) ศึกษาพบว่า สิ่งที่ทำให้เกิด “นครรัฐ” ขึ้นในบริเวณแอ่งโคราชในยุคต้น ๆ ของประวัติศาสตร์นั้น พอแลเห็นในขณะนี้ได้แก่ทรัพยากรภายในแอ่งโคราชที่เป็นสิ่งที่ต้องการของบ้านเมืองที่อยู่โดยรอบ คือเกลือและเหล็ก โดยเฉพาะเกลือนั้นพบแหล่งผลิตที่สำคัญในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ และลำนํ้าเสียวในเขตตำบลบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จะเห็นได้ว่าการทำเกลือ มีการเชื่อมโยงกับกำเนิดของอีสาน บ่งบอกถึงความเจริญทั้งด้านความรู้และเทคโนโลยี

พัฒนาการของกระบวนการผลิตเกลือในอีสาน มีความเชื่อมโยงกับการปรากฏตัวของอีสานในฐานะชุมชนทางการเมือง ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ความรู้ และเทคโนโลยี

หนังสือคู่มือพงสาวดารลาว ของดวงไซ หลวงพะสี (2543) กล่าวไว้ว่า

“...จากนั้น เจ้าฟ้ารุ่งมกทัตพมาตีเอาเขตแดนทางด้านทิศตะวันออก จึงได้ตกลงกับฝ่ายเวียงคนามท่าเขตแดน ถือเอาภูแดนแก้วไม้ล้มแบ่ง เป็นเขตชายแดนและกำหนดเอาเขาแม่น้ำดำทางทิศเหนือ ส่วนทางทิศใต้จดภูสามแก้ว แบ่งแก่ง หลีผี เป็นต้น...แล้วพระองค์ยกทัตพมาตีเอาเมืองร้อยเอ็ด ประตุ และเพื่อพันธมิตรไมตรี พระองค์ได้แต่งราชทูตนำพระราชสาส์นไปยังกรุงศรีอยุธยาเมื่อหาความย่อว่า พระเจ้าฟ้ารุ่งแห่งล้าธรรมเนียมจุลประสงครวบรวมชาวลาวในลุ่มแม่น้ำของให้เป็นปึกแผ่นแต่ไม่ทราบทางกรุงศรีอยุธยาจะขัดข้องประการใด...”

ขณะนั้นพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาแห่งสยามกำลังขยายเขตไปทางด้านทิศใต้ และกำลังทำศึกสงครามอยู่กับพระเจ้าอินทปัตนครอยู่จึงไม่มีความขัดแย้งแต่ประการใด และตอบพระราชสาส์นว่า “...เรานี้หากแต่เป็นลูกพ่อแม่เดียวกันมาตั้งแต่สมัยขุนบรม เจ้าอยากได้ดินแดนให้เอาแต่เขตภูสามแก้วไปถึงภูเขาพญาไฟนั้นแล...” ดังนั้นเขตแดนของลาวในสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งแห่งล้าธรรมเนียมจึงเป็นดังนี้ ทิศเหนือจดดินแดนจีนและแม่น้ำดำ ทิศใต้จดแก่งหลีผีต่อประเทศเขมร ทิศตะวันออกจดภูเขาแดนแก้วไม้ล้มแบ่ง ทิศตะวันตกจดภูเขาแดงพญาไฟและภูสามแก้ว (เทือกเขาเพชรบูรณ์)

ในสมัยต่อมาลาวได้แบ่งแยกเป็น 3 อาณาจักรในปี พ.ศ. 2250 เป็นอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ อาณาจักรล้านช้างนครจำปาศักดิ์ เป็นลาวเหนือ ลาวกลาง ลาวใต้ตามลำดับ และจนถึงรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศาแห่งอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2314 และครองราชย์ได้ 2 ปี ได้ยกทัตพมาตีเวียงจันทน์ เจ้าผู้ครองนคร

เวียงจันทน์ได้แต่งตั้งทูตไปขอความช่วยเหลือจากพม่าที่นครเชียงใหม่ให้ยกทัพมาตีหลวงพระบาง (ขณะนั้นเชียงใหม่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า)

พระเจ้าสุริยวงศาทราบข่าวจึงยกทัพพลยกกลับหลวงพระบาง และยอมทำสัญญาสงบศึกกับพม่า พระเจ้าสุริยวงศาเห็นว่าเวลานั้นไทยกำลังศึกสงครามกับพม่าเพื่อกอบกู้เอกราช และพม่าก็พ่ายแพ้ไป หลวงพระบางจึงเข้ามาเป็นฝ่ายเดียวกับไทย

แวง พลังวรรณ (2545) ได้ให้ความชัดเจนเกี่ยวกับการกำเนิดของอีสานไว้ในเอกสารอีสานคดี ชุด “ลูกทุ่งอีสาน” เพิ่มเติมว่า ในปี พ.ศ. 2320 ไทยได้ยกทัพมาตีเวียงจันทน์ และยึดเอาเวียงจันทน์และหลวงพระบางเป็นของไทย และในปี พ.ศ. 2434 ไทยได้แบ่งแผ่นดินลาวออกเป็น 4 เขต คือ เขต 1 เรียกว่า ลาวท้าว (อัตตะปือ) เขต 2 เรียกว่า ลาวพวน (เวียงจันทน์-เชียงขวาง) เขต 3 เรียกว่า ลาวพุงขาว (หลวงพระบาง-พงสาลี) และเขต 4 เรียกว่า ลาวกลาง (นครราชสีมา) ในปี พ.ศ. 2436 ไทยได้ยกดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส ดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงนับแต่หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ เรียกว่าแคว้นลาวได้ตกเป็นหัวเมืองขึ้นของฝรั่งเศส และแผ่นดินฝั่งขวาของแม่น้ำโขงได้ตกเป็นของไทยตามการตกลงแบ่งปันกันระหว่างไทยและฝรั่งเศส

ครั้นถึง พ.ศ. 2441 ได้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองให้เหมือนกันทั่วประเทศ ตามข้อบังคับลักษณะการปกครองหัวเมือง ร.ศ. 117 ให้ยกเลิกการปกครองตามธรรมเนียมโบราณที่มีตำแหน่งเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เป็นตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง และยกบัตรเมืองให้เหมือนกันทั่วประเทศ ต่อมาเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2442 มีประกาศเปลี่ยนนามมณฑลต่าง ๆ มณฑลลาวพวนเป็นมณฑลฝ่ายเหนือ มณฑลลาวท้าวเป็นมณฑลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มณฑลเขมร เป็นมณฑลตะวันออก มณฑลลาวเฉียงเป็นมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ มณฑลลาวกลางเป็นมณฑลนครราชสีมา

พ.ศ. 2443 ประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 23 มกราคม ร.ศ. 119 ให้เปลี่ยนนามมณฑลอีกครั้งหนึ่ง มณฑลฝ่ายเหนือเป็นมณฑลอุดร มณฑลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อุบล) เป็นมณฑลอีสาน มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ (เชียงใหม่) เป็นมณฑลพายัพ มณฑลตะวันออก (พระตะบอง) เป็นมณฑลบูรพา

ในปี พ.ศ. 2443 นี้ถือว่าเป็นครั้งแรกที่คำว่า “อีสาน” ได้ปรากฏในตัวของมณฑล แทนชื่อมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ พร้อมกับมณฑลอื่น ๆ ที่ถูกเปลี่ยนจากคำในภาษาไทยใหม่ให้เป็นชื่อใหม่ในภาษาบาลี

“อีสาน” เป็นภาษาบาลี ซึ่งมีความหมายเดียวกับ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ในความหมายที่ 2 ตามสารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ ของ ปรีชา พิณทอง หมายถึง พระศิวะหรือพระรุทร (God Siva) การตั้งชื่อตั้งตามชื่อทิศต่าง ๆ โดยมีกรุงรัตนโกสินทร์เป็นจุด

ศูนย์กลางเพื่อแสดงให้เห็นว่า มณฑลเหล่านั้นล้วนขึ้นตรงต่อผู้ปกครองที่อยู่ตรงกลางตามสุริยคติจักรวาล (Sola System) ซึ่งถือว่าพระอาทิตย์อยู่ตรงกลางของสรรพสิ่งในจักรวาล และใน พ.ศ. 2443 ได้มีตราสารตั้งเป็นทางการห้ามมิให้ใช้สัญชาติลาวในช่องสัญชาติในสำมะโนครัว อันเป็นการปลุกฝังคตินิรโทษกรรมและการจัดการชนกลุ่มน้อยภายในของสยาม หนังสือประวัติศาสตร์อีสาน ของ เดิม วิกาศ์พจนกิจ (2530) ได้กล่าวถึงเนื้อความในตราสารตั้งนี้ไว้ว่า “เพื่อเป็นการเหมาะสมตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อมณฑลขึ้นนอกตามสมควรดังกล่าวมาแล้ว พระบรมวงศานุกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีตราสารตั้งเป็นทางการโดยทั่วไปว่า แด่นี้สืบไปให้เจ้าหน้าที่แต่ละแผนกทุกหัวเมืองน้อยใหญ่ เมื่อจะมีการสำรวจสำมะโนครัว หรือหากมีราษฎรมาติดต่อจะต้องใช้แทนพิมพ์ทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่โดยกรอกในช่องสัญชาติว่า ชาติไทยบังคับสยามทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลงหรือเขียนในช่องสัญชาติว่า ชาติลาว เขมร ลัวะ ผู้ไท ดังปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด”

เดิม วิกาศ์พจนกิจ (2530) ระบุไว้ในประวัติศาสตร์อีสานว่า “พ.ศ. 2456 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ในรัชกาลที่ 6 ให้ประกาศทราบโดยทั่วกันโดยให้รวมมณฑลอุดรมณฑลอุบล มณฑลร้อยเอ็ดเป็นภาคเรียกว่า ภาคอีสาน ตั้งบัญชาการภาคที่อุดรธานี ให้พระยามุขมนตรี ดำรงตำแหน่งอุปราชภาคอีสาน และเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดรอีกตำแหน่งหนึ่ง” และเป็นการนำเอาคำว่า “อีสาน” มาใช้เป็นชื่อภาคที่กินอาณาเขตครอบคลุมกว้างขวางกว่าเดิม แต่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2568 ได้มีการยุบภาคอีสาน ด้วยเหตุผลทางการเงินการคลัง และภาวะเศรษฐกิจ

ภาคอีสานได้ถูกประกาศให้กลับมาเป็นเขตปกครองอีกในระยะเวลาหลังนี้ และในภูมิภาคนี้ยังมีการทำเกลือสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แม้เขตการปกครองจะเกิดการเปลี่ยนแปลง

ประวัติศาสตร์การก่อเกิดอีสานดังที่กล่าวมานั้นจะทำให้พบเห็นความเชื่อมโยงระหว่างการก่อเกิดของอีสานและการผลิตเกลือในฐานะที่มีความสำคัญทรัพยากรล้ำค่าที่ธรรมชาติได้สร้างขึ้นและเป็นสินค้าส่งออกของภูมิภาค สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก ยืนยันความสำคัญของการผลิตเกลือ ความต้องการใช้เกลือ และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอีสาน โดยยังมีการดำรงสืบทอดสู่ปัจจุบัน

ปัจจุบันในอีสานมีแหล่งผลิตเกลือต่าง ๆ หลายแห่ง เช่น กลุ่มบ่อกลิน ต.โนนแดง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น บ่อโนนหนองเหล็ก บ้านอุ่มจาน อ.ประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี บ่อขางัว บ้านขางัว ต.พังซ่อน อ.หนองหาน จ.อุดรธานี บ่อหัวแฮด บ้านท่าสะอาด ต.ท่าสะอาด อ.พรเจริญ จ.หนองคาย เป็นต้น ซึ่งในการผลิตนั้น นอกจากจะผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนแล้ว ยังมีการนำเกลือไปขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้าในฤดูกาลต่าง ๆ เกือบตลอดทั้งปี โดยเส้นทางการค้าเกลือของคนอีสาน ในอดีตครอบคลุมไปถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา และข้ามแม่น้ำโขงไปฝั่งลาว เวียดนาม สู่ที่ราบเขมรต่ำอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเกลืออีสาน เป็นส่วนประกอบสำคัญที่ใช้แปรรูปปลาแห้ง

ปลาหมึก ปลาตอง และปลาร้า เกลือจึงเป็นหลักประกันทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางอาหาร ที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสานมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

การสืบทอดวิธีการผลิตเกลือแบบดั้งเดิมในรูปของการทำเกลือพื้นบ้าน ด้วยเทคโนโลยีแบบง่าย ๆ สามารถใช้วัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ในการกระบวนการผลิต และเป็นที่น่าสนใจว่าในการจัดการบ่อเกลือของชุมชนจะให้ความสำคัญกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยชาวบ้านจะกำหนดว่าไม่ให้ที่ดินเค็มออกนอกบริเวณบ่อหรือต้องกองไว้กลางบ่อ นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับเกลือ ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีค่าและเชื่อว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองอยู่ จึงต้องมีพิธีกรรมในการไหว้ก่อนลงมือต้มเกลือทุกครั้ง แต่เมื่อมีการพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ สถานการณ์ของราคาเกลือสูงขึ้น และประโยชน์ต่อเนื่องจากกระบวนการผลิตอันมหาศาล มีการพัฒนาด้านต่าง ๆ ขึ้นเพื่อหวังให้เกิดความเติบโตของระบบเศรษฐกิจในระดับประเทศ มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาด้านการเกษตรแบบอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่กำลังย้ายฐานมาสู่อีสานทำให้การผลิตเกลือเปลี่ยนไป และเป็นแรงจูงใจให้มีการพัฒนาเกลืออย่างอดีตไปสู่การทำเหมืองแร่โปแตช ซึ่งกำลังเป็นประเด็นขัดแย้งรุนแรงระหว่างนโยบายการพัฒนาแหล่งแร่โปแตชของรัฐ บริษัทเอกชน และประชาชนในพื้นที่ที่มีการดำเนินการเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน (คณะผู้วิจัย. 2535 : 19-20)

โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

การเกิดขึ้นของโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานเป็นผลพวงมาจากความตกต่ำของเศรษฐกิจในประเทศไทย ความยากจนของภูมิภาค และปริมาณทรัพยากรอันมหาศาล รวมทั้งการแผ่ขยายอำนาจของกระบวนการโลกาภิวัตน์

จุดเริ่มของโครงการเริ่มจากการวางแผนนโยบายการพัฒนาภาคอีสานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของรัฐบาลนำมาซึ่งการก่อตัวของโครงการต่าง ๆ มากมายไม่ว่าจะเป็นโครงการอีสานเขียว โครงการโขง ชี มูล โครงการท่อก๊าซธรรมชาติ และโครงการสร้างเขื่อนที่แม่น้ำสงคราม การดำเนินโครงการเหล่านี้ดำเนินการภายใต้การขยายอำนาจของกระบวนการโลกาภิวัตน์ และมุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน มีจุดมุ่งในการส่งออกเพื่อความมั่งคั่งของประเทศ ท้องถิ่น และชุมชน ทำให้เกิดกระบวนการการก่อตัวของโครงการ

ขั้นก่อตัวของโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน รัฐบาลโดยกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม ได้ทำการสำรวจพบว่าในภาคอีสานมีแร่โปแตชอยู่ใต้ดินจำนวนมาก ปริมาณแร่มีมากที่สุด ในเอเชีย และมากเป็นอันดับที่ 3 ของโลก จึงได้ทำการประกาศ เชิญชวนให้บริษัทเอกชนเข้ามาดำเนินการสำรวจ และทำเหมืองแร่โปแตช โดยบริษัทที่มีความสนใจต้องดำเนินการขออนุญาตประทานบัตรทำเหมืองแร่ได้ดิน และต้องทำการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดินประกอบการขออนุญาตประทานบัตร

การรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน (กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่. 2548) มีแนวปฏิบัติ และขั้นตอนการรังวัดดังต่อไปนี้

แนวปฏิบัติการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน

1. หลักการและเหตุผล

การทำเหมืองแร่ได้ดินเป็นการทำเหมืองโดยการเจาะเป็นปล่องหรืออุโมงค์ลึกลงไปใต้ผิวดิน เพื่อให้ได้มาซึ่งแร่ใต้ผิวดิน การทำเหมืองแร่ได้ดินในระดับความลึกไม่เกิน 100 เมตร จากผิวดินต้องได้รับความยินยอมจากผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน แต่การทำเหมืองแร่ได้ดินในบริเวณที่มีความลึกเกิน 100 เมตรจากผิวดินไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งเป็นการลิดรอนสิทธิของผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ประกอบกับการทำเหมืองแร่ได้ดินจำเป็นต้องใช้เนื้อที่ประกอบการจำนวนมากจึงจะคุ้มค่าการลงทุน ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินและผู้อยู่อาศัย ในเขตเหมืองแร่ได้ดินเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ในการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน หน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบภารกิจในการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน จะต้องชี้แจงข้อมูลเหตุผลความจำเป็นและขั้นตอนการดำเนินการต่าง ๆ ให้ผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินและผู้อยู่อาศัยในเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดินได้รับทราบแนวทางและขั้นตอนการดำเนินการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน

2. แนวทางการดำเนินการรังวัด

ก่อนพนักงานเจ้าหน้าที่จะรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดินจะต้องชี้แจงข้อมูลรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการรังวัดให้กับผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน และผู้อยู่อาศัยในเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน ทราบเป็นการล่วงหน้าก่อน ทั้งนี้การชี้แจงดังกล่าวเห็นควรดำเนินการโดยคณะทำงานระดับจังหวัด ซึ่งแต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัด ในฐานะเจ้าหน้าที่พนักงานอุตสาหกรรมแร่ประจำท้องที่

3. ขั้นตอนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน

3.1 ขั้นตอนก่อนการลงพื้นที่รังวัดคณะทำงาน ตามข้อ 2 ชี้แจงข้อมูลเหตุผลความจำเป็นในการรังวัดให้แก่เจ้าของที่ดิน และผู้อยู่อาศัยในเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน ให้ได้รับทราบ

3.2 ขั้นตอนการลงพื้นที่รังวัดดำเนินการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน ตามระเบียบกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการรังวัดกำหนดเขตคำขอ พ.ศ. 2547 และระเบียบกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการรังวัดสร้างหมุดหลักฐานการแผนที่ พ.ศ. 2547

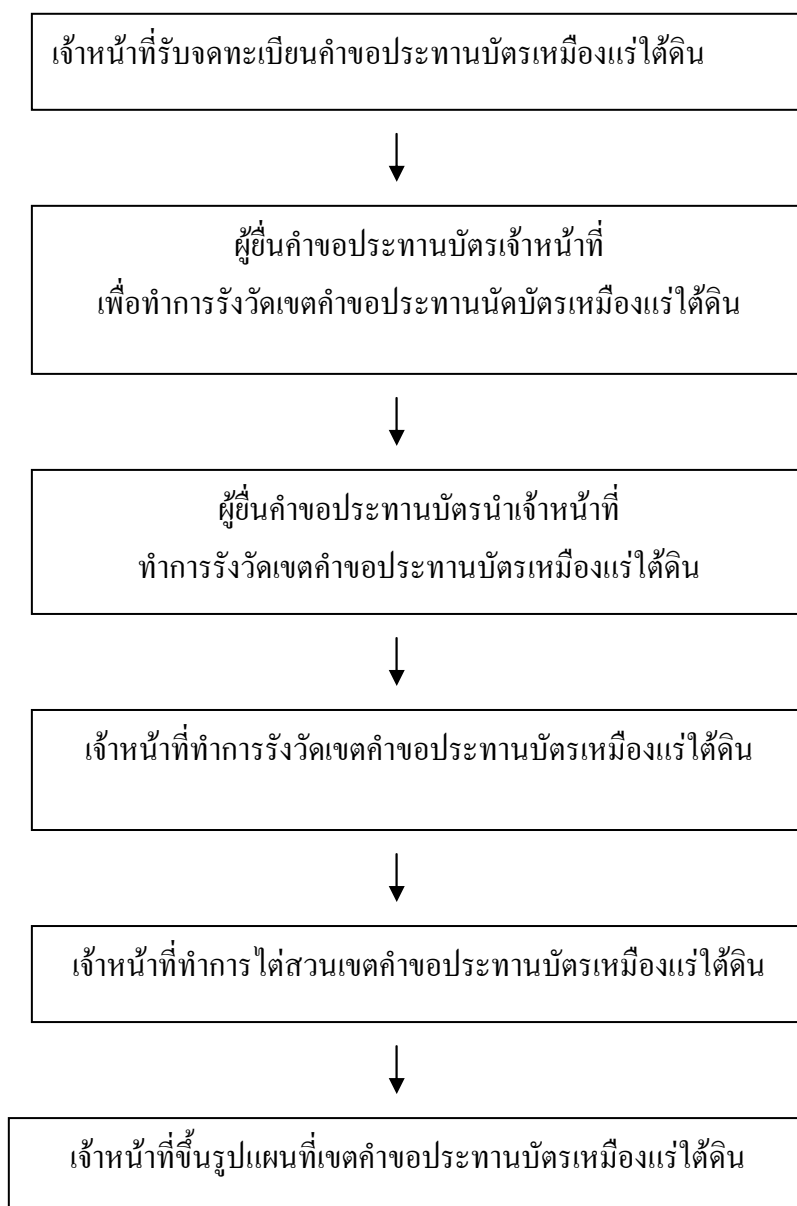
อนึ่ง เนื่องจากเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน มีทั้งเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดินที่มีความลึกเกิน 100 เมตร จากผิวดิน (เขตวงนอก) และเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดินที่มีความลึกไม่เกิน 100 เมตร จากผิวดิน (เขตวงใน)

ดังนั้นในการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดินจะต้องรังวัดและปักหมุดหลักฐานทั้งเขตวงนอกและเขตวงในให้เห็นชัดเจนบนผิวดิน

ตามพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 มาตรา 48/1 และได้สวนเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดินทั้งเขตวงนอก และเขตวงใน

ตามระเบียบกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการกับรังวัดกำหนดเขตคำขอ พ.ศ. 2547 การรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน มีขั้นตอนดังภาพประกอบ 2 (ที่มา : กรมอุตสาหกรรมพื้นฐาน และการเหมืองแร่) ต่อไปนี้

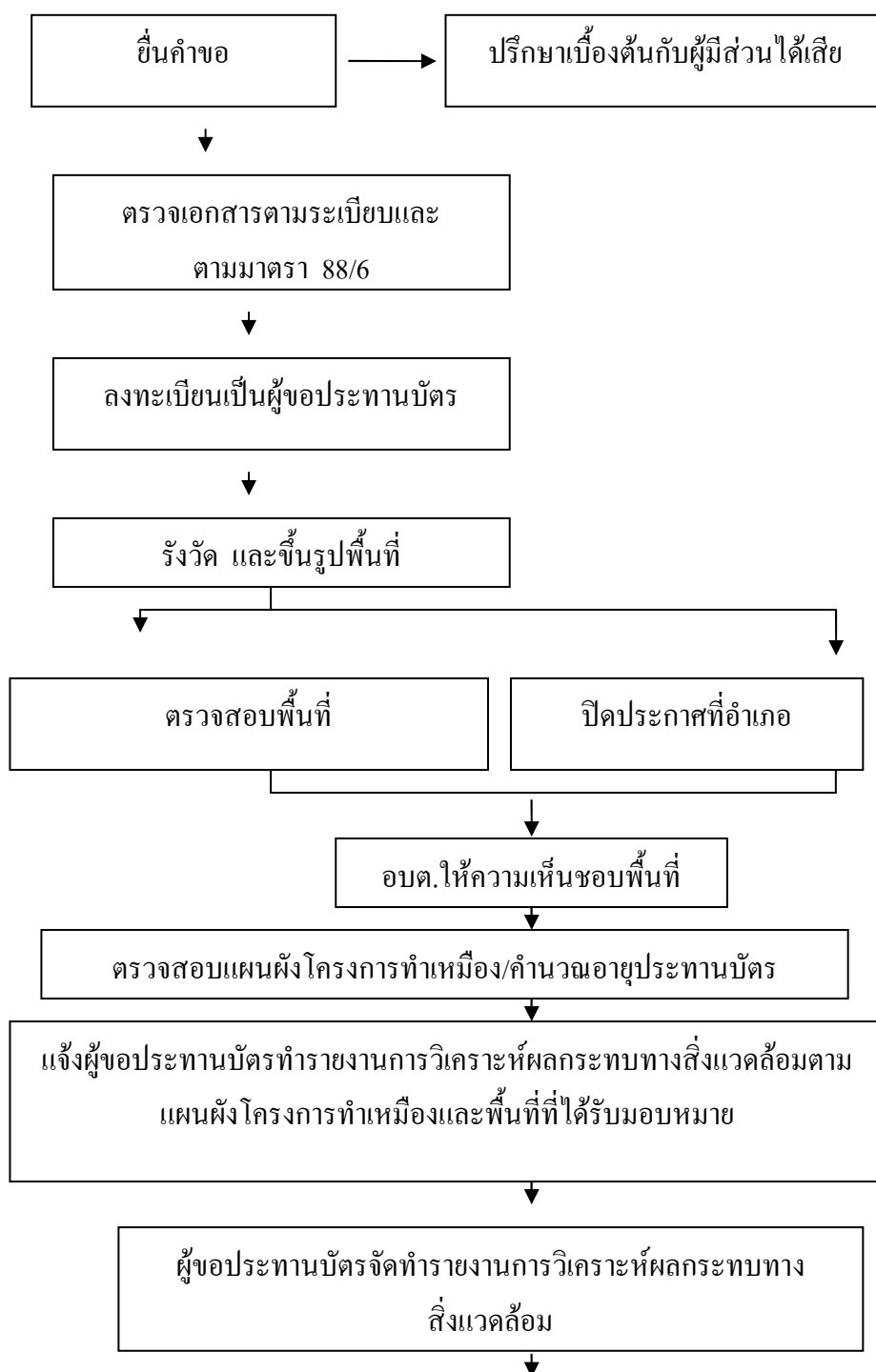

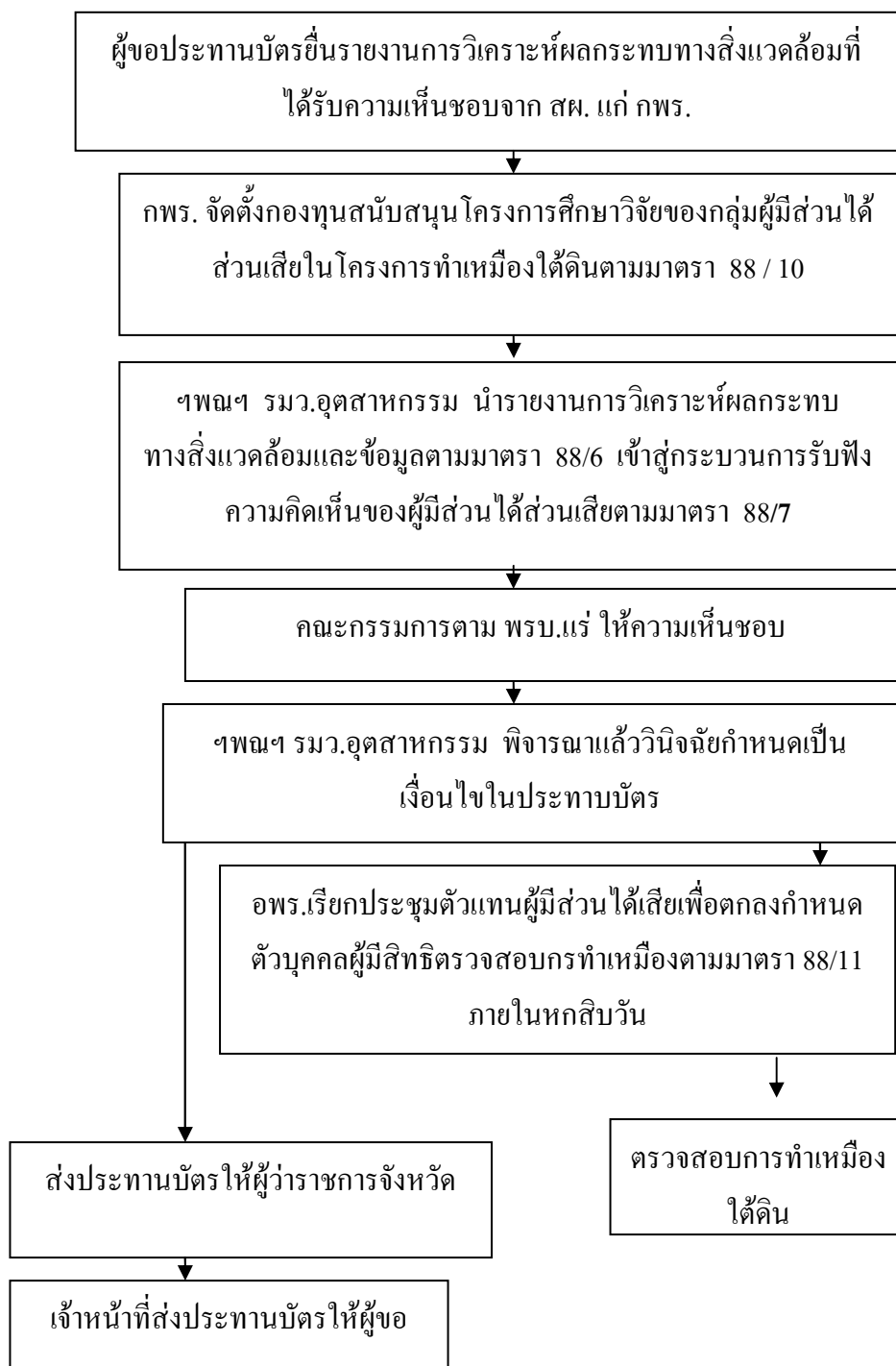

ภาพประกอบ 2 ขั้นตอนการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดิน

เมื่อดำเนินการรังวัดเขตคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ได้ดินเสร็จสิ้นตามขั้นตอนที่กำหนด
แล้ว ต้องดำเนินการขออนุญาตประทานบัตรทำเหมืองแร่ได้ดิน ตามขั้นตอนดังภาพประกอบ 3 ดังนี้

ภาพประกอบ 3 ขั้นตอนขออนุญาตประทานบัตรทำเหมืองแร่ได้ดิน

จากการประกาศและเชิญชวนปรากฏว่ามีบริษัทที่สนใจแสดงความจำนงในการยื่นขอ
ประทานบัตร ซึ่งมีทั้งสิ้น 7 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 6 จังหวัด ได้แก่

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดสกลนคร กรมทรัพยากรธรณีได้ดำเนินการสำรวจแร่
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 และบริษัท ไชน่า หมิงต้า โปแตช คอร์ปอเรชั่น (ประเทศไทย) จำกัด ได้ยื่น
ขออาชญาบัตรพิเศษ เพื่อสำรวจแร่โปแตชใน อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร จำนวน 12 แปลง
เนื้อที่จำนวน 120,000 ไร่ ในวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2547

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดชัยภูมิ กรมทรัพยากรธรณีได้ดำเนินการสำรวจแร่
เมื่อปี พ.ศ. 2516 และเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2533 คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้ กระทรวง
อุตสาหกรรม จัดตั้งองค์กรผู้ถือหุ้นของฝ่ายไทยเข้าร่วมทุนจัดตั้ง บริษัท เหมืองแร่โปแตชอาเซียน
จำกัด (บริษัท APMC) และให้บริษัทดังกล่าวเข้าไปดำเนินการในเขตพื้นที่โครงการได้ในฐานะ
ตัวแทนของกรมทรัพยากรธรณี

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดมหาสารคาม บริษัท ไทยสารคาม อะโกร โปแตช
จำกัด ยื่นคำขออาชญาบัตรพิเศษสำรวจแร่โปแตช ในท้องที่ ต.หนองเม็ก และต.บ่อพาน อ.นาเชือก
จ.มหาสารคาม จำนวน 2 แปลง เนื้อที่จำนวน 20,000 ไร่ ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดนครราชสีมา 1 บริษัท เหมืองไทยสินทรัพย์ จำกัด
ได้ยื่นขออาชญาบัตรพิเศษสำรวจในพื้นที่ อ.คง อ.บัวใหญ่ อ.บ้านเหลื่อม อ.ขามสะแกแสง
จ. นครราชสีมา จำนวน 28 แปลง เนื้อที่จำนวน 280,000 ไร่ ในวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2548

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดขอนแก่น บริษัท กรุงเทพโยธาอุตสาหกรรม จำกัด
ได้ยื่นคำขออาชญาบัตรพิเศษสำรวจแร่โปแตช จำนวน 10 แปลง เนื้อที่จำนวน 100,000 ไร่
ในท้องที่ ต.บ้านทุ่ม ต.บ้านหว้า อ.เมือง และต.บ้านฝาง ต.บ้านเหล่า อ.บ้านฝาง จ.ขอนแก่น
ในวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2548

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดนครราชสีมา 2 บริษัท ธนสุนทร (1997) จำกัด
ได้ยื่นขออาชญาบัตรพิเศษสำรวจในพื้นที่ ต.ด่านช้าง อ.บัวใหญ่ จ.นครราชสีมา จำนวน 3 แปลง
เนื้อที่จำนวน 30,000 ไร่ ในวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2548

โครงการเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี บริษัท APPC ยื่นคำขอประทานบัตรทำ
เหมืองใต้ดินในพื้นที่อุดรใต้ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 22,437 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ใน ต.หนองไผ่
ต.โนนสูง อ.เมือง และตำบลนาม่วง ต.ห้วยสามพาด กิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี
ในวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 (กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่. 2548) โครงการ
เหมืองแร่โปแตชในอีสานทั้ง 7 แหล่งนี้มีทั้งพื้นที่ดำเนินการขุดแร่ และโครงการที่กำลังดำเนินการ
ขออนุญาตตามขั้นตอนของกฎหมาย

ประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่ทั้ง 7 แหล่ง มีการแบ่งแยกกันอย่างชัดเจน โดยสามารถจัดเป็นกลุ่มได้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช กลุ่มผู้ไม่สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชหรือกลุ่มผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้ และกลุ่มผู้ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ประชาชนทั้งสองกลุ่มแรกจะแบ่งแยกกันอย่างชัดเจน ไม่ร่วมทำกิจกรรม ทำบุญประเพณี และรุนแรงถึงขนาดใช้ความรุนแรง ทะเลาะกัน และมีการเคลื่อนไหวคัดค้านการกระทำของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน รวมไปถึงการใช้วาทะอันน่ารังเกียจตักเตือนและกันอย่างรุนแรง ปรากฏการณ์นี้เป็นเสมือนตัวบ่งชี้ว่าเกิดปัญหาขึ้นในพื้นที่เหมืองแร่โปแตช

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อานุกาพ นันทพันธ์ (2538) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กรรมสิทธิ์ในแร่ตามกฎหมายไทย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ากรรมสิทธิ์ในแร่เป็นของรัฐ การที่กฎหมายกำหนดวิธีการได้มาซึ่งแร่เป็นการอนุญาตให้เอกชนได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในแร่ ซึ่งทำให้แร่เป็นทรัพย์สินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย เพื่อให้หลักกรรมสิทธิ์และการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในแร่มีความชัดเจนแน่นอน และเป็นการแก้ไขปัญหาในทางแพ่ง ควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยกำหนดให้กรรมสิทธิ์ในแร่เป็นของรัฐ และกำหนดให้เอกชนสามารถมี กรรมสิทธิ์ในแร่โดยการได้รับอนุญาตจากรัฐตามวิธีการที่กฎหมายกำหนด

จากผลการศึกษาของอานุกาพ นันทพันธ์ มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย คือการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ากรรมสิทธิ์ในแร่เป็นของรัฐ รัฐมีอำนาจในการกำหนดวิธีการได้มาซึ่งแร่ ข้อมูลนี้จะนำไปวิเคราะห์ถึงปัญหาของการก่อตัวของคนชายขอบ

สิทธิโชค ดันดิสุขสันต์ (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับการสำรวจและการทำเหมืองแร่ตามพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ปัญหาเกี่ยวกับการสำรวจและทำเหมืองแร่ตามพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 มีปัญหากฎหมายหลายประการ ดังต่อไปนี้

1. จำนวนพื้นที่ซึ่งใช้สำรวจและทำเหมืองแร่ไม่พอเพียง
2. ปัญหาการคุ้มครองสิทธิของผู้สำรวจแร่ที่จะทำเหมืองแร่
3. ปัญหาการคุ้มครองข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจแร่
4. การขอต่ออายุสัมปทานการสำรวจแร่และการทำเหมืองแร่
5. ปัญหาการเข้าไปใช้สอยที่ดินซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของส่วนราชการอื่น

จากผลการศึกษาของอานุกาพ นันทพันธ์ และสิทธิโชค ดันดิสุขสันต์ มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย คือการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ากรรมสิทธิ์ในแร่เป็นของรัฐ รัฐมีอำนาจในการกำหนดวิธีการได้มาซึ่งแร่ และมีข้อเสนอแนะในการเข้าใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ และมีประสิทธิภาพ ข้อมูลนี้จะนำไปวิเคราะห์ถึงปัญหาพื้นฐานของการก่อตัวของคนชายขอบ

อรอุษา ภูมิบริรักษ์ (2545) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะการกลายเป็นคนชายขอบของผู้ป่วยเอดส์ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ ก่อรูปมาจากกระบวนการสร้างวาทกรรมของสังคมที่ถูกสร้างขึ้นโดยมีปัจจัยจากวัฒนธรรมของสังคม ปฏิบัติการของรัฐในการปกป้องและแก้ไขปัญหาระบาดโรคเอดส์ และปฏิบัติการการสร้างวาทกรรมของสื่อมวลชน ปัจจัยดังกล่าวทำให้สังคมสร้างวาทกรรมต่อโรคเอดส์มากขึ้นในหลากหลายมิติ เมื่อผู้ป่วยเอดส์มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นก่อให้เกิดการปฏิบัติต่อผู้ป่วยในลักษณะของการเบียดขับโดยแสดงความรังเกียจออกมาในลักษณะต่าง ๆ ความรังเกียจในลักษณะที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจาก “การกลัวติดเชื้อ” การที่ถูกเบียดขับให้ตกอยู่ในสถานะเป็นคนชายขอบของสังคมนั้นผู้ป่วยเอดส์ต้องตกอยู่ในสถานการณ์ถูกกีดกันและปิดกั้น ซึ่งการถูกปิดกั้นที่เกิดขึ้นจะถูกแสดงออกมาในลักษณะ 1) การปิดกั้นโอกาสการทำงาน 2) การปิดกั้นเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน 3) การถูกปิดกั้นการเข้ารับการศึกษาของเด็กผู้ติดเชื้อหรือเด็กที่มีพ่อแม่ติดเชื้อเอดส์ ซึ่งมีผลกระทบต่อผู้ป่วยเอดส์คือ 1) การสูญเสียตัวตน 2) สูญเสียชีวิตทางเศรษฐกิจ 3) สูญเสียชีวิตทางสังคม ดังนั้นการดำรงชีวิตของผู้ป่วยเอดส์ในภาวะชายขอบจึงเริ่มจากการรับรู้และนิยามตนเองว่า ตนนั้นแตกต่างจากคนอื่น แต่ผู้ป่วยเอดส์ก็ไม่ได้จำยอมอยู่ในภาวะชายขอบเพียงอย่างเดียว ผู้ป่วยเอดส์มีการโต้ตอบ ต่อรอง ต่อสังคมเช่นกัน

สาณุรักษ์ ฟองวาริน (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ : ศึกษาเฉพาะกรณีคนขอทานในเขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า คนขอทานที่ประกอบอาชีพในเขตราชเทวีกรุงเทพมหานคร มีกระบวนการกลายเป็นคนขอทานจนเข้าสู่การกลายเป็นคนชายขอบโดยการเผชิญกับความยากลำบากในชีวิตอย่างแสนสาหัส เช่น ความจน ความพิการ ความชรา ความสิ้นหวังหวั่นและการถูกทอดทิ้งประกอบกับการดำรงชีพอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีภูมิหลังอดีตกับการแก้ปัญหาที่เคยเผชิญแต่ความสิ้นหวังจึงตัดสินใจอพยพย้ายถิ่นฐานจากท้องถิ่นของตนเองมาสู่กรุงเทพมหานคร ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีพและเมื่อประสบความล้มเหลว ขาดที่พึ่งแต่ต้องการความอยู่รอดจึงมององปัจจัยแห่งงานที่เป็นอาชีพขอทาน เข้าสู่กระบวนการเลือกอาชีพและต้องการวิถีชีวิตใหม่ และมีกลไกหลักที่สำคัญคือความกล้าที่จะประกอบอาชีพขอทาน จึงถูกผลักดันให้เกิดภาวะที่ทำให้เกิดการกลายเป็นคนชายขอบของสังคมในที่สุด

จากผลการศึกษาของอรอุษา ภูมิบริรักษ์ และสาณุรักษ์ ฟองวาริน มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย คือทำให้เห็นภาพของการเกิดขึ้นของคนชายขอบ การกดทับของคนในสังคม และการดำเนินชีวิตภายใต้ความเป็นชายขอบ

วิเชียร บุราณรักษ์ (2548) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนกรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้าง และขบวนการเคลื่อนไหวได้รับการเอื้ออำนวยการจากทั้งปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายนอกในการเคลื่อนไหว โดยดำเนินยุทธวิธี อาทิ การยึดพื้นที่ทางการเมือง การต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ การใช้กลยุทธ์ชุมชนนิยม การสื่อสารทางการเมือง การต่อสู้ทางกฎหมายและนโยบายภาครัฐ ส่วนประเด็นปัญหาการเคลื่อนไหวพบว่าเกิดจากการขาดผู้นำที่เข้มแข็ง การระดมความคิด และการบริหารจัดการมวลชน

ฐาตุร สรวงค์ศิริ (2553 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม คัดค้านเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ก่อเกิดและเติบโตขึ้นภายใต้เงื่อนไข 2 ประการ คือเงื่อนไขภายในองค์กรเคลื่อนไหว ประกอบด้วย บทบาทของนักพัฒนา การสร้างเครือข่าย บทบาทแกนนำหมุนเวียน และการมีอิสระภายในองค์กร และเงื่อนไขภายนอกองค์กร คือการเคลื่อนไหวที่สัมพันธ์กับโครงสร้างโอกาสทางการเมือง และโครงสร้างทางสังคมที่มีลักษณะเปิด และผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี มีอำนาจในการต่อรอง ต่อต้านกับฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหว โดยใช้ยุทธวิธีในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นช่องทางระบบการเมืองปกติ การขัดขวางทำทนายระบบปกติ และการใช้วัฒนธรรมประเพณี

จากผลการศึกษาของวิเชียร บุราณรักษ์ และฐาตุร สรวงค์ศิริ มีประเด็นที่เกี่ยวกับงานวิจัย คือวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่เดียวกันกับงานวิจัยชิ้นนี้ และผลการศึกษาชี้ให้เห็นการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รวมทั้งยังนำเสนอให้เห็นถึงยุทธวิธีในการสร้างอำนาจของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยในส่วนนี้วิเคราะห์ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา และการก่อเกิดของอำนาจในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อต้านการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

สรุปได้ว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นกฎหมายแร่มีผลการศึกษาที่มีความเหมือนกันซึ่งการวิจัยครั้งนี้จะใช้วิเคราะห์การก่อเกิดโครงการ และการเปลี่ยนแปลงของโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน และงานวิจัยที่เกี่ยวกับคนชายขอบนั้นมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันคือนำเสนอว่าความเป็นชายขอบมีกระบวนการที่ทำให้กลายเป็นชายขอบ การวิจัยครั้งนี้จะนำไปวิเคราะห์การกลายเป็นชายขอบของคนในพื้นที่เหมืองแร่โปแตช ส่วนงานวิจัยของวิเชียร บุราณรักษ์ จะใช้วิเคราะห์ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวของกลุ่มเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง อำนาจของคนชายขอบ : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน (The Power of Marginal People : A Case Study of The Movement in The Areas of Isan Potash Mines) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก
2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในการวิจัยครั้งนี้ คือประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน จากพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานทั้ง 7 แห่ง จำนวนทั้งสิ้น 18 คน โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. คัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย โดยมีทั้งสิ้น 3 กลุ่ม คือประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน
2. ระบุจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ตามกลุ่มเป้าหมาย โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ประชาชน เป็นคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี/ประชาชนที่ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชจำนวน 10 คน และเป็นผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช จำนวน 3 คน รวม 13 คน

2.2 เจ้าหน้าที่รัฐ เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน จำนวน 2 คน รวม 2 คน

2.3 นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นผู้ติดตามการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน จำนวน 4 คน รวม 4 คน ปรากฏดังตารางที่ 2 แสดงจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

ตาราง 2 จำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

ลำดับที่	ประเภทของผู้ให้ข้อมูลหลัก	จำนวนของผู้ให้ข้อมูลหลัก
1	ประชาชน	13
2	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	2
3	นักพัฒนาองค์กรเอกชน	4
รวม		19

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Dept Interview) แบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยมีกรอบตามประเด็นที่ทำการศึกษาซึ่งทำการสังเคราะห์จากกรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 1. ประวัติ พัฒนาการ และบริบททั่วไปของพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตช เป็นการศึกษาถึงความเป็นมาของโครงการเหมืองแร่โปแตช โดยมุ่งไปที่
 - 1.1 การริเริ่มนโยบายเกี่ยวกับเหมืองแร่โปแตช
 - 1.2 การริเริ่มโครงการเหมืองแร่โปแตช
 - 1.3 การดำเนินการเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โปแตช
 - 1.4 ความก้าวหน้าของโครงการเหมืองแร่โปแตช
- 2. ผลกระทบที่ได้รับจากการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช เป็นการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช โดยมุ่งไปที่
 - 2.1 ผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต
 - 2.2 ผลกระทบต่อวิถีวัฒนธรรม
 - 2.3 ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคม
- 3. การก่อตัวของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตช เป็นการศึกษาถึงแนวคิดริเริ่มการต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชของประชาชน และการขยายเครือข่ายเพื่อสร้างอำนาจในการต่อสู้ โดยมุ่งไปที่
 - 3.1 แนวคิดเริ่มแรกของการก่อตัว
 - 3.2 อิทธิพลทางความคิดของนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน
 - 3.3 การขยายเครือข่ายด้านพื้นที่ และด้านประชากร

4. ปฏิบัติการทางยุทธศาสตร์ของการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่ดำเนินการ เป็นการศึกษาถึงวิธีการสร้างอำนาจของผู้เคลื่อนไหวต่อสู้ และแนวทางการสร้างจิตสำนึกร่วมของประชาชนในกลุ่มผู้เคลื่อนไหว โดยมุ่งไปที่

- 4.1 การสร้างอำนาจของผู้เคลื่อนไหวต่อสู้กับฝ่ายตรงข้าม
- 4.2 การสร้างจิตสำนึกร่วมของประชาชนผู้ร่วมเคลื่อนไหว
- 4.3 กลวิธี และการประเมินสถานการณ์เพื่อกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหว

5. บทเรียน การสานต่อ และข้อเสนอแนะในการเคลื่อนไหวต่อสู้ เป็นการศึกษาถึงวิธีการถอดบทเรียนการเคลื่อนไหวต่อสู้ การนำเอาองค์ความรู้จากบทเรียนเพื่อปรับเปลี่ยนกำหนดปฏิบัติการทางยุทธศาสตร์ของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล หลังจากได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัย โดยมีขั้นตอนดำเนินการตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ติดต่อประสานงานกับสำนักงานเลขาธิการวิทยาลัยการเมืองการปกครอง เพื่อขอหนังสือราชการรับรองการลงพื้นที่เก็บข้อมูล
2. ลงพื้นที่ติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เพื่อสำรวจข้อมูลเบื้องต้น รวมทั้งนัดหมายการลงพื้นที่ในการจัดเก็บข้อมูล
3. เก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการดังต่อไปนี้
 - 3.1 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับผู้เคลื่อนไหวต่อสู้ เมื่อมีการปฏิบัติการผ่านการชุมนุมประท้วง การรณรงค์เผยแพร่ข้อมูล โดยผู้วิจัยจะทำการสังเกตพฤติกรรมของผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้ และบรรยากาศโดยรวมของการเคลื่อนไหว
 - 3.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักต่างกรรมต่างวาระ โดยจะเน้นสัมภาษณ์หลังจากการปฏิบัติการเคลื่อนไหวต่อสู้ และหลังการถอดบทเรียน การเคลื่อนไหว รวมทั้งทำการสัมภาษณ์ตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลหลักที่ได้ทำการนัดหมายล่วงหน้าไว้
 - 3.3 การสนทนากลุ่มย่อย ผู้วิจัยได้นัดหมายกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยเน้นความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล และทำการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก
4. ตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลตามประเด็นที่ทำการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ภาคสนาม และการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการสร้างข้ออุปนัยตามประเด็นที่ทำการศึกษา

บทที่ 4

อำนาจของคนชายขอบในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

เนื้อหาโดยรวมในบทนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ ส่วนแรก คือส่วนที่ว่าด้วยปัญหาและการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ส่วนที่สองคือ ส่วนของการเกิดขึ้นและดำเนินไปของ “ความเป็นชายขอบ” ในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ซึ่งจะประกอบด้วยเนื้อหาที่ว่าด้วยโครงสร้าง และขบวนการขั้นตอนที่วาทกรรม ความรู้ได้สร้างความเป็นชายขอบให้เกิดขึ้นกับคนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน และเนื้อหาที่ว่าด้วยผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่และภายในตัวบุคคลจากการผลักดันให้เป็นคนชายขอบ เนื้อหาส่วนนี้จะทำหน้าที่ชี้ให้เห็นความเป็นชายขอบของพื้นที่และตัวบุคคล เป็นการชี้ให้เห็นจุดเริ่มของการก่อร่างของกระบวนการสร้างอำนาจที่ผูกติด ยึดโยงกับวาทกรรม ความจริง และความรู้ ซึ่งคนชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานได้สถาปนาขึ้น เพื่อใช้ในการต่อรองกับภาครัฐ และบริษัทเอกชนที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน และส่วนที่สาม เป็นส่วนที่ว่าด้วยอำนาจของคนชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ซึ่งจะประกอบด้วยเนื้อหาที่ว่าด้วย กระบวนการสร้างอำนาจของคนชายขอบ และยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีในการสร้างอำนาจของคนชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ซึ่งเนื้อหาส่วนนี้จะชี้ให้เห็นผลที่เกิดขึ้นจากการสร้างอำนาจ และปฏิบัติภายใต้กลไกของชั่วคราวข้ามที่กระทำต่ออำนาจ

การเกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างมีพลวัตของ “ความเป็นชายขอบ” และ “อำนาจของคนชายขอบ” เป็นสิ่งที่สืบเนื่องจากปัญหาที่เกิดจากการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน และการเคลื่อนไหวต่อต้านของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรต่อการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นปัญหา และประสบการณ์การเคลื่อนไหวมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจต่อการผลักดันให้เกิด “ความเป็นชายขอบ” และ “อำนาจของคนชายขอบ” ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอรายละเอียดที่เป็นนัยสำคัญเพื่อเป็นการนำสู่ประเด็นหลักของเนื้อหาบทนี้

นัยสำคัญของปัญหาและการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

ผู้วิจัยได้นำเสนอภาพรวมของข้อมูลเกี่ยวกับบริบททั่วไป และการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานแล้วในบทที่ 2 ในส่วนนี้จะเป็นการกล่าวถึงนัยสำคัญของประเด็นดังกล่าว

เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจในการก่อเกิดและดำเนินไปของ “ความเป็นชายขอบ” และ “อำนาจของคนชายขอบ”

การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานได้สร้างความขัดแย้ง ความแตกต่างทางความคิด นำไปสู่การปะทะ การต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจในการจัดการ การใช้ประโยชน์ และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ รวมทั้งนำไปสู่ความรุนแรงของสถานการณ์การเคลื่อนไหวต่อสู้การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช

โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน 7 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 6 จังหวัด มีเนื้อที่ดำเนินโครงการรวม 654,154 ไร่ มีการดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 จนถึงปัจจุบัน โครงการบางโครงการดำเนินการเสร็จสิ้น และบางโครงการอยู่ในระหว่างขั้นตอนดำเนินการตามกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันมีมวลชนได้รวมกลุ่มกันเพื่อต่อต้านการดำเนินโครงการ โดยให้เหตุผลว่า “การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชมีปัญหา และมีการปกปิดซ่อนเร้นความจริง รวมทั้งขั้นตอนการดำเนินการบางขั้นตอนไม่เป็นไปตามหลักการที่กฎหมายกำหนด”

ปัญหา และความจริงในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช

กลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อต่อต้านการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานที่มีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเป็นกลุ่มหลัก และกลุ่มพันธมิตรร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้ อาทิ กลุ่มนิเวศวัฒนธรรมศึกษา ศูนย์สื่อชุมชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม กลุ่มสื่อคนฮักถิ่น นักข่าวพลเมือง จังหวัดอุดรธานี จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิถชุมชนคนฮักถิ่น ศูนย์ข้อมูลสิทธิมนุษยชนและสันติภาพอีสาน ชมรมนักศึกษาเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น อาศรมบ่มเพาะความคิดและจิตวิญญาณ และอาศรมสหธรรมิก ได้ชี้ให้เห็นว่า การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานมีปัญหาที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานดังต่อไปนี้

1. ปัญหาทางสภาพทางกายภาพ และชีวภาพของพื้นที่ส่วนใหญ่
2. ปัญหาทางด้านกฎหมาย
3. ปัญหาทางด้านการละเมิดสิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชน
4. ปัญหาการปกปิดซ่อนเร้นในการดำเนินการตามขั้นตอนทางกฎหมาย

จากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการจัดวงสนทนากลุ่มย่อย พบว่า ประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานมีความกังวลต่อประเด็นปัญหาเหล่านี้ และตลอดระยะเวลาที่ทำการต่อสู้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้น ประชาชนไม่มีความย่อท้อหรือผิดหวังต่อการเคลื่อนไหว แต่กลับนำเอาประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวมาเป็นแนวทาง และเพิ่มการเรียนรู้ให้กับตนเอง รวมทั้งทำการปรับปรุงขบวนการเคลื่อนไหวให้มีความเข้มแข็งขึ้น นอกจากนี้จากการประเมิน

ด้วยสายตาของผู้ร่วมชุมนุมด้วยกันเองนั้นพบว่า จำนวนของผู้สนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี และการเคลื่อนไหวต่อสู้ประเด็นปัญหาก็มีความแหลมคมทางข้อมูล และยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีมากกว่าในอดีต

ปัญหาทางสภาพทางกายภาพ และชีวภาพของพื้นที่ส่วนใหญ่

สภาพทางกายภาพและชีวภาพของพื้นที่ส่วนใหญ่ของพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน เป็นพื้นที่ชุมชนที่มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น สลับกับพื้นที่เกษตรกรรมจำนวนมาก มีสถานที่ราชการตั้งอยู่จำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน สถานีตำรวจ ศาล ทหาร โรงพยาบาล วัด สำนักงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ห้างสรรพสินค้า และพื้นที่เป็นต้นน้ำ และสายน้ำสายสำคัญของภาคอีสาน ไม่ว่าจะเป็นลำน้ำชี ลำน้ำมูล ลำน้ำปาว ลำน้ำเสียว รวมทั้งยังมีห้วย หนอง คลอง บึง จำนวนมากที่อยู่ในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช หากมีการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชก็จะเกิดผลกระทบกับสภาพทางกายภาพและชีวภาพของพื้นที่และที่สำคัญอาจส่งผลกระทบต่อพื้นที่ที่มีความสำคัญทั้งทางความสำนึก และทางประวัติศาสตร์

การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการให้ข้อมูลว่า การดำเนินการตามขั้นตอนทางกฎหมายเริ่มมาตั้งแต่ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2514 โดยการเข้ามาทำการสำรวจพื้นที่ และทำการสำรวจขุดเจาะ ซึ่งประชาชนในพื้นที่ไม่รับทราบ และไม่มีการให้ข้อมูลใด ๆ แก่ประชาชน

การเข้ามาทำการสำรวจของหน่วยงานของราชาราชการ โดยกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม และบริษัทเอกชนได้เข้ามาทำการสำรวจโดยไม่มีการแจ้ง และไม่ขออนุญาตเจ้าของพื้นที่ แต่ประชาชนก็ไม่ได้ทำการคัดค้าน เพราะเกรงกลัวอำนาจของเจ้าหน้าที่ เกรงใจผู้นำท้องถิ่น และไม่มีข้อมูลว่าจะมีการดำเนินการอะไรในพื้นที่ที่เป็นที่นาของตน ดังเช่น นางมณี บุญรอด เล่าให้ฟังว่า

เขามาเพื่อแรก เขามอบว่าสิมาขุดหาน้ำมัน เขามาหลายคน มีทั้งคนงาน ผู้ใหญ่บ้าน ข้าราชการ หัวหน้างาน มีเครื่องจักร รถ และกะสายยาวๆหลายสิเด็มไปหมด เขามาขุดจักเขาพ้อหยัง เขากะบ่บอก ขุดแล้วกะสิหนี ไทบ้านกะบ่กล้าว่า เพราะว่าย่านเขา เกรงกลัวเขา ที่นาแม่มุ่นหมด บ่อนเขาขุดดินขึ้นมากองไว้ นากลายเป็นดินเค็ม เฮ็ดนากะบ่ได้ คันแทนากะพัง กะขาด เรียกร้อง เขากะให้เงินมาคนละหมื่น มันบ่คุ้ม

(มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

หลังจากการขุดเจาะสำรวจของกรมทรัพยากรธรณี และบริษัทเอกชนได้ดำเนินการเสร็จสิ้น ไม่ได้มีการให้ข้อมูลใด ๆ กับคนในพื้นที่ ไม่มีการแจ้งว่ามีการพบน้ำมันตามที่กล่าวอ้างหรือไม่ และในช่วงขณะนั้นก็เริ่มมีกลุ่มชาวบ้านได้รวมตัวกัน พุดคุย แลกเปลี่ยนปัญหา และพยายามหาทางดำเนินการแก้ไข

การแลกเปลี่ยนความคิด แลกเปลี่ยนปัญหา ทำให้ประชาชนได้รับทราบปัญหาร่วมกัน ว่า เพียงการดำเนินการสำรวจ การขุดเจาะ ยังเกิดผลกระทบ สร้างความเสียหาย สร้างความรำคาญ ไม่มีความรับผิดชอบต่อพื้นที่ หากมีการดำเนินการโครงการตามแผนการที่วางไว้ การโฆษณาชวน เชื่อที่ว่า หากมีการดำเนินการประชาชนจะร่ำรวย มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น คงไม่เป็นความจริง ความกังวลดังกล่าวปรากฏตามที่นายสำราญ วงษ์ไสภา ให้ข้อมูลว่า

ตอนแรกเขาเข้ามากะพากันดีใจว่า สี่ได้พากันร่ำรวย มีอยู่ มีกิน มีใช้ เป็นเจ้าของบ่อน้ำมัน หรือว่าสืบทอดกะขายได้ในราคาสูง ลูกหลานกะสิมีงานเฮ็ด แต่พอเขาเข้ามา ขุดเจาะสำรวจ กะบ่คือแนวคิด แนวว่าไว้ เขาขุดทั้งมือทั้งตีน คนบ่ได้นอน จั่ว ควายกะบ่ได้ กลับได้ตื่น คันแทนกะเพม้าง เรียกร้องเขากะให้สืบทอดชาวนา เริ่มตั้งแต่บัดนี้ โดน ๆ จักสิสำได้ พวกเฮานะใหญ่มานานา นำไ้ ถ้ามาเฮ็ดจังสิ มาตัวกัน กะคือสิบไ้หว ต้องคิดคัก ๆ

(สำราญ วงษ์ไสภา. 2554 : สัมภาษณ์)

เช่นเดียวกับ นายปัญญา โคตรเพชร ชาวบ้านที่ติดตามการเคลื่อนไหวของทาง ภาครัฐ และบริษัทเอกชนก็ได้ให้ข้อมูลไปในทำนองเดียวกันว่า หากมีการดำเนินโครงการเหมืองแร่ ไปแต่ในอีสาน รวมทั้งในจังหวัดอุดรธานี ผลที่ได้จากการดำเนินการโทษคงมีมากกว่าประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น คนที่รับกรรมก็คือคนในพื้นที่ คนในจังหวัดอุดรธานี คนในอีสาน บริษัทได้แร่เสร็จ ได้ประโยชน์ เขาคงไม่รับผิดชอบอะไร แค่มาดำเนินการสำรวจ ขุดเจาะ ปักหมุดก็ได้สร้างความ ขัดแย้ง สร้างความเดือดร้อน ให้กับประชาชนในพื้นที่ ดังคำกล่าวที่นายปัญญา โคตรเพชร กล่าวว่า “คนบ้านเฮาตายหมด นากะตาย ป่ากะตาย น้ำกะตาย ปลาตะตาย จั่วควายกะตาย บ่ตายตั้งแต่พวก ทุน มีแต่สิร่ำรวย” (ปัญญา โคตรเพชร. 2554 : สัมภาษณ์)

สอดคล้องกับความกังวลของนางมณี บุญรอด ที่ให้สัมภาษณ์ว่า หากคนอีสานหยุดทำ เกษตรกรรม หยุดทำนา เพราะมีการทำเหมืองแร่ คงตายกันหมดสิ้น เพราะคนอีสานทำไร่ทำนาหา เลี้ยงชีวิต ข้าว ปลา นา น้ำ คือรากเหง้าของคนอีสาน ดังคำกล่าวที่ว่า

คนอีสาน คนอุดร เฮ็ดไ้เฮ็ดนา เลี้ยงจั่ว เลี้ยงควาย หาปลา หาหอยกิน พากันหา อยู่หากินตามธรรมชาติ ตามห้วยหนอง คลอง บึง ถ้าบ่มีนา บ่มีปลา บ่มีน้ำ คือสืตายกองกัน เฮาต้องสู้ ต้องดิ้นรน เพราะทุกมือนี๋ แม่กะใหญ่มาข้อนเฮ็ด ไ้เฮ็ดนา มันเป็นภูมิปัญญา เป็นสมบัติของพ่อแม่เรา พวกเฮาต้องรักษา คนอื่นเข้ามา แต่ทั้งนอก สิมาม้าง มาพัง คือสืมาเอา ประโยชน์โดยบ่สนใจเฮา ชีวิตเฮา บ่ได้หรอก

(มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ประชาชนในพื้นที่ยังยกตัวอย่างผลกระทบที่จะเกิดขึ้นเกี่ยวกับประเด็นปัญหา เรื่องทางสภาพกายภาพและชีวภาพของพื้นที่ในการดำเนินการ โดยทำการเปรียบเทียบกับกรณีลำน้

เสียว โดยให้เหตุผลว่า หากปล่อยให้มีการดำเนินโครงการสถานการณ์น่าจะรุนแรงมากกว่าลำน้ำเสียวเป็นร้อย ๆ เท่า ดังคำกล่าวของนางสา ดวงปาโคตร ที่ว่า

เบิ่งเอาน้ำเสียวปีนั้น ปลาตายกองกัน จัวควาย ดินนาเฮ็ดหยังบ่ได้ ตลอดลำน้ำบ่มีหยังเหลือ ตายฮอดบักหอย แก่นันเดี๋ย มีการเรียกร่องประท้วง มีวีรบุรุษลำน้ำเสียว รัฐให้เงินฟื้นฟูเป็นล้าน ๆ กะยังบ่ดี ถ้าเหมืองหละ บ่อยากเว้า ตายกันหมด ฮอดคน ผู้ได้รับผิดชอบให้บ่ บ่ มีการยกเลิก มันกะลักเฮ็ด ลักทำ เปลี่ยนวังฮั่นวังนี้ ไทบ้านบ่ทันเขาดอก มีแต่ตายกะตาย เขาต้องมาช่อยกันอนุรักษ์ ช่อยกันต่อสู้

(สา ดวงปาโคตร. 2554 : สัมภาษณ์)

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นจะเห็นได้ว่าสภาพทางกายภาพและชีวภาพไม่เอื้อต่อการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช และผลที่จะกระทบโดยส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นกับคนในพื้นที่ คนในพื้นที่จะเป็นผู้รับกรรมจากการดำเนินโครงการนี้ ความกังวลต่อประเด็นปัญหาทางสภาพกายภาพและชีวภาพของพื้นที่ส่วนใหญ่ยังปรากฏผ่านเอกสารร้องเรียนร้องทุกข์ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรที่ยื่นต่อกรมอุตสาหกรรมพื้นฐาน และการเหมืองแร่ กระทรวงอุตสาหกรรม เอกสารสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ฉบับที่ นร 0108/25880 ลงวันที่ 29 สิงหาคม 2545 มีคำถามที่สะท้อนถึงความกังวลว่า การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชไม่มีแผนการป้องกันความปลอดภัยสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจน เช่น การทรุดตัวของแผ่นดินอาจทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมได้ และประเด็นนี้ยังถูกสะท้อนผ่านการสอบถามของนายสมศักดิ์ โสมกลาง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครราชสีมา (ในขณะนั้น) ว่า การทรุดตัวของดินอาจทำให้โบราณสถานปราสาทพิมายทรุดตัวตามไปด้วย และกังวลว่า อีก 20 ปีข้างหน้าจะเกิดความแห้งแล้งซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพ และการดำรงอยู่ของประชาชนในพื้นที่ด้วย

ปัญหาทางด้านกฎหมาย

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการเหมืองแร่ที่สำคัญ คือพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 และที่แก้ไขเพิ่มเติม และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535

กฎหมายที่เกี่ยวข้องเหล่านี้มีความสำคัญต่อกระบวนการจัดการ การดำเนินการ ซึ่งกฎหมายได้กำหนดขั้นตอนและรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินการไว้ แต่ก็มีคำถามหรือในการวินิจฉัยตีความกฎหมาย และประเด็นช่องว่างของกฎหมายที่เปิดช่องให้ภาครัฐ และภาคเอกชนได้ดำเนินการที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย ขัดเจตนารมณ์ของกฎหมาย ส่งผลต่อการละเมิดสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองทางกฎหมาย และละเมิดสิทธิชุมชน ละเมิดสิทธิมนุษยชน ความคลุมเครือของกฎหมายดังกล่าวมีประเด็นดังต่อไปนี้

1. ประเด็นการจัดประเภทของแร่ที่รัฐต้องทำการควบคุม
2. ประเด็นการควบคุมพื้นที่ดำเนินโครงการ
3. ประเด็นการควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามมาตรฐานของกฎหมายกำหนด

ปัญหาความคลุมเครือของกฎหมายดังกล่าวมานี้ นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน ในฐานะที่ปรึกษากลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ได้ให้ความเห็นว่ากฎหมายแร่และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเหมืองแร่ มีความคลุมเครือหลายประเด็น ทั้งการจัดประเภท การควบคุมพื้นที่ การควบคุม มาตรฐานการดำเนินการจากประสบการณ์ในการดำเนินการของรัฐ ที่ทำหน้าที่ในการควบคุม กำกับ ดูแลตามกฎหมายเหล่านี้ ผมยังไม่เคยเห็นว่ารัฐประสบความสำเร็จในการดำเนินการตามกฎหมายนี้เลย ยกตัวอย่างกรณีมาบตาพุด กรณีบ่อนอก-หินกรูด หรือว่ากรณีใกล้ ๆ อย่างโรงกระดาษที่อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ก็เห็นเป็นประจักษ์แล้วว่า รัฐละเลยการควบคุมดูแล หากมีการดำเนินการโครงการเหมืองแร่ไปแต่จริง หนองหานซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญ ต่อทั้งทางประวัติศาสตร์ และการดำรงชีวิต คงได้รับผลกระทบ ถ้าน้ำสายสำคัญที่เป็นเสมือนเส้นเลือดของคนอีสานคงได้รับผลกระทบ

(สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ ยังชี้ให้เห็นว่า ความคลุมเครือของกฎหมายดังกล่าวมาในเบื้องต้น บริษัทเอกชนได้อาศัยช่องตรงนั้นดำเนินการทั้ง ๆ ที่รู้ว่าการดำเนินการเช่นนั้นไม่ได้เป็นไปตามกฎหมาย โดยนายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ ให้เหตุผลว่า บริษัทต้องดำเนินการเพราะต้องการติตรา สร้างภาพไว้กับการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีว่า เป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่เป็นไปตามกฎหมาย เป็นพวกหัวรุนแรง ทำลายทรัพย์สินของราชการ ทำลายทรัพย์สินของบริษัทเอกชน และมีอาวุธในการเคลื่อนไหว เพื่อนำประเด็นดังกล่าวใช้อ้างความชอบธรรมในการดำเนินการในขั้นตอนต่อไป โดยใช้ประเด็นเหล่านี้ร้องขอให้เจ้าหน้าที่จัดกำลังอำนวยความสะดวก ดังที่นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ กล่าวว่า

กฎหมายสิ่งแวดล้อมไม่ได้กำหนดให้มีการศึกษาผลกระทบ แต่บริษัทดำเนินการซึ่งมันไม่ชอบด้วยกฎหมาย เหตุผลบริษัทดำเนินการ เพราะต้องการสร้างภาพให้สังคมได้รับรู้ว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร เป็นการชุมนุมที่รุนแรง มีอาวุธ และจะนำไปสู่ข้ออ้าง ซึ่งไม่แน่ การประชุมครั้งต่อไป อาจมีการจัดในค่ายทหาร โดยอ้างภาพการเคลื่อนไหวที่เขาคีตรา ถ้าเป็นเช่นนั้นเราแย่ แต่เราต้องสู้ เราต้องไป เราต้องไปล้ม ไม่ยอม ยอมไม่ได้

(สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์)

ผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมพบว่า ประเด็นการต่อสู้เรื่องกฎหมาย ความคลุมเครือของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และการดำเนินการที่ขัดต่อกฎหมายของบริษัท เป็นประเด็นการต่อสู้ที่กลุ่มผู้เคลื่อนไหวไม่มีความถนัด ซึ่งถือว่าเป็นจุดอ่อนของการเคลื่อนไหว แม้ในความเป็นจริงจะมีทีมงานนักกฎหมาย นักวิชาการ นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน ให้ความช่วยเหลือ และดูแลในประเด็นเหล่านี้ และจากการพูดคุยกับประชาชนที่เข้าร่วมในระหว่างร่วมการเคลื่อนไหวผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวควรเป็นประเด็นที่น่าจะมีการยกระดับ และมีการให้ความรู้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ความกังวลต่อประเด็นนี้ของกลุ่มผู้ต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชสะท้อนผ่านเอกสารร้องเรียนที่ผู้เคลื่อนไหวได้ยื่นเอกสารต่าง ๆ เพื่อหารือ คัดค้าน กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นการยื่นเอกสารต่อ กรมทรัพยากรธรณี, กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ กระทรวงอุตสาหกรรม และการตั้งกระทู้ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รวมถึงการยื่นหนังสือคัดค้านร่างกฎหมายแร่ของประธานเครือข่ายประชาชนด้านทุจริตคอร์รัปชัน จังหวัดขอนแก่น เอกสารที่ผู้ต่อสู้ยื่นต่อหน่วยงานดังกล่าวข้างต้น มีเนื้อความสองประการ กล่าวคือเอกสารที่ยื่นเพื่อสอบถามการดำเนินการตามมาตรการทางกฎหมาย ดังเอกสารการตั้งกระทู้ของนายพินิจ จันทรสมบูรณ์ ที่สอบถามถึงหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขการอนุญาตให้มีการทำโครงการเหมืองแร่โปแตช และได้สอบถามถึงมาตรการแก้ไขปัญหาค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ และเอกสารที่ยื่นเพื่อคัดค้านการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช ปรากฏดังเอกสารสำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ นร 0104.21/0812 ลงวันที่ 21 ตุลาคม 2545 และเอกสารของกลุ่มบุคคลในอำเภอประจักษ์ศิลปาคม ที่ยื่นหนังสือคัดค้านการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช และขอถอดถอนร่างกฎหมายแร่ พ.ศ. ... จนทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องทำหนังสือที่ อก 0304 (กทม.)/3573 ลงวันที่ 25 มีนาคม 2545 แจ้งให้บริษัทต้องทำการประชาสัมพันธ์ ทำความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่ และดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องเพราะเป็นสิ่งที่สำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งต่อกระบวนการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช การตอบโต้ทางเอกสารของสองฝ่ายนี้สะท้อนให้เห็นว่าการยื่นเอกสารดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้ที่ยื่นเอกสารทั้งหมดยังไม่มีข้อมูลที่แน่ชัด และไม่มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายแร่ ซึ่งถือว่าเป็นจุดอ่อนของการต่อต้านการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในครั้งนี้ แต่กระไรก็ตาม การดำเนินการต่าง ๆ นั้นเป็นการแสวงหาข้อมูล และการเรียนรู้ ทำความเข้าใจกับการดำเนินการของรัฐ และบริษัทเอกชนซึ่งจะเกื้อหนุนการต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชในอนาคต

ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชน

นับตั้งแต่มีการดำเนินการสำรวจ การขุดเจาะสำรวจ เพื่อดำเนินการตามแผนโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการละเมิดสิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชนอย่าง

ปัจจัยชี้ขาด แม้มีการร้องเรียน แต่ก็ไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาให้การช่วยเหลือ ป้องกัน แก้ไขเยียวยา
การละเมิดสิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชนนั้น

การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช มีทั้งประเด็นที่เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิในการมีชีวิตอย่างปลอดภัย สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในที่ดิน สิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และสิทธิชุมชน ดังที่นางมณี บุญรอด กล่าวว่า “เขาเข้ามาเขาบ่บอกไผ บ่บอกแม่ ไปขุดเจาะนาแม่กะบ่บอก บ่กล่าว นามแม่หมด เขาบอกว่า เขามีเอกสารสิทธิ มีโฉนดที่ดิน เขากะบ่สน เสียเงินให้กะน้อย บ่คุ้มดอก” (มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

กรณีเสาไฟฟ้าที่พวกเขาเก็บเครือข่ายไปคัดค้าน นักศึกษาถือจับ ไทบ้านถูกจับ แม่มีเมียอีก บมีไฟซอย ย่อนหยั่ง ผลประโยชน์ เขารู้กัน กินนากัน ถ้าเขาฆ่าได้เขาฆ่าแล้ว

(ปัญญา โคตรเพชร. 2554 : สัมภาษณ์)

ความชัดเจนในการไม่สนใจในแก้ไข เยียวยาการละเมิดสิทธิมนุษยชนก็ประจักษ์ชัดขึ้น และประเด็นปัญหาเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนได้รับความสนใจ เมื่อคณะอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนชุดนายแพทย์นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ได้ลงพื้นที่รับฟังข้อมูล และติดตามการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตช ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554 ณ ห้องบรรยาย 2 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งผลในการจัดประชุมเพื่อทำการดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริง พบว่า ต้องมีการดำเนินการแก้ไขปัญหากฎหมายที่เกี่ยวข้อง และพัฒนาบุคลากร โดยนายแพทย์นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กล่าวว่า

การลงพื้นที่มาจัดเวทีในวันนี้เพื่อต้องการตรวจสอบความถูกต้อง ชอบธรรมในการดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชที่มีการร้องเรียน การลงมาปักหมุด รั้ววัดก็เกิดปัญหา การสำรวจก็เกิดปัญหา จากการสัมภาษณ์ก็ได้รับข้อมูลระดับหนึ่ง และมีข้อเสนอว่า ต้องมีการดำเนินการแก้ไขกฎหมายด้วย การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ผ่านมาในอดีตต้องมีการตรวจสอบ และทำเป็นรายงานสถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช เพื่อที่จะไม่ให้สถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนรุนแรงมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

(นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ. 2554 : สัมภาษณ์)

จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย พบว่า ประเด็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นกับการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช มีแนวโน้มของสถานการณ์ที่น่าจะรุนแรงมากขึ้น และมีการเฝ้าระวังสถานการณ์จากองค์กรด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมากขึ้น ความรุนแรงของการละเมิดสิทธิมนุษยชนอาจไม่ใช่การได้รับอันตรายต่อร่างกาย ทรัพย์สินอย่างเดียว แต่เป็นความรุนแรงที่ส่งผลต่อทั้งจิตใจ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กรณีบริษัทเอกชนฟ้องร้องผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชจำนวน 5 คน และกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ในข้อหาบุกรุก ซึ่งภายหลังศาลได้พิพากษายกฟ้อง ก็เป็นกรณีการละเมิดสิทธิมนุษยชนกรณีที่ได้รับบาดเจ็บจากศาล แต่ในความเป็นจริงนั้นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้ถูกทำลายลงระหว่างช่วงก่อนมีคำพิพากษาเป็นสิ่งที่น่าคำนึงมากกว่า และกรณีมีการแอบอ้างว่าประชาชนเห็นด้วยกับการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช 72 % ตามเอกสาร นร. 0108/25880 ลงวันที่ 29 สิงหาคม 2545 นั้นเป็นการแอบอ้างที่ไม่คำนึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และเป็นการบิดเบือนข้อมูลเพื่อหวังผลประโยชน์ต่อการดำเนินโครงการ

ปัญหาการปกปิดซ่อนเร้นการดำเนินการตามขั้นตอนทางกฎหมาย

การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชของกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม และบริษัทเอกชน มีการดำเนินการที่ปกปิดซ่อนเร้น นับตั้งแต่กระบวนการเริ่มแรกจากการสำรวจพื้นที่ การขุดเจาะสำรวจ การปิดกั้นแสดงเขต และการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน รวมทั้งการจ่ายค่าทางลัดที่ดินด้วย ถ้าสุดมีการปกปิดซ่อนเร้นความจริงเกี่ยวกับการปิดประกาศเขตคำขอประทานบัตร โครงการเหมืองแร่โปแตช

การปกปิดซ่อนเร้นการดำเนินการครั้งแรก คือการเข้ามาสำรวจพื้นที่ และการขุดเจาะสำรวจ โดยบริษัทไม่ได้แจ้งให้กับประชาชนในพื้นที่ทราบข้อมูลว่า บริษัทกำลังดำเนินการอะไร และประชาชนควรเข้ามามีส่วนร่วมอย่างไร ผลประโยชน์ที่แท้จริงที่จะเกิดขึ้นเป็นอย่างไร ใครได้รับผลประโยชน์ รวมทั้งไม่มีการชี้แจงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นให้ประชาชนรับทราบ ดังที่ นายประจวบ แส่นพงษ์ กล่าวไว้

ตอนเขาเข้ามาทีแรกเขามากับพวกวิศวกร แต่บรู๊วว่าเขาหมยัง ต่อมาเขาจะบอกว่ามาขุดเจาะน้ำมัน และต่อจากนั้นอีกประมาณ 3-4 ปี เขาเข้ามาอีก เอ็นชาวบ้านไปประชุม ว่าให้พี่น้องฟังว่า เขาสิมาขุดเจาะน้ำมัน แต่บรู๊วเรื่องโปแตช บอกแต่ว่าสิร่ำรวย สิได้ขายที่มีความเป็นอยู่ดีขึ้น ต่อมาจึงค่อยมาว่าเรื่องโปแตช ว่าว่าโปแตชคือปุ๋ย สิได้ใช้ปุ๋ยถึก ประชาชนสับสน พวกฝรั่งก็เข้ามาหลายชิ้น เอ็นจีโอจะเข้ามา หัวหน้าสุวิทย์กับโตกะมา มาประชุมชาวบ้าน มาว่าเรื่องโปแตชให้ฟัง จังรู้ว่า ถึกตัวมาตลอด

(ประจวบ แส่นพงษ์. 2554 : สัมภาษณ์)

เช่นเดียวกับนายสำราญ วงษ์ไสสา ที่เล่าให้ข้อมูลว่า ในช่วงแรกๆ ของการประชาสัมพันธ์ข้อมูลของบริษัท บริษัทเน้นการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลกับผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ นักการเมืองท้องถิ่น เกี่ยวกับผลประโยชน์ที่จะได้รับการดำเนินการว่า

บริษัทเอ็น อบต. สท. สจ. ส.ส. กำนัน ผู้ใหญ่บ้านไปประชุมอยู่โรงแรมเจริญศรี ให้เงิน เลี้ยงข้าว แล้วจะว่าเรื่องโปแตช ว่าแต่แนวดี ๆ ทุกคน สิมิชีวิตที่ดี บ้านเมืองสิดี ลูกหลานสิได้ทุนการศึกษา อบต., อบจ. กะสิได้กองทุนพัฒนาพื้นรอบเหมือง สาธารณูปโภคกะสิเพียบพร้อม เขาว่าดีหมด แต่บรู๊วแนวบ่ดี แนวมีผลกระทบ เมื่อมีคนถามเรื่องผลกระทบกะสิบอกว่า เตรียมการเรียบร้อย มันเป็นเทคนิค บ่ต้องห่วงให้มันใจ คนส่วนหลายกะมันใจกัน แต่ผมว่ามันมีอียังอยู่

(สำราญ วงษ์ไสสา. 2554 : สัมภาษณ์)

การเข้ามาในช่วงแรกๆ ของบริษัทจะเน้นการประชาสัมพันธ์เรื่องผลประโยชน์ที่จะได้รับ ส่วนแบ่งทางการตลาด และเน้นที่ผู้นำท้องถิ่น แต่เมื่อการประชาสัมพันธ์ไม่ได้ผล เพราะการเข้ามาของนักพัฒนาที่เริ่มเข้ามาทำงานในพื้นที่ ก็เปลี่ยนวิธีประชาสัมพันธ์ และเปลี่ยนเป้าหมาย

มาที่การสร้างมวลชนสัมพันธ์กับประชาชน โดยการเสนอผลประโยชน์ให้ทั้งผลประโยชน์ที่เป็นส่วนร่วม และส่วนตน ตามที่นายเดชา คำเป่าเมือง ให้ข้อมูลว่า

มีการสร้างมวลชนสัมพันธ์กับชาวบ้าน ประกาศเข้า ประกาศแลง พอเห็นจุดจะติดตาม แล้วจะสร้างเครือข่ายของเขา โดยบริษัท ได้ไปจ้างสหายเก่าที่ทรยศต่ออุดมการณ์ มาจัดตั้งมวลชน ทำงานมวลชน ลงพื้นที่ และเสนอผลประโยชน์ให้ ชาวบ้านบางหมู่บ้าน บางคนก็หลง เอาเงินเขา ไปนำเขา เขากะมาสร้างนั้น สร้างนี้ เฮ็ดนั้นเฮ็ดนี้ บ่ว่าสิเป็นเฮ็ดกฐิน ผ้าป่า ดำนา ปลุกต้นไม้ ให้ทุน เขาให้หมด

(เดชา คำเป่าเมือง. 2554 : สัมภาษณ์)

หลังจากบริษัททำงานมวลชน มีการจัดตั้งมวลชน มีกลุ่มมวลชนสนับสนุนการดำเนินการ บริษัทก็ดำเนินการลงพื้นที่เข้ามาปักหมุดแสดงเขตของการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช การดำเนินการในขั้นนี้ บริษัทได้ซ่อนเร้นการดำเนินการ โดยมีการจัดจ้างเจ้าหน้าที่เข้าไปคุ้มครองการดำเนินการ เมื่อชาวบ้านมาขัดขวางการดำเนินการ ได้เกิดการปะทะกันจนเป็นเหตุให้ผู้มีได้รับบาดเจ็บ และบริษัทก็อ้างเอาการปักหมุดในครั้งนั้นเพื่อดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมายในขั้นตอนต่อไป ซึ่งการดำเนินการในขั้นตอนนี้ชาวบ้านผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช ชี้ว่า เป็นการดำเนินการที่ซ่อนเร้น ไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย และไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังเช่นที่ นางมณี บุญรอด กล่าวว่า

มันมาปักหมุด มันมาลี้ปึก เอาตำรวจมา เอาคนมาคุ้มกัน พอกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดร ไปขัดขวาง มันจะทำร้ายร่างกาย หัวแตก เจ็บแขน เจ็บขา พอมันฝังได้ มันจะถ่ายรูป แล้วเอาไปอ้างว่า มันปักหลักหมุดสำเร็จ มันบ่ถึกถ้าเฮ็ดจังซี่ เอากะพากันสู้ แล้วกะพากันไปถอน กะถึกแจ้งความอีก พวกเขาเข้าไปต่อสู้ในศาล บ่มีหมาโตโตที่เกือหนุนจนเจือ มีแต่รับใช้นายทุน ฟั่น้องเฮต้องติดคุก และได้ประกันไต่ข้อนพวกอาจารย์เฟิ่นมาช้อย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนหลายกะบ่กล้าปานใด

(มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่าในขั้นตอนนี้ บริษัทได้ดำเนินการทุกวิธี เพื่อที่จะให้การดำเนินโครงการมีการพัฒนา โครงการมีความก้าวหน้า โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และพันธมิตร แต่การกระทำที่ซ่อนเร้นของบริษัท ยังไม่ได้ยุติแค่การดำเนินการปักหมุด แต่มีการดำเนินการที่ซ่อนเร้นความจริง และปกปิดหลายกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชน การจ่ายเงินค่าทางลอด

การประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนต่อการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่มีการดำเนินการซ่อนเร้น และไม่มีความชอบด้วยกฎหมาย ด้วยเหตุที่ว่า การดำเนินการในขั้นตอนนี้ไม่ได้เป็นไปตามกรอบของกฎหมาย และกฎหมายไม่ได้ให้อำนาจไว้

โดยนายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ ให้ข้อมูลว่า

การประชุมครั้งนี้ บริษัทรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น แต่ที่ดำเนินการ เพราะต้องการตีตราให้ราคาแก่ขบวนการเคลื่อนไหว และพยายามสร้างสถานการณ์ที่มีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่จริงนะ การดำเนินการในวันนี้ไม่เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด กฎหมายไม่ได้ให้อำนาจไว้ และไม่มีกำหนดขั้นตอนการรับฟังแบบนี้แน่นอน เขาทำตามแผน ผมว่า สิ่งที่เขาซ่อนเร้นคือ เป็นการตรวจสอบกำลังคน และความมั่นคงของผู้ต่อต้านมากกว่า และตรวจสอบกำลังสนับสนุนของตนง่าย ๆ ก็คือ การวัดขุมกำลัง

(สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์)

การดำเนินกิจกรรมของบริษัทที่มีการซ่อนเร้นอีกกิจกรรมหนึ่ง คือการจ่ายค่าทางลัดใต้พื้นดิน ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมพบว่า การดำเนินการจ่ายเงินค่าทางลัดของบริษัท ได้ซ่อนเร้นความจริงของการดำเนินการ กล่าวคือ การดำเนินการจ่ายเงินค่าลัดพื้นที่ จะมีการใช้เอกสารสิทธิ์ เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการรับเงิน และมีการประชาสัมพันธ์ ดึงดูดความสนใจประชาชนอย่างมาก แต่ความจริงนั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การจ่ายเงินในครั้งนี้ บริษัทจะใช้เป็นข้ออ้าง เพื่อยืนยันว่ามีการยินยอมให้มีการดำเนินโครงการในพื้นที่เหล่านี้ โดยได้รับการยอมรับจากผู้ทรงสิทธิ นั่นคือ เจ้าของที่ดินที่เข้ารับเงิน

การปกปิดซ่อนเร้นข้อมูลล่าสุดเป็นการปกปิดข้อมูลการประกาศเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โปแตช ข้อเท็จจริงพบว่า รายงานการได้สวนเพื่อประกอบคำขอสัมปทานบัตรนั้นมีข้อมูลที่ไม่เป็นจริง ดังที่นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ อธิบายให้เห็นว่า

บริษัทให้ข้อมูลที่ไม่เป็นจริงในรายงานการได้สวน เพื่อประกอบการขอประทานบัตร เช่น ข้อมูลลักษณะของพื้นที่ดำเนินโครงการ มีข้อมูลที่บิดเบือนไปจากข้อเท็จจริง พื้นที่ตั้งโรงงานจำนวน 111 ไร่ ไม่มีความเป็นไปได้สำหรับการทำเหมือง และพื้นที่ที่บริษัทขอประทานบัตรนั้น เป็นพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน จึงไม่มีความเหมาะสมที่จะพัฒนาไปเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม และพื้นที่คำขอได้กินเนื้อที่ของค่ายทหารด้วย จึงเป็นเรื่องที่น่าคิดต่อประเด็นความมั่นคง ถึงการที่จะมีการทำเหมืองใต้ดินในพื้นที่ค่ายทหาร ซึ่งชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ก็ได้ทำการร้องเรียนไปยังคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ให้ลงมาตรวจสอบในประเด็นนี้ด้วย

(นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2555 : สัมภาษณ์)

ที่กล่าวมาในเบื้องต้นนั้นเป็นนัยสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช ที่ส่งผลให้เกิดความอยุติธรรมเกิดขึ้นในสังคม และนำมาซึ่งการก่อเกิดของขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ความอยุติธรรมนั้น โดยการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ นักพัฒนาใน

องค์กรพัฒนาเอกชน นิสิต นักศึกษา อาจารย์ และนักวิชาการ เพื่อเดินทางเคลื่อนไหวดำเนินโครงการเมืองแร่โปแตชในอีสาน

ความเป็นชายขอบ : กระบวนการสถาปนา และการดำรงอยู่ในพื้นที่เมืองแร่โปแตชในอีสาน

ความเป็นชายขอบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินโครงการเมืองแร่โปแตชในอีสานทั้ง 7 แห่ง ที่ปรากฏผ่านเอกสารเผยแพร่ สื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรม และที่ปรากฏจากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในการลงภาคสนามเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า มีกระบวนการที่ทำให้กลุ่มผู้เคลื่อนไหวดำเนินโครงการเมืองแร่โปแตชในอีสานถูกผลักดันให้เป็นคนชายขอบ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการให้รายละเอียดข้อมูลในเชิงลึก เพื่อชี้ให้เห็นกระบวนการสถาปนา และการดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบในพื้นที่การเคลื่อนไหวดำเนินโครงการเมืองแร่โปแตชในอีสาน

กระบวนการสถาปนาความเป็นชายขอบในพื้นที่การเคลื่อนไหวดำเนิน

การสถาปนาความเป็นชายขอบในพื้นที่การเคลื่อนไหวดำเนินโครงการเมืองแร่โปแตชในอีสานถูกก่อร่างขึ้นโดยบริษัทเอกชน และรัฐ ซึ่งมีจุดกำเนิดขึ้นผ่านการสร้างความขัดแย้งที่มีประเด็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อน พร้อมกันนี้บริษัทเอกชน และรัฐได้สร้างชุดความรู้ และวาทกรรมขึ้นมาเพื่อรองรับการกระทำที่ตนได้สถาปนาขึ้น ปรากฏดังเอกสารประชาสัมพันธ์ของบริษัทเอกชนที่เผยแพร่เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการเมืองแร่ว่า “โครงการอุดรโปแตชเกิดขึ้นเร็วเท่าไร คนอุดรได้ประโยชน์เร็วขึ้นเท่านั้น” เมื่อบริษัทเอกชน และรัฐ ได้ก่อร่างความขัดแย้งดังกล่าวแล้ว บริษัทได้ทำการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างฐานมวลชน โดยมีนายทวี เรืองปราชญ์ ผู้จัดการฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ของบริษัทเอฟพีจี เป็นแกนหลักในการสร้างฐานมวลชนสนับสนุนบริษัทเอกชน และรัฐโดยใช้ทุนในรูปแบบต่างๆอย่างมหาศาล นอกจากการสร้างมวลชนสนับสนุนแล้ว บริษัทเอกชน และรัฐยังได้ทำกิจกรรมในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์กับกลุ่มผู้ต่อต้านโครงการเมืองแร่โปแตชในอีสาน ซึ่งทำให้ภาพการเคลื่อนไหวกของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรในช่วงต้น ๆ เป็นไปในมุมนลบ และถูกผลักดันให้เป็นชายขอบในพื้นที่ดังกล่าว จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยพบว่า มีกระบวนการที่ทำให้กลุ่มผู้เคลื่อนไหวดำเนินโครงการเมืองแร่โปแตชกลายเป็นคนชายขอบ มีขั้นตอนที่ชัดเจนปรากฏเป็นกระบวนการโดยสรุปดังต่อไปนี้

1. บริษัทผู้สัมปทาน และมีกรรมสิทธิ์ในการดำเนินโครงการจะเข้าไปเก็บข้อมูลของชุมชน ประชาชน โดยการให้เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่ ผนวกกับการจ้างบริษัทที่ปรึกษา
2. เมื่อเริ่มต้นโครงการบริษัทจะทำการกว้านซื้อที่ดินเพื่อใช้เป็นทีก่อสร้างโรงงาน โดยการเสนอราคาให้ในราคาไร่ละประมาณ 60,000-100,000 บาท

3. ชาวบ้านรายใดไม่ยินยอมขายที่ดินให้ บริษัทผู้สัมปทานและมีกรรมสิทธิ์จะใช้วิธีการให้คนที่เป็นที่เคารพ ยอมรับในหมู่บ้านไปเกื้อกล่อม และติดต่อให้ในรูปแบบนายหน้า ทำให้เกิดการคลางแคลงใจ ไม่พอใจกันระหว่างคนในหมู่บ้าน ก่อเกิดความขัดแย้งทั้งทางความคิด และการปฏิบัติ

4. บริษัทผู้สัมปทานและมีกรรมสิทธิ์ใช้วิธีการเข้าพบกับผู้นำท้องถิ่น และทำทุกวิถีทางให้ผู้นำท้องถิ่นสนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช

5. บริษัทผู้สัมปทานและมีกรรมสิทธิ์จะให้ข้อมูลในประเด็นที่เป็นเฉพาะประโยชน์ และจะมีสิ่งตอบแทนให้กับฝ่ายที่สนับสนุนโครงการ

6. เกิดการแบ่งแยกและปกครองขึ้นในหมู่บ้าน ตามมาด้วยวิวาทะที่เป็นไปในด้านลบ

7. ฝ่ายที่สนับสนุนจะกระทำทุกวิถีทางเพื่อขัดขวางการดำเนินการของกลุ่มเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตช

8. ดำเนินการตามกระบวนการกฎหมายอย่างเคร่งครัดเพื่อขจัดกลุ่มบุคคลที่ไม่สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช

ที่กล่าวมาในเบื้องเป็นกระบวนการที่สร้างความขัดแย้ง และผลักกลุ่มผู้ไม่สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชให้กลายเป็นอื่นในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชโดยมีปรากฏการณ์ที่เด่นชัดที่สุดที่เป็นผลมาจากการสร้างความเป็นชาชขอบ และความขัดแย้งในชุมชนคือ

1. ประชาชนที่มีความคิดแตกต่างกันไม่ร่วมกิจกรรมที่ทางหมู่บ้านจัดขึ้น ไม่ว่ากิจกรรมนั้นจะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนา ประเพณี หรือกิจกรรมเสริมอื่น ๆ ที่มีเข้ามาตามกาลเวลา

2. ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกัน แม้กระทั่งพี่น้องร่วมสายโลหิตก็ขัดแย้งจนถึงขนาดไม่นับเครือญาติ

3. มีการกล่าวหา ละเมิดสิทธิ และกระทำการอันเป็นการลดศักดิ์ศรีของคนทั้งสองกลุ่ม เช่น การกล่าวหาว่ารับสินบน มีผลประโยชน์ทับซ้อน พวกถ่วงความเจริญ พวกหัวรุนแรง เป็นต้น

4. เกิดการกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรพื้นฐาน และข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้

5. มีการทำร้ายร่างกาย ทรัพย์สินในพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง

6. มาตรฐานทางจริยธรรมกับการบังคับใช้กฎหมายถูกตั้งคำถาม เช่น กรณีการจับกุมผู้เข้าร่วมชุมนุมที่เป็นสามัคคีธรรม ซึ่งมีทหารต้องการดื่มนม ทำให้ต้องนำทหารเข้าไปในห้องขังเพื่อให้ดื่มนมแม่

นอกจากที่กล่าวมาแล้วกลุ่มผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชที่ถือว่าเป็นกลุ่มคนชายขอบยังได้รับผลที่เกิดจากการผลักดันให้เป็นชายขอบ มีความลำบากทั้งทางกาย จิตใจ ที่สำคัญเขาเหล่านั้นไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเต็มที่ ทำให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงทั้งในชีวิต และทรัพย์สิน การร้องขอเพื่อให้ส่วนราชการเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสัญญาสัมปทานการทำเหมืองแร่โปแตช เป็นเสมือนหลักฐานที่ยืนยันให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตช แม้จะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการดำเนินโครงการดังกล่าว แต่กลับไม่มีข้อมูลที่เพียงพอเป็นข้อมูลพิจารณาเพื่อประกอบการตัดสินใจ และนี่คือความเป็นชายขอบของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของคนชายขอบในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตช นำมาซึ่งการยื่นเอกสารขอเปิดเผยสัญญาดังเอกสารที่นายเลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์ โครงการฟื้นฟูชีวิต และธรรมชาติได้ยื่นเอกสารต่อคณะกรรมการวินิจฉัยการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร สาขาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรมและการเกษตรให้เปิดเผยข้อมูล ซึ่งตามเอกสารที่ วท 2/2545 ลงวันที่ 16 กันยายน 2545 คณะกรรมการชุดดังกล่าวได้มีมติให้เปิดเผยข้อมูลข่าวสารนั้น พร้อมกับสำเนาเอกสารดังกล่าวให้กับผู้ร้องขอเป็นการต่อสู้ที่ทำให้เห็นภาพของการเกิดขึ้นของความเป็นชายขอบด้วย

ความเป็นคนชายขอบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินการโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน เป็นความเป็นคนชายขอบที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ตามที่ สุริชัย หวันแก้ว กล่าวไว้ว่า

กระแสโลกาภิวัตน์ที่นำเอากระบวนการพัฒนาได้แผ่เข้าไปในสังคม และผลักดันที่ไม่เท่าทันกระแสดังกล่าวไปสู่ความเป็นชายขอบ และกระแสดังกล่าวนั้นยังเปิดพื้นที่ให้กับ “คนชายขอบ” เหล่านั้นได้สร้างพื้นที่ให้กับตนเอง กลุ่มตนเอง โดยผ่านการเรียกร้องเรื่อง “สิทธิมนุษยชน” และเกิดการพัฒนาของภาคประชาชน รวมทั้งแนวคิดในเรื่องเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งที่เต็มไปด้วยการติดต่อทางปัญญา

(สุริชัย หวันแก้ว. 2544)

จากคำกล่าวในข้างต้นจะเห็นได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตรที่ทำการเคลื่อนไหวต่อต้าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ปัญหา ได้รับอิทธิพลจากการแผ่อำนาจของกระแสโลกาภิวัตน์ และถูกคนในสังคมส่วนใหญ่ ผลักให้กลายเป็น “คนชายขอบ” มีการเรียกร้องเคลื่อนไหวเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับตนเอง และยังถือว่าเป็นองค์กรภาคประชาชน เป็นการเมืองภาคประชาชน ที่ทำหน้าที่ในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ถือเป็นการทำหน้าที่ภาคประชาชน ประเด็นการเรียกร้องของกลุ่มดังกล่าวนี้จึงเต็มไปด้วยการเรียกร้องประเด็นเกี่ยวกับสิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน และการเรียกร้องเพื่อมีส่วนในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ

ผลประโยชน์ รวมทั้งการเรียกร้องประเด็นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลมาจากการพัฒนาของภาคประชาชนเอง ดังที่นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ กล่าวว่า

กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีและพันธมิตร ถือเป็นองค์กรภาคประชาชน ที่ทำหน้าที่ในการต่อต้านสิ่งที่ไม่ดีให้เข้ามาในพื้นที่ และโดนคิดว่าร้ายนานาประการ แต่ที่สามารถดำรงไว้ได้ด้วยความเข้มแข็ง และเกิดจากการพัฒนาของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีและเครือข่ายพันธมิตรเอง ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาทุกคนที่ร่วมขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านต้องเสียสละทั้งร่างกาย จิตใจ ทรัพย์สิน เพื่อให้เกิดความยุติธรรมเกิดขึ้นในพื้นที่ และเพื่อทำลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการแย่งชิงทรัพยากร ประชาชนต้องพัฒนาศักยภาพให้เท่าทันกลยุทธ์ ยุทธวิธีที่ฝ่ายบริษัทและรัฐ การรักษารูปขบวนได้ทุกวันนี้เพราะมีการพัฒนาขบวนการ มีการขยายความร่วมมือต่างให้ความเข้าใจ และไว้วางใจซึ่งกันและกัน

(สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์)

การปรับตัวและการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอดจากสถานการณ์ดังกล่าวในเมืองคันจะเห็นได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร ได้ดำเนินการโดยการรักษาสาระสำคัญของการดำเนินตามวิถีชีวิตของตน และถือว่าความเป็นคนชายขอบในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่โปแตชนั้นเป็นผลมาจากการให้ความหมายโดยสังคมกระแสหลัก และการถูกมองว่าเป็นปัญหาที่เกิดจากการเป็นจุดอ่อนของสังคม กล่าวคือ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตรได้รับการให้ความหมายจากสังคมกระแสหลัก และคนส่วนใหญ่ในสังคมว่า เป็นพวกป่าเถื่อน พวกหัวรุนแรง พวกเลื้อยเขี้ยว พวกถ่วงความเจริญ พวกสร้างปัญหา พวกปัญหาสังคม โดยภาพเหล่านี้ได้ปรากฏผ่านสื่อด้วยวิธีการต่างๆที่มีความเชื่อมโยงกับนายทุน บริษัทเอกชนที่ทำการสัมปทานโครงการเหมืองแร่โปแตช ดังที่ นางมณี บุญรอด กล่าวว่า

พวกแม่ไปเคลื่อนไหว เขากะว่าได้เงินได้คำ ว่าเป็นพวกหัวรุนแรง พวกก้าวร้าว พวกล่าสมัย พวกปากจิ้น ปากจืด บ่มีเวียกบ่มีงาน มีแต่มาก่อกวน คำว่าเป็นพวกหยาบคาย คำว่าพวกแม่นี้ถ่วงความเจริญ หนักที่สุดที่เคยโดน คือคำว่าพวกเฮาบฮักแผ่นดิน แม่ฮัก แม่จั่งค่อยสู้สู้เพื่อลูกหลาน บ่โดนแม่กะตาย ก่อนสิดายกะสิดายเหมือนให้มันตายนำ แม่บ่ปล่อยให้คนอีสาน คนไทยของเขาตายคือผาแดงนางไอ่ดอก

(มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

ภายใต้กระบวนการ “ความเป็นชายขอบ” ของคนในพื้นที่ที่ถือได้ว่าอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ได้นิยามความเป็นชายขอบให้ และเมื่อพิจารณาถึงปัญหาของการเกิดแล้วจะพบว่าในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชนี้เป็นสังคมชายขอบ และเป็นพื้นที่ที่ไม่มีใครอยากให้มีคนชายขอบ ดังที่ อาจารย์มาร์ก ตามไท เสนอว่า

สังคมที่มีคนขายขอบ และผู้คนในสังคมไม่มีความปรารถนาที่จะให้คนขายขอบจะต้องมีผู้คนบางคน บางกลุ่มมองเห็นปัญหาอันไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม แล้วรีบดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ก่อให้เกิดความเป็นชายขอบมิให้ตกเป็นเบี้ยล่างทางสังคม คนขายขอบเหล่านั้นจะต้องได้รับความเป็นธรรม ความเสมอภาค และต้องมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากขึ้น

(มาร์ก ตามไท. 2544)

นอกจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ความไม่ยุติธรรม ที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนการสถาปนาความเป็นชายขอบในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานแล้ว ยังมีปัจจัยอีก 3 ประการที่เกื้อหนุนการสถาปนาความเป็นชายขอบ กล่าวคือ การผูกขาดกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร การทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ และการเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทเอกชนผ่านการกำหนดนโยบายและการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย

การผูกขาดกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนการสถาปนาความเป็นชายขอบ กล่าวคือ ปัญหาการโต้แย้งเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรระหว่างรัฐ และประชาชนเกิดจากกฎหมายไม่ได้มีบทบัญญัติอย่างชัดเจนว่า กรรมสิทธิ์ในทรัพยากรได้พื้นดินเป็นของใคร ใครเป็นผู้ทรงสิทธิเหนือทรัพยากรเหล่านั้น

การตีความตัวบทตามที่บัญญัติในกฎหมายแร่ในกรณีปัญหาโต้แย้ง พบว่า รัฐมีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรได้พื้นดิน แม้ที่ดินนั้นจะอยู่ในกรรมสิทธิ์ของเอกชน การกระทำการใด ๆ ก็ตามใต้ที่ดินในความลึกไม่น้อยกว่า 100 เมตร ไม่จำเป็นต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าของที่ดิน (จุฑารุ สรวงศิริ. 2553 : 57) การตีความเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ถูกนำไปแก้ไขเพิ่มเติมในกฎหมายแร่ เพื่อให้เกิดความชอบด้วยกฎหมาย และเป็นการเอื้อประโยชน์แก่รัฐ และบริษัทเอกชนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชน นำมาซึ่งการละเมิดสิทธิมนุษยชน และเกิดการเรียกร้องเพื่อให้เกิดความยุติธรรมกับเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง การเรียกร้องดังกล่าวกลับส่งผลให้สังคมส่วนใหญ่ที่ได้ประโยชน์ และไม่รับทราบข้อเท็จจริงผลักให้ผู้เรียกร้องกลายเป็น “คนขายขอบ” ผ่านการนิยาม การผลิตซ้ำ และการประเมินค่าการเรียกร้องในทางลบ

การทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนการสถาปนาความเป็นชายขอบ กล่าวคือ ในอดีตทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้ประโยชน์เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน และนำมาใช้เฉพาะเท่าที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ทำเครื่องมือเครื่องใช้ ทำเครื่องประดับ ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันที่มีการนำไปใช้ในทางการค้า และอุตสาหกรรม รวมทั้งประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ และมีแนวโน้มนำไปใช้มากขึ้นในอนาคต และจะมีการพัฒนาเป็นอุตสาหกรรม ทรัพยากรแร่ซึ่งเดิมไม่ได้เป็นสินค้าที่สำคัญที่ทำรายได้ให้ประเทศ แต่ภายหลังมีการวางแผนนโยบายการพัฒนาประเทศว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรแร่ (สุกักริ์ สมอนา. 2554

: 1) ทรัพยากรแร่ได้รับความสำคัญ และมีการสนับสนุนการทำเหมืองแร่ และกระจายอุตสาหกรรมเหมืองแร่กว้างขึ้นในฐานะทรัพยากรที่สร้างรายได้ให้กับประเทศ ทรัพยากรแร่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะในแง่เศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมที่เป็นฐานความมั่งคั่งให้กับประเทศ รวมถึงสร้างความสามารถในการแข่งขันกับนานาประเทศ จึงมีแนวคิดพัฒนา “แร่ให้เป็นทุนทางเศรษฐกิจ” (วิเชียร บุราณรักษ์. 2548 : 9) การทำให้ทรัพยากรแร่กลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ได้ ส่งผลให้เกิดการผลักดันโครงการเหมืองแร่ขึ้น และกระจายไปทั่วทุกภูมิภาค ในภาคอีสานมีการส่งเสริมให้เกิดโครงการเหมืองแร่มากมาย และได้ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ที่ไม่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการทำการต่อต้านโครงการเหมืองแร่ การเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่ไปเดชของประชาชนดังกล่าวได้ถูกคนที่ไม่เข้าใจ และรับข้อมูลที่คาดเคลื่อนมองว่าเป็น “พวกขัดขวางการพัฒนา”, “พวกทำลายประเทศชาติ”, “พวกรับจ้างประท้วง” ซึ่งสังคมได้พิพากษาเองโดยไร้ข้อมูล และเป็นการผลักดันให้ประชาชนชอบ โดยเหตุผลที่แท้จริงคือการทำกรเพื่อปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน และถูกนำไปใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า การเอื้อประโยชน์ให้บริษัทเอกชนผ่านการกำหนดนโยบาย และการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย เป็นปัจจัยหนึ่งที่เกื้อหนุนการสถาปนาความเป็นชายขอบ กล่าวคือพื้นที่ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาวิจัยมีการดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมาย ซึ่งเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการเหมืองแร่ คือพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 และที่แก้ไขเพิ่มเติม

การแก้ไขเพิ่มเติม พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 (แก้ไขฉบับที่ 4) พ.ศ. 2534 มีการแก้ไขให้การทำเหมืองแร่ได้ดินได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายโดยหากระดับความลึกของอุโมงค์เกิน 100 เมตร ไม่จำเป็นต้องขออนุญาตจากเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น ตามมาตรา 88/3 และการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ร.บ. แร่ (แก้ไขฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 ที่แก้ไขเพื่อให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมแร่อย่างจริงจัง และเปิดกว้างให้บริษัทเอกชนทั้งในและต่างประเทศเข้ามาลงทุน การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเป็นการกระทำที่เอื้อประโยชน์ต่อบริษัทเอกชนมากเกินไป หากพิจารณาเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ที่ได้รับจากการทำเหมืองแร่ ซึ่งไม่มีความคุ้มค่ากับการสูญเสียทรัพยากร ความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม และทุกขภาวะของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ นอกจากนี้ การเอื้อประโยชน์ให้บริษัทเอกชนยังปรากฏผ่านการกำหนดนโยบายของรัฐ โดยพิจารณาได้จากการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับที่มีแนวนโยบายในการพัฒนาแร่ให้เป็นสินค้า และเปิดกว้างให้บริษัทเอกชนสามารถขอสัมปทานบัตรดำเนินการทำเหมืองแร่ และปรากฏผ่านคำเชิญชวนของรัฐ โดยนโยบายการพัฒนาแร่ที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง 10 ฉบับนั้น เริ่มจากการพัฒนานโยบายเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนจนพัฒนาไปถึงการทำแร่อุตสาหกรรม การดำเนินการเช่นกล่าวมานี้แม้เกิดความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ แต่สภาพสังคมเกิดความเหลื่อมล้ำ และเสื่อมโทรม สืบเนื่องจากการเกิดความขัดแย้งของประชาชนในพื้นที่ และ

การใช้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในการเข้าไปจัดตั้งฐานมวลชนสนับสนุนเพื่อต่อต้าน และปะทะกลุ่มผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช ปัญหาดังกล่าวถูกผลิตซ้ำ ตอกย้ำ และขยายผลผ่านการตีตราผู้เคลื่อนไหว และผลักดันให้กลุ่มคนเหล่านั้นกลายเป็นคนชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช ดังที่กล่าวมาในเบื้องต้น จะเห็นได้ว่า การสถาปนาความเป็นชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานนั้นเป็นผลพวงมาจากการแผ่อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ความไม่ยุติธรรม การผูกขาดกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรธรรมชาติ การทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ และการเอื้อประโยชน์บริษัทเอกชนผ่านการกำหนดนโยบาย และการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย ซึ่งเหตุปัจจัยเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมที่ผู้เคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานได้กระทำการผ่านรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายซึ่งเป็นไปตามความปรารถนาของผู้เคลื่อนไหวที่มุ่งหวังเพื่อจัดความเป็นชายขอบ ผลสะท้อนต่อการต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชได้เกิดปฏิกิริยาทางกลับต่อผู้ร่วมเคลื่อนไหวคือ การถูกผลักดันให้เป็นคนชายขอบผ่านการพิพากษาว่า เป็นพวกที่ด้อยการศึกษา ด้อยพัฒนา หัวรุนแรง ขัดขวางความเจริญ และเป็นพวกเผาบ้านเผาเมืองตนเอง จนเกิดกระบวนการกีดกัน กดดัน กดทับ และผลักดันให้สู่ปริมณฑลระดับรองจนกลายเป็นคนส่วนน้อยของพื้นที่ไป ในขณะที่เดียวกันการทำกิจกรรมเหล่านั้นก็ได้ก่อให้เกิดความชอบธรรม ยุติธรรม และหยุดยั้งการเอารัดเอาเปรียบของรัฐและบริษัทเอกชน ส่งผลให้เกิดความเสมอภาค เสรีภาพ และการดำรงอยู่ภายใต้สังคมที่ผลักดันให้เกิดกลุ่มบุคคลขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ ถือได้ว่ามีความเกี่ยวเนื่องจากการยกระดับ และเกิดการพัฒนาของขบวนการภาคประชาชน

การดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อสู้

เนื้อหาส่วนที่ผ่านมามีได้กล่าวถึงกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบของประชาชนในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อสู้การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช โดยชี้ให้เห็นว่ากระแสโลกาภิวัตน์ ความไม่ยุติธรรม และการนิยามจากคนส่วนใหญ่ในสังคมเป็นผู้ร่วมผลักดันประชาชนในพื้นที่การเคลื่อนไหวให้เป็นคนชายขอบ และเสนอว่า คนเหล่านั้นได้สร้างพื้นที่ และเรียกร้องความยุติธรรมเพื่อจัดความเป็นชายขอบ เนื้อหาในส่วนนี้จะให้รายละเอียดของการดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบในพื้นที่ โดยจะชี้ให้เห็นว่า ความเป็นชายขอบที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ดำรงอยู่อย่างไร และมีปฏิกิริยาสะท้อนอย่างไรต่อสถานการณ์นี้

การดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชดำเนินไปตามสภาวะการณ์ปกติของการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการดำรงอยู่ภายใต้การใช้ชีวิตประจำวันสังเกตผ่านกิจกรรม ประเพณี ความเชื่อ และการดำรงอยู่ภายใต้การเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร

ความเป็นชายขอบในการใช้ชีวิตประจำวัน

ในพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ก่อนที่จะเกิดกรณีปัญหาขึ้น การดำเนินชีวิตของประชาชนในบริเวณนี้จะเป็นไปในลักษณะการดำเนินชีวิตแบบปฐมภูมิ มีการใช้ชีวิตที่ยึดติดกับธรรมชาติ ในครอบครัวหนึ่ง ๆ จะประกอบไปด้วยปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ พี่น้อง เป็นลักษณะของครอบครัวใหญ่ ทุกคนในหมู่บ้านพึ่งพาอาศัยกัน ดังที่นางมณี บุญรอดเล่าว่า

ครอบครัวแม่เป็นครอบครัวใหญ่ อาศัยกันหลายคน แต่ละคนกะสีทำมาหากินช้อยกัน สีเคาพ่นบดกัน บ่ทะเลาะเบาะแว้งกัน หากมีการทะเลาะเบาะแว้งกะสีใช้ระบบอาวุธตัดสิน ให้ผู้เฒ่า ผู้แก่ ตัดสิน การอยู่การกินกะเฮ็ดไฮ้ หอยุ่หากินตามฤดู ลงน้ำได้ปลา เข้าป่าได้เห็ด ผู้ใดมีหลายกะแจก กะแลกกัน บ่มีซื้อมีขาย เกือบมีกะขอนาเฮือนเหนือ เมื่อเฮือนได้กะได้หัวคิงไค้ ส้มครสมาน สามัคคีกัน ขามมีบุญมีงานกะม่วน

(มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่าสภาพความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อต้านดังเดิมนั้นมีความสุข รักใคร่ ไปมาหาสู่กัน แต่เมื่อมีโครงการเหมืองแร่โปแตชเข้ามาในพื้นที่ ประชาชนเกิดความขัดแย้งมีการแบ่งแยกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายที่เห็นด้วยกับโครงการเหมืองแร่โปแตช และฝ่ายที่เคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตช ดังที่นายปัญญา คงเพชร กล่าวว่

พี่น้องแตกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งสนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช ใช้เสื้อสีส้มเป็นสัญลักษณ์ อีกส่วนหนึ่งเป็นพวกคัดค้าน กะคือพ่อ ใช้เสื้อสีเขียวเป็นสัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหว สองกลุ่มนี้สิบร่วมเฮ็ดหยังนากัน บ่จำเว้ากันคือเก่า ตายกะบ่ไปเผาผี มีเดอดมีฮ้อนกะบ่ฮอดบ่ถึง ในหมู่บ้านเดียวกัน ถ้าเป็นคนละไท สิบไปซื้อของนากัน บ่อดหนุนกัน มันหนักขนาดนั้น กรณีบ้านพ่อนะคนตายกะบ่ไปเผา เขามางานเฮา เฮากะบ่เว้าหน้าเขา เฮาเฮ็ดทุกอย่าง เขากะเฮ็ดทุกอย่างคือกัน

(ปัญญา โคตรเพชร. 2554 : สัมภาษณ์)

จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านที่ไม่สนับสนุนการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช หรือกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตรจะมีจำนวนสมาชิกไม่มากเท่ากลุ่มที่สนับสนุนการดำเนินโครงการในช่วงแรก ๆ แต่การเคลื่อนไหวผ่านมาระยะเวลาหนึ่ง ณ ปัจจุบัน (2554) นี้ จำนวนสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น (เฉพาะในพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหว แต่ในพื้นที่โดยรอบส่วนมากจะเป็นพลังเงียบ และพวกที่คอยดักตวงผลประโยชน์) ซึ่งการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนเหล่านี้จะได้รับผลกระทบจากการเข้าร่วมเคลื่อนไหวต่อต้านค่อนข้างมาก และบ่อยครั้ง

การดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบจะปรากฏผ่านการไม่เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้าน เช่น การไม่เข้าร่วมกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ การไม่เข้าร่วมประเพณี หรืองานบุญที่อีกฝ่าย

จัดขึ้น และการไม่ซื้อของในร้านค้าที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกัน และยังปรากฏผ่านการทะเลาะวิวาท ซึ่งทำให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บจากการทะเลาะวิวาทกันด้วย ดังที่ นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ ได้ให้ข้อมูลว่า

ชาวบ้านที่เกิดความขัดแย้งกัน จะปะทะกันบ่อยมาก มีถึงขั้นเลือดตก ยางออก แต่ส่วนมาก กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตรจะเป็นฝ่ายโดนก่อน โดนทั้งเด็ก คนชรา ผู้หญิง มันไม่เลือก มันทำร้ายหมด และก็จะมีกรเอาหินบ้าง ถ้าสบโอกาส เขาพยายามทำกับเราทุกอย่าง คนที่เป็นพี่น้องกันก็ทะเลาะกัน ไม่มองหน้ากัน ไม่เผชิญกัน มันก็เป็นเพราะผลประโยชน์ บางคนไม่ให้แม้กระทั่งพระสงฆ์ เพราะมองว่าพระสงฆ์ให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหว

(สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์)

แม้ในความเป็นจริงแล้วในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชจะเป็นชุมชนที่มีวิถีความเป็นอยู่ที่ผูกโยงกับธรรมชาติ เคารพ และยึดมั่นในความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ความสัมพันธ์ทางสังคมของประชาชนในพื้นที่เป็นความสัมพันธ์ระดับเครือญาติ อาจกล่าวได้ว่าในพื้นที่หมู่บ้านหนึ่ง ๆ ประชาชนในหมู่บ้านเป็นเครือญาติกันทั้งหมู่บ้าน สุเทพ สุนทรเกสัช กล่าวว่า “ครอบครัวและเครือญาติของอีสานเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ประชาชนร้อยละ 80 เป็นญาติพี่น้องกันอย่างเข้มข้น และมีความเกี่ยวพันกันเป็นญาติพี่น้องร้อยละ 98 เป็นความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ” (สุเทพ สุนทรเกสัช. 2548 : 61-65) แต่ด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เข้ามาพร้อมกับการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชทำให้วิถีชีวิต และความสัมพันธ์แบบที่กล่าวถึงมลายหายไป ประชาชนเกิดความขัดแย้งกัน ชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยและต่อสู้การดำเนินการต้องเสียสละทั้งเวลา ครอบครัว และการดำเนินชีวิต รวมถึงการเสียสละทรัพย์สินเพื่อติดตามการพัฒนาโครงการของรัฐ และบริษัทเอกชน ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และเก็บรวบรวมข้อมูล รวมถึงนิยามว่า ผู้เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน เป็น “คนชายขอบ” ซึ่งถูกสังคมส่วนใหญ่พิพากษาอย่างไม่เป็นธรรม ทำให้การดำเนินชีวิตไม่ได้เป็นไปตามสถานการณ์ปกติ ต้องหวาดระแวงต่อการถูกคุกคามทั้งด้านชีวิต จิตใจ ทรัพย์สิน นอกจากการคุกคามข่มขู่ฝ่ายที่สนับสนุนการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชได้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อท้าทายอำนาจ และปะทะกับกลุ่มผู้ที่ไม่เห็นด้วยผ่านการทำกิจกรรมที่บริษัทเป็นทุน และมีผลตอบแทนอย่างสวยงาม และคุ้มค่า การดำเนินกิจกรรมปรากฏในรูปแบบการบริจาค การทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ที่เป็น การบริจาคสิ่งของ เป็นกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ เช่น การบริจาคเงินให้หน่วยงานราชการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น บ้าน วัด โรงเรียน สถานิอนามัย องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล และสถาบันการศึกษาระดับอาชีวศึกษา รวมถึงสถาบันอุดมศึกษาด้วย โดยการบริจาคผ่านการทำกิจกรรมนี้ บริษัทเอกชนได้ดำเนินการผ่านตัวแทน แกนนำ มีการให้ข้อมูลด้านเดียว การตอกย้ำการกระทำของผู้ต่อต้านว่าไม่ถูกต้อง และขัดขวางความเจริญ รวมถึงการใส่ร้ายป้ายสีในมุมอื่น ๆ ที่ส่งผลให้

เกิดภาพลบต่อขบวนการเคลื่อนไหวของผู้ต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตช และส่งผลดีต่อบริษัทเอกชน การดำเนินการของบริษัทเอกชนที่บ่งบอกว่าเป็นการให้ข้อมูลด้านเดียว และเกินความจริง เช่น คำณวนครั้งที่ว่า “โครงการอุดรโพแทชเกิดเร็วเท่าไร? คนอุดรได้ประโยชน์เท่านั้น”, “appc สนับสนุนทุน” การดำรงอยู่ของคนชายขอบที่เป็นผลมาจากการกระทำของผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชยังปรากฏผ่านการบิดเบือนข้อมูลข่าวสาร และการจัดเวทีเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการผลักดันโครงการให้เป็นไปตามกฎหมาย อาทิ การจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นสาธารณะต่อการกำหนดขอบเขตการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ (Public Scoping) ซึ่งการให้ข้อมูลและการจัดเวทีดังกล่าวเป็นการดำเนินการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และผิดขั้นตอนการดำเนินการตามกฎหมายกำหนด ความเป็นชายขอบปรากฏผ่านการให้ข่าวของบริษัท และการกระทำของฝ่ายรักษาความปลอดภัย กล่าวคือ บริษัทเอกชนให้ข่าวต่อสื่อว่า “กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร ได้ทำลายทรัพย์สินของราชการ และบริษัท เป็นพวกชอบใช้ความรุนแรง ไม่เคารพต่อการทำกิจกรรมของฝ่ายอื่น ๆ แต่บริษัทเอกชนก็ไม่ได้ดำเนินการใด ๆ เพราะเป็นสิทธิ และเราเคารพในความเห็นที่แตกต่าง” ในความเป็นจริงของเหตุการณ์ก่อนที่จะเกิดการล้อมเวทีดังกล่าว ผู้วิจัยได้ลงเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม พบว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมเวทีดังกล่าวทั้ง ๆ ที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินโครงการ จนเกิดการโต้เถียงกัน และเกิดการปะทะกันของทั้งสองฝ่าย ทำให้ฝ่ายประชาชนผู้ต่อสู้ได้รับบาดเจ็บจนถูกนำตัวส่งโรงพยาบาล สร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร ผวนกับการดำเนินการดังกล่าวไม่ถูกต้อง และไม่ชอบด้วยกฎหมายอยู่แล้ว จึงไม่มีความสำคัญ และควรไม่มีการดำเนินการเช่นนั้น เพราะหากมีการดำเนินการจะส่งผลต่อการพัฒนาโครงการ รายละเอียดปรากฏตามรายงานข้อเท็จจริงเหตุการณ์ปะทะในเวทีรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ (Public Scoping) เพื่อกำหนดขอบเขตงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (EHIA) ที่รายงานโดยสรุปว่า กพร. กับ appc พร้อมกับทีมที่ปรึกษาได้จัดเวที โดยบริษัทได้เกณฑ์ชาวบ้านมาเข้าร่วมประชุม แต่ไม่อนุญาตให้กลุ่มผู้ต่อต้านเข้าร่วม ทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างกลุ่มผู้ต่อต้านกับฝ่าย รบภ. ของบริษัท ทำให้กลุ่มผู้เคลื่อนไหวได้รับบาดเจ็บเข้ารับการรักษาพยาบาล ในความเป็นจริงตามกระบวนการของกฎหมายไม่มีการทำขั้นตอนนี้

แต่เพื่อสร้างภาพให้กับบริษัท ซึ่งเป็นการดำเนินการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

การดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบในพื้นที่ประเด็นการดำรงชีวิตประจำวันยังได้ปรากฏผ่านปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งนายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า การกดดันของฝ่ายผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชยังปรากฏผ่านบทบาทของครู โรงเรียน และเด็กนักเรียนด้วยกันเอง ซึ่งเขาเล่าว่า

เด็กคนหนึ่งที่จะเข้าร่วมการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตช และ เป็นนักเรียนในโรงเรียนคนฮักถิ่น โคนครู และเพื่อน ๆ ในโรงเรียนคำหนิ และกล่าวหามากมาย เขาารู้สึกว่าอึดอัด และรู้สึกแปลกแยกจากกลุ่มคนเหล่านั้น มันเป็นกระบวนการที่ฝ่ายสนับสนุนทำ นอกจากนักเรียนแล้ว กลุ่มชาวบ้านก็โดนบริษัทลงทุนกับโครงการนี้มาก มีการประสานกับโรงเรียน วิทยาลัยเทคนิคในพื้นที่จัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ มีการให้ทุนการศึกษา และผลประโยชน์อื่น ๆ มากมาย จึงเป็นเหตุผลให้เขาต้องทำกับเด็กในสิ่งที่ไม่ควรทำ (สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์)

กล่าวโดยสรุป ความเป็นชายขอบที่ปรากฏผ่านการดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ของประชาชน ส่งผลให้ประชาชนขาดโอกาสบางประการที่พึงจะได้รับ ได้ร่วม ได้ดำเนินการ และ เป็นการทำลายความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม ทำลายวิถีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ส่งผลให้ ประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานจากที่มีความสนิทสนม พึ่งพาอาศัยกัน ดำเนินชีวิตผูกพันกับวิถีความเป็นธรรมชาติ ใช้แนวคิดเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ ระบบอาวุโสใน การตัดสินใจพิพาทที่เกิดขึ้น ความงมงายเหล่านี้ ได้ถูกทำลายลงไป พร้อมกับการสถาปนาวาท กรรมการพัฒนา และการพึ่งพาจากระบบ ที่เป็นมุมมองของรัฐ และทุนเข้ามาแทนที่โดยเน้นที่ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นหลัก

ความเป็นชายขอบในการเคลื่อนไหวต่อสู้

ความเป็นชายขอบที่ปรากฏผ่านการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน จากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล แล้ววิเคราะห์ ผู้วิจัยพบว่า ความเป็นชายขอบ ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ปรากฏผ่านกิจกรรมการสัมมนา ร่วมประชุม และการเดินรณรงค์ในรูปแบบ ต่าง ๆ กล่าวคือ ในเวทีสัมมนา หรือเวทีประชุมที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการเหมือง แร่โปแตช กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อติดตามความคืบหน้า และตรวจสอบการดำเนินการ ซึ่งเป็นสิทธิอันพึงกระทำได้ แต่สิ่งที่ปรากฏ หรือสะท้อนกลับ เป็นการนิยามผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้ว่า เป็นพวกไม่หวังดี พวกก่อการประทุษร้าย พวกบ้าบิ่น พวกก่อความไม่สงบ พวกหัวรุนแรง ดังเช่นนายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ เล่าว่า

การเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตรจะเกิดขึ้น ในหลายรูปแบบ แต่ที่เน้นมาก คือการเข้าร่วมการประชุม สัมมนา เพื่อไปติดตาม ตรวจสอบว่า เขาจะดำเนินการอะไรกัน และจะเป็นการเดินทางไปให้ข้อมูลที่ถูกต้อง เป็นจริงแก่ผู้เข้าร่วม รวมทั้ง ไปร่วมเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินการต่าง ๆ แต่ภาพที่กลุ่มผู้เคลื่อนไหวได้รับคืออะไร เขาไม่ให้เราเข้าข้าง อ้างว่าห้องไม่พอ ไม่มีที่นั่ง อ้างการปะทะ และกล่าวหาต่าง ๆ นานาว่า เราจะ ไปก่อการประทุษร้าย เมื่อเขาไม่ให้เราเข้า เราจะทำอย่างไรได้ นอกจากการไม่ปล่อยให้เกิดขึ้น

ได้ หากปล่อยให้เกิดขึ้น เขาก็ดำเนินการเสร็จ ผลกระทบคืออะไร โครงการก้าวน้ำ ผลกระทบก็
 ก็จะใกล้ตัวเรา พวกเราจึงไม่ยอม

(สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์)

ความเป็นชายขอบในการเคลื่อนไหวต่อต้าน นอกจากจะปรากฏผ่านการประชุม
 สัมมนา ยังปรากฏผ่านเหตุการณ์ปะทะกันของผู้คัดค้านและผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช
 ในการร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยพบว่า ในการปะทะกันล่าสุดในวันที่ 5 เมษายน
 พ.ศ. 2554 ที่บริเวณสวนสาธารณะของเทศบาลตำบลโนนสูง-น้ำคำ พบว่า ตำรวจ และอาสาสมัคร
 รักษาดินแดน ไม่ได้ให้ความสนใจในการป้องกัน คุ่มกรงชีวิตของผู้เคลื่อนไหวต่อสู้เหมืองแร่
 โปแตช เวทีการประชุม เวทีสัมมนาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการขับเคลื่อนโครงการเหมืองแร่โปแตชที่รัฐ
 และบริษัทเอกชนจัดขึ้น แล้วปรากฏให้เห็นการดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบ เช่น การจัดทำ
Strategic Environment Assessment : SEA ซึ่งเดิมเป็นแนวคิดของประชาชนผู้เข้าร่วมเคลื่อนไหว
 ต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน และเครือข่ายพันธมิตรได้เสนอทางเลือกในการพัฒนา
 พื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานให้มีความยั่งยืน ภายใต้อุดมคติที่เอาพื้นที่อันมีศักยภาพของ
 ทรัพยากรอันหลากหลายเป็นตัวตั้ง แต่รัฐโดยกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่กับช่วงชิง
 โอกาส และอ้างความชอบธรรมในการมีหน้าที่โดยตรงดูแลเรื่อง แร่ ได้อาศัยความชอบธรรม และ
 อำนาจหน้าที่ไปจัดทำ SEA โดยไม่สนใจข้อเสนอของประชาชน ซึ่ง SEA ของกรมอุตสาหกรรม
 พื้นฐานและการเหมืองแร่เป็น SEA ที่แตกต่างจากข้อเสนอของประชาชน ความขัดแย้งในประเด็น
 ดังกล่าวนี้นี้ได้ทำลายความคิดเห็นของประชาชนที่ได้ยื่นข้อเสนอสู่การพัฒนาให้มีความยั่งยืน และได้
 ทำให้ความคิดเห็น รวมถึงความสำคัญของคนเหล่านี้กลายเป็นข้อเสนอที่ไม่ได้รับความสนใจ และ
 ไม่ได้รับการพิจารณา ซึ่งตามหลักการแล้ว รัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีส่วนได้ส่วน
 เสียแสดงความคิดเห็น และยอมรับฟัง เพราะประชาชนคือผู้ที่ได้รับคุณได้รับโทษของการดำเนินการ
 เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า มีการดำรงอยู่ของคนชายขอบในพื้นที่จริง และอีกเหตุการณ์หนึ่ง
 ที่ผู้วิจัยจะยกขึ้นมาเพื่อให้เห็นภาพของการดำรงอยู่ของคนชายขอบ คือกรณีการประชาสัมพันธ์การ
 เข้าป่าห่มดรงวัด การจัดเวทีประชุมชี้แจงของรัฐบาล และบริษัทเอกชน จัดขึ้นเมื่อวันที่ 29 ตุลาคม
 2553 ณ โรงแรมเซ็นทารา โฮเต็ล แอนด์คอนเวนชั่น เซ็นเตอร์ จังหวัดอุดรธานี เป็นการดำเนินการ
 ที่กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ร่วมมือกับบริษัทเอกชนได้ทำการเข้าไปรังวัดป่าห่มด
 โดยไม่ได้แจ้งให้ประชาชนรับทราบ ทำให้เกิดความขัดแย้ง และเกิดการปะทะกันของสองฝ่าย
 ส่งผลให้เกิดการฟ้องร้องในศาล ประชาชนผู้เคลื่อนไหวต่อสู้กลายเป็นจำเลยในคดีฟ้องร้อง และ
 ต่อมาศาลพิพากษายกฟ้อง การดำเนินการของบริษัทเอกชนสามารถป่าห่มดได้สำเร็จ และเกิดการ
 ประชุมชี้แจงขึ้นว่ากระบวนการดำเนินการของโครงการเหมืองแร่ต่อไปจะดำเนินการอย่างไร
 และมีการให้ข้อมูลในการขอสัมปทานบัตร จากการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วมผู้วิจัยพบว่า

การจัดประชุมในครั้งนั้นเป็นการจัดที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และมีการปกปิดซ่อนเร้นการดำเนินการ กล่าวคือ การดำเนินการในครั้งนั้นประชาชนผู้เข้าร่วมประชุมไม่ใช่ตัวแทนที่แท้จริงของประชาชน และเป็นกลุ่มบุคคลที่บริษัทระดมมาเข้าร่วมประชุมโดยมีค่าตอบแทนในการเดินทางคนละ 250 บาท เป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างแท้จริง และก่อนการเริ่มการจัดประชุม ประเด็นที่ชี้แจงก็ไม่ใช่ประเด็นเดียวกับที่บริษัทได้ประชาสัมพันธ์ และกำหนดไว้ แต่เป็นประเด็นที่ส่งผลต่อกระบวนการขับเคลื่อนโครงการเหมืองแร่โปแตช การกระทำเช่นนี้เป็นการกระทำที่ดูถูกเหยียดหยามประชาชน บิดเบือนข้อมูลข่าวสาร และปิดกั้นการรับทราบข้อมูลของฝ่ายต่อต้าน สะท้อนให้เห็นว่า ภายใต้การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อสู้ความเป็นชายขอบได้เกิดขึ้น และดำรงอยู่ การดำเนินการเช่นกล่าวมานี้เป็นการตอกย้ำ ผลิตซ้ำทางความคิด และกดทับจนทำให้เกิดความไม่เสมอภาคขึ้น ในขณะเดียวกันนั้นได้อำนวยความสะดวกให้กลุ่มผู้สนับสนุนเป็นอย่างดี ซึ่งถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ และเจ้าหน้าที่บางคนถึงกับใช้กำลังกับประชาชนผู้ร่วมเคลื่อนไหวด้วย จนเป็นเหตุให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บ 4 คน ในการเลือกปฏิบัติในครั้งนั้น นางละเอียด อ่อนสะอาด แกนนำกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ที่ปราศรัยบนรถเคลื่อนที่ของขบวนเคลื่อนไหวต่อสู้กล่าวว่า

พี่น้องเอ๊ย มาเบ๊มี้เด้อ เจ้าหน้าที่รังแกประชาชน เจ้าหน้าที่เข้าข้างนายทุน เข้าข้างบริษัท บัดชุมเสื่อแดง เสื่อเหลืองเขาประท้วง เขาปิดสนามบิน เขาเผาบ้าน เผาเมือง คือบ่พากันไปรักษา สุमारักษาฮยังนี้ เผาให้มันเมิดเลยเด้อศาลากลาง ประชาชนมาประชุมกะบ่ให้เข้า บัดนั้นว่าให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และอยู่ในพื้นที่เข้าได้ สุเฮ็ดจังได้ ประชาชนมาชุมนุม ตำรวจเมืองอุดรมาหมด ไปปล้นโรงพักเลย เข้าข้างกันคัก ๆ เข้าข้างบริษัท สุคือสิได้เงินคักเนาะ สุเด้อพี่น้องสุ ๆ

(ละเอียด อ่อนสะอาด. 2554 : สัมภาษณ์)

จากที่กล่าวมาในประเด็นการดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบในการเคลื่อนไหวต่อสู้สรุปได้ว่า ความเป็นชายขอบปรากฏผ่านเวทีสัมมนา เวทีประชุม และการเคลื่อนไหวในท้องถนน ซึ่งส่งผลให้ประชาชนไม่สามารถแสดงความคิดเห็น และร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลได้

กระบวนการสถาปนาและการดำรงอยู่ของความเป็น “คนชายขอบ” ในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความเป็นชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานถูกสถาปนาขึ้นโดยอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ผนวกกับความไม่ยุติธรรม ความไม่โปร่งใสในกระบวนการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช ซึ่งทำให้กลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานถูกผลักให้เป็นคนชายขอบ และคนชายขอบเหล่านั้นได้เปิดพื้นที่ในการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่การดำเนินการเรียกร้องเหล่านั้นยังคงดำรงไว้ซึ่งความเป็นชายขอบ ซึ่งสะท้อนผ่านการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การถูกกล่าวหา การถูกกดดัน การแบ่งแยกฝ่าย การไม่เข้าร่วมกิจกรรมประเพณี

ที่ฝ่ายตรงข้ามจัดขึ้น และสะท้อนผ่านการเคลื่อนไหวต่อสู้ในเวทีสัมมนา เวทีประชุม และการเคลื่อนไหวบนท้องถนน

อำนาจของคนชายขอบ : ที่มา รูปแบบ และยุทธศาสตร์ปฏิบัติการ

เนื้อหาส่วนนี้ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดด้วยอำนาจของมิเชล ฟูกูต์ เป็นกรอบวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากภาคสนาม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการจัดวงคุยกลุ่มย่อย โดยเนื้อหาในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นที่มา รูปแบบ และยุทธศาสตร์ปฏิบัติการของอำนาจซึ่งคนชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานได้สร้างขึ้น โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ ความรู้ ความจริง และวาทกรรม คำถามในส่วนนี้จึงไม่ใช่เพียงการถามว่า “อำนาจคืออะไร” “ใครเป็นผู้ควบคุม” แต่กลับเป็นคำถามในทำนองที่ว่า “โครงสร้างและกระบวนการขั้นตอนซึ่งความรู้ ความจริง และวาทกรรมได้สร้างอำนาจขึ้นมาอย่างไร” “อำนาจนั้นเพิ่มพูน สูญสลายภายใต้รูปแบบเช่นไร” และ “ยุทธศาสตร์ปฏิบัติการภายใต้ความสัมพันธ์ที่เป็นโครงข่ายสลับซับซ้อนของความรู้ ความจริง วาทกรรม และอำนาจเป็นไปอย่างไร” ดังที่ มิเชล ฟูกูต์ กล่าวว่า

อำนาจมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกัน เป็นโครงข่ายที่สลับซับซ้อน แตกต่าง หลากหลาย และแทรกตัวอยู่ในทุกส่วนของสังคม การจะศึกษาและวิเคราะห์ถึง “อำนาจ” ต้องเป็นไปเพื่อตอบคำถามที่ว่า “อำนาจนั้นมีปฏิบัติการอย่างไร?” (How is Power Exercised?) มากกว่าจะศึกษาว่า “อำนาจคืออะไร” (What is Power?)

(ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 179 ; อ้างอิงมาจาก Foucault. 1980 : 82)

ดังนั้นการเคลื่อนไหวโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตรผ่านการสถาปนาความรู้ ความจริง และวาทกรรม เพื่ออธิบายและสร้างอำนาจขึ้นภายในการเคลื่อนไหวต่อสู้ ซึ่งความรู้ ความจริง และวาทกรรมเหล่านี้มีความแตกต่างหลากหลาย และไม่มีความเป็นเอกภาพ ลื่นไหล เคลื่อนย้าย เปลี่ยนถ่ายไปทุกหนแห่งในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อต้าน

ที่มาของอำนาจ : การสถาปนาความรู้ ความจริง และวาทกรรม

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยพยายามที่จะตอบคำถามข้อที่ว่า “โครงสร้างและกระบวนการขั้นตอนซึ่งความรู้ ความจริง และวาทกรรมได้สร้างอำนาจขึ้นมาอย่างไร” ซึ่งการตอบคำถามนี้จะชี้ให้เห็นที่มาของอำนาจของคนชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

การเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร ดำเนินการผ่านการให้ความรู้ สร้างความจริง ในวาทกรรมที่ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิต และสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ได้มีการนำเอาวาทกรรมว่าด้วยเรื่องการเกิดขึ้นของหนองหาน จังหวัดอุดรธานี มาถ่ายทอดให้ผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว และประชาชนทั่วไปได้รับทราบ ดังที่ เจ้าอาวาสวัดอรุณธรรมรังสี ได้กรุณาเล่าให้ข้อมูลว่า

การเคลื่อนไหวในตอนแรก ๆ นั้น จะมีก็นำเอานิทานปรัมปรา เอาตำนานมาว่า มาเทียบเคียงกัน จะมีก็การว่าถึงตำนานการเกิดหนองหาน ซึ่งจะเป็นตำนานเดียวกันกับตำนานเกิดเมืองนครพนม ตำนานเมืองล้านช้าง ตำนานเรื่องนี้มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนในสองภพ คือมนุษย์ที่อยู่บนดิน และนาคที่อยู่ใต้น้ำ มีการว่าถึงความขัดแย้ง และนำมาซึ่งความฉิบหาย ซึ่งก็จะเกิดขึ้นย้อนอีหยังนอกจากความใคร่ ความหลง ผลของมันก็คือ การสิ้นสลายของเมือง และเหลือไว้เป็นเพียงตำนาน การว่าตำนานบ่มแหม่ว่าสิว่าเพื่อสนุกสนาน แต่ว่าเพื่อเป็นการเตือนใจให้พี่น้องถ้าเฮตั่งสติ เอาความรู้ที่มี มาผนวกกับความจริงที่เกิดขึ้นทุกมือนี่ สิเห็นว่า ตำนานทั้งหลายมิใช่เตือนสติ สอนใจเฮตั่งสิ้น กรณีนี้คือกัน อาตมาเทียบเคียงว่า สาเหตุของการตาย การล่มสลายหายนะก็คือ การกินกะฮอกด่อน

(เจ้าอาวาสวัดอรุณธรรมรังสี. 2554 : สัมภาษณ์)

ผู้วิจัยเห็นว่าการพยายามอธิบายเชื่อมโยงความรู้ เพื่อให้เห็นว่าความรู้ที่กล่าวถึงนั้นเป็นความจริง เป็นการพยายามต่อสู้เพื่อให้ความรู้ ความจริงนั้นชอบธรรม อันเป็นการสร้างวาทกรรมชุดหนึ่งขึ้นมา เพื่อเปิดพื้นที่ทางการเมือง พื้นที่ทางสังคมให้กับคนที่รับความรู้เหล่านั้นที่มีความเห็นคล้อยได้แสดงตัวตนออกมา โดยการนำเอาความรู้มาเผยแพร่ และพยายามสร้างให้เป็นความจริงนี้เป็นการพยายามสร้างคำอธิบาย และสร้างอำนาจให้เกิดขึ้นในการเคลื่อนไหวต่อสู้ ซึ่งความรู้ความจริงเหล่านั้นเป็นความจริงที่ไม่สมบูรณ์ อาจเปลี่ยนแปลงตามกาลสมัย แต่อย่างไรก็ตามความรู้และความจริงชุดนี้ก็ป็นวาทกรรมหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากในเชิงอำนาจ

การจัดตั้งโรงเรียนคนฮักถิ่น (โรงเรียนทางเลือก) ในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานเป็นการสร้างวาทกรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ที่กระทำผ่านสถาบันการเรียนการสอนซึ่งผู้ร่วมเคลื่อนไหวเองต่างนิยาม และให้คุณค่ากับโรงเรียนแห่งนี้ในฐานะสถาบันเสริมสร้างองค์ความรู้ ความรู้ที่จัดการเรียนการสอนในโรงเรียนคนฮักถิ่นก็เกิดจากขึ้นของแนวคิดแกนนำ เป็นการสร้างวาทกรรมชุดใหม่เกี่ยวกับสถาบันการศึกษา สถาบันความรู้ เพื่อพาดทับต่อสู้กันระหว่างวาทกรรม ผลของการสถาปนาโรงเรียนคนฮักถิ่นคือการสร้างวาทกรรมที่นำมาซึ่งอำนาจอีกรูปแบบหนึ่งที่ยึดโยงสัมพันธ์กันระหว่างอำนาจ ความรู้ และวาทกรรม

คนชายขอบในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานได้นำเอาองค์ความรู้เหล่านี้ได้วิพากษ์ และทำลายองค์ความรู้ที่รัฐได้สถาปนาขึ้น และได้้นำเอาความรู้ที่เกิดจากวาทกรรมชุดนี้เป็นยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวต่อสู้

การดำเนินการของโรงเรียนคนฮักถิ่นนอกจากวัตถุประสงค์หลักที่มุ่งนำเอาความรู้ที่เป็นฐานในชุมชนมาเป็นต่อต้านและทำลายล้างวาทกรรมชุดตรงข้ามแล้ว ยังมีจุดประสงค์รองสอดแทรกไปไม่ว่าจะเป็นการสร้างความตื่นตัวของแกนนำผ่านการเป็นครูภูมิปัญญา การร่วมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อมิให้เกิดการสลายตัวของกลุ่ม และยังสอดแทรกการวิพากษ์เพื่อนำไปสู่การกำหนดเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ด้วย

การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนคนฮักถิ่นนั้น จากการสัมภาษณ์แกนนำครูภูมิปัญญา และนักพัฒนาที่ปรึกษาของโรงเรียนคนฮักถิ่นพบว่า การจัดการเรียนการสอนแบ่งเป็นสองช่วง คือช่วงเริ่มแรก ที่เน้นการจัดการเรียนการสอนความรู้ในการดำเนินชีวิต วิถีชุมชน และการดำรงตนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ผ่านการเรียนรู้ ฝึกหัดทำอุปกรณ์เครื่องใช้ที่เป็นภูมิปัญญาของคนอีสาน และมีความจำเป็นในการดำรงชีวิต และการหาอยู่หากินในอีสาน ดังที่นายเลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์ กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า

การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนคนฮักถิ่น หลักสูตรการเรียนการสอนจะเน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ และการคำนึงถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น โคนเราจะเน้นเอาแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวัฒนธรรม แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมาเป็นกรอบในการจัดทำหลักสูตร ครูที่ใช้สอนก็คือผู้นำในหมู่บ้านที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละประเด็น เช่น การสานตะกร้า การเย็บปักบายศรี การร้องสรภัญญะ การร้องหมอลำ การปลูกผัก การทำยาสมุนไพร หลักสูตรจะเน้นให้เกิดการเรียนรู้การปฏิบัติจริง เห็นผลจริงและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

(เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์. 2554 : สัมภาษณ์)

สิ่งที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนคนฮักถิ่นนั้น นอกจากการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันดังที่กล่าวในข้างต้น น้องแนน (นามสมมติ) นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น และเป็นนักเรียนของโรงเรียนคนฮักถิ่นได้กล่าวให้เห็นถึงประโยชน์ของการเข้าเรียนในโรงเรียนฮักถิ่นว่า

แนนได้เข้าเรียนที่โรงเรียนคนฮักถิ่น คนที่สอนไม่ใช่ครูที่มีตำแหน่งเงินเดือน ไม่จบปริญญาอย่างเช่นครูในโรงเรียน หรืออาจารย์ในมหาวิทยาลัย แต่เขามีความสามารถในการสอน ครูที่สอนจะจบแค่ ป. 4 แต่ประสบการณ์ และความรู้ รวมทั้งแนวคิดมีมาก เขาสอนดีมาก สิ่งที่ได้จากการเรียนคือ ทำให้กล้าขึ้น และเกิดจิตสำนึกว่า เราต้องอย่าลืมรากเหง้า สิ่งของดีๆ ความรู้ดีๆ ในท้องถิ่นเรามี (แนน (นามสมมติ). 2554 : สัมภาษณ์)

การสร้างองค์ความรู้ผ่านการสถาปนาชุดทศกรรมใหม่ในโรงเรียนคนอีกถิ่นได้ส่งผลต่อภาพรวมของการเคลื่อนไหว ดังที่นายสมยศ คำนิ ครูภูมิปัญญาในพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการเคลื่อนไหวที่กล่าวว่า

การเคลื่อนไหวได้ผลพลอยได้ซึ่งก็เป็นความตั้งใจของแกนนำ และครูภูมิปัญญาที่มุ่งว่า การทำโรงเรียนต้องทำให้ประชาชน เขวชนที่เข้ามาเป็นนักเรียน ได้มากกว่าการเรียนรู้ภูมิปัญญา เราต้องทำให้เขาเห็นปัญญา เห็นว่าทำอะไรสิ่งเหล่านี้จะไม่สูญสิ้น และการเคลื่อนไหวแต่ละครั้งต้องใช้ทรัพยากรมากมายในการสนับสนุนการเคลื่อนไหว การดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนได้เกื้อหนุนปัจจัยเหล่านี้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์ภูมิปัญญา อาหารที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องจากการจัดการเรียนรู้

(สมยศ คำนิ. 2554 : สัมภาษณ์)

การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนคนอีกถิ่นได้มีการเพิ่มเติมหลักสูตรในการประชาสัมพันธ์ และการเคลื่อนไหว เพื่อใช้เป็นฐานจรรยาในการทำข่าว และการแผ่ข้อมูลของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้ โดยเน้นการประชาสัมพันธ์เชิงลึก และกระจายข้อมูลสู่พื้นที่ปริมณฑลสาธารณะ ซึ่งผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า การเพิ่มเติมหลักสูตรนี้เป็นการทบทวนองค์ความรู้ และสถาปนาชุดความรู้เป็นวาทกรรม และนำไปสร้างและอธิบายการเกิดขึ้นของอำนาจใหม่ให้มีความชอบธรรม และตอบสนองต่อผู้สร้างความรู้ นั้น โดยเหตุผลที่มีการปรับปรุงคุณครูไพเราะ สุจินธรรม ครูภูมิปัญญาที่ปรึกษา กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี กล่าวว่า

หลังจากที่เราจัดการเรียนการสอนมา เราพบว่าสิ่งที่เราทำนั้นมันมีประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่ เกื้อหนุนต่อการเคลื่อนไหว เราจึงมาคิดและวางแผนกันเพิ่มเติม ทำอย่างไรเราจึงจะทำให้การจัดการเรียนการสอนนี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเท่าทันกลไกของรัฐ และนายทุน จึงได้เพิ่มเติมการเคลื่อนไหว และการประชาสัมพันธ์เข้าไปในการจัดการเรียนการสอน ผลปรากฏว่าเกื้อหนุนต่อการเคลื่อนไหว และการดำเนินชีวิตของประชาชนมากกว่าปัจจุบันอีก โจทย์ใหญ่ต่อไปเราตั้งว่า ทำอย่างไรเราจึงจะทำให้รูปแบบการศึกษาระบบปกตินั้น หันมาให้ความสำคัญ และชุดความรู้พวกนี้จะเป็นชุดหลัก ซึ่งจะส่งผลดีมาก ๆ

(ไพเราะ สุจินธรรม. 2554 : สัมภาษณ์)

หลังจากเพิ่มเติมหลักสูตร บทบาทของเขวชนต่อการเคลื่อนไหวมีเพิ่มมากขึ้น และเขวชนกล้าแสดงทัศนะต่อการดำเนินการของรัฐ กล้าวิพากษ์การทำงานของรัฐบาล และการกระจายเข้าสู่พื้นที่ปริมณฑลสาธารณะยังผู้รับสารนั้นเข้าถึงมากขึ้น ดังที่เด็กหญิงจิราภา ภูพินนา เขวชนคนอีกถิ่น กล่าวว่า

แต่ก่อนนั้น ผมไม่เคยคิดว่าตนเองลึกล้ำขนาดนี้ ทุกวันนี้ครับ ถ้าเสียดียงบัก บัวอยู่ใส ในโรงเรียน ในหมู่เพื่อน ในหมู่บ้าน พวกเขาสืบติดตาม แล้วตรวจสอบ หาข้อมูล แล้ววิพากษ์ให้มีการแก้ไข ในการเคลื่อนนั้นพวกผมพากันอย่างอ้อมค้อม ไปน่านบ้าน เพื่อไปแจก เอกสาร ทำความเข้าใจ ผมกะยังเงินกะของว่า ผมคือเก่งแท้ บ่ย่อนหยังย่อนว่าผมมีความรู้ และได้ผ่านประสบการณ์มา พ่อแม่ ครู เพื่อนสอนมา

(จิราภา ภูพินนา. 2554 : สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่าการสถาปนาความรู้ นอกจากการสร้างแล้ว ต้องมีการรื้อเพื่อปรับสร้างให้เกิดความรู้ชุดใหม่ที่เสริมสร้างพลังอำนาจใหม่ขึ้นมา การนำเอาความรู้ไปผนวกกับวัฒนธรรม ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมันเป็นการสร้างอำนาจที่เกิดจากฐานราก และมีปฏิบัติการไปทุกส่วนของ สังคม

การนำเอาความรู้ ความจริง และวาทกรรมที่ว่าด้วยเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนมาใช้เป็นตัวขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวต่อสู้ ยังปรากฏผ่านงานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่พยายามรักษาความเป็นปึกแผ่น นำมาซึ่งการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และเพื่อความต่อเนื่อง มิขาดหายของการดำเนินกิจกรรม

ความรู้ ความจริงที่ปรากฏผ่านวาทกรรมชุดนี้ สะท้อนผ่านเอกสารประชาสัมพันธ์งาน ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ครั้งที่ 9 ที่ว่า “ก้าวสู่ปีที่ 10 บนเส้นทางต่อสู้ “พลิกฟื้นแผ่นดินด้วย เกษตรอินทรีย์ ไร้ปุ๋ยเคมี ไม่มีเหมืองแร่โปแตช”

ข้อความนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ นอกจากข้อความที่ปรากฏบน เอกสารแล้วยังปรากฏสัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร ที่สื่อถึงการนำเอาความรู้ ความจริง และวาทกรรมที่ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการพยายามเชื่อมโยงสัญลักษณ์ ความรู้ ความจริง ให้เกิดอำนาจขึ้น

ผู้วิจัยลงพื้นที่ทำการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมยังพบว่า มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ มากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงการนำเอาความรู้ ความจริง และวาทกรรม มาสร้างและอธิบาย เพื่อก่อให้เกิดอำนาจในการเคลื่อนไหว อาทิ การทำนารวม การลงแขกเกี่ยวข้าว การร้องหมอลำเกี่ยวกับการต่อสู้ และการต่อต้านเหมืองแร่โปแตช การเคลื่อนไหวภายใต้ประเด็นเหล่านี้ในมุมมองของแกนนำเชื่อว่า จะนำเอาประเด็นเหล่านี้มาใช้เป็นสัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหว ดังที่นางมณี บุญรอด กล่าวว่า

เฮเอาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี มาช่วยชู ช่อยชูการเคลื่อนไหว เฮกะสิได้มาร่วมโดกัน ได้เฮ็ดนากัน แล้วกะสิสามัคคีกัน ได้ร่วมกันต่อต้านโปแตช เพราะ เฮมีความคิดตรงกันว่า มันบ่ดี เฮ็ดบุญงานแต่ละเทื่อกะประสบความสำเร็จ ได้เงิน มีทุน ในการเคลื่อนไหว กะมีการจัดการ แบ่งสันปันส่วนกัน เฮาบ่เฮ็ดจั่งสิบได้ ถ้าเหมืองโปแตชเกิด ขาวนา วัฒนธรรมกะสิสลายหมด (มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

จากเอกสารเผยแพร่ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร ยังได้ปรากฏ ร่องรอยของการสร้างความรู้ ความจริง ผ่านวาทกรรมที่ว่าด้วยเรื่องของวัฒนธรรมชุมชน จนกลายเป็นอำนาจของคนชายขอบในการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตช อาทิ การใช้คำว่า “ศรัทธาในชีวิต ธรรมชาติ และความเท่าเทียม”, “การรักษาสิ่งแวดล้อม”, “สิ่งที่ดีงาม และธรรมในธรรมชาติ”, “ผีปู่ ผีย่า ผิดา ผียาย”

จะเห็นได้ว่าโครงสร้าง และขบวนการขั้นตอนในการเกิดขึ้นของอำนาจของคนชายขอบ ในการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน มีความสัมพันธ์กันระหว่างอำนาจ ความรู้ ความจริง และวาทกรรม

การเคลื่อนไหวต่อสู้ นอกจากอาศัยชุดวาทกรรมที่ว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชนในการ สถาปนาอำนาจแล้ว ยังใช้วาทกรรมที่ว่าด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในอีสานในอดีต มาเป็น เครื่องมือในการอธิบาย และให้ภาพเกี่ยวกับความรู้ที่มีการถ่ายทอด ส่งผ่านระหว่างคน กลุ่มคน โดยความรู้ชุดนี้จะสร้างสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชนในอุดมคติ” ซึ่งจะมีลักษณะที่เต็มไปด้วยความอุดม สมบูรณ์ เพียบพร้อมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ การหาอยู่หากินก็จะอาศัยธรรมชาติ ลักษณะการ ดำเนินวิถีชีวิตจะอยู่กันฉันพี่น้อง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และถ่ายทอดนิสัยอันรักความสนุกสนานของคน อีสานให้เห็นภาพอย่างชัดเจน การสร้างภาพของความรู้ชุดนี้ ได้บดทรมานที่เป็นเสมือนบทบันทึกชีวิต ประสบการณ์ และฐานคติที่ผู้เคลื่อนไหวต่อสู้ใช้เป็นแนวทางการต่อสู้ และสะท้อนให้เห็นถึง การนำเอาวาทกรรมที่ว่าด้วยวิถีชีวิตมาเป็นตัวอธิบาย และสร้างอำนาจในการเคลื่อนไหวที่ขัดแย้งกับ การใช้ที่ดิน การหาอยู่หากินตามธรรมชาติ ดังที่ นางมณี บุญรอดได้ให้สัมภาษณ์ ว่า

ตั้งแต่ก่อนเกิดอยู่สารคาม ย้ายมานำพ่อแม่ มาหาบ่อดินดำ น้ำชุ่ม มาฮอดกะได้มา จับจอง หักป่า สร้างบ้าน แปลงเมือง แต่ก็อุดมสมบูรณ์ดี ข้าวจะงาม น้ำจะมาก บ่อดินบ่อยาก ลงน้ำได้ปลา ลงนาได้กบ ขึ้นโคกกะได้เห็ด พออยู่พอกิน ที่ดินกะมี เอือนกะมี ถ้ำมีที่ มีโฮมมีนา กะบ่ตาย พ่อแม่เฮาพาเฮ็ดมา แต่หากปล่อยให้มีโปแตช ตายกองกันแท้ เขาซื้อที่ เขากะบ่มีบ่อนอยู่ บ่อดิน กะต้องสู้ สู้จนตายคา บ่สิ้นพวกขายชาติ ขายแผ่นดิน พวกทุนมันสิเอาไปหมด ลูกหลานเฮากะสืตตายจนกองกัน ลูกๆที่มานี้กะคือกัน ต้องช้อยกัน ช้อยกันปกปักรักษาพระแม่ธรณี แม่โพสพ แม่คงคา เพิ่นเลี้ยงเฮา เฮาต้องเบิ่งเพิ่น ปล่อยให้พวกนั้นมาสู้อาบได้

(มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

จากที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องอำนาจ ที่แทรกซึม และซับซ้อน สัมพันธ์ติดกับการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตช ที่อาศัย วาทกรรมเรื่องวัฒนธรรมชุมชน วิถีชุมชน เป็นตัวส่งผ่าน และสิ่งที่เกิดขึ้นในการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่ กล่าวมาในข้างต้น ก็คือ การสถาปนาอำนาจ ผ่านสัญญาณที่ปรากฏผ่านประเพณี วัฒนธรรม และ กฎมณียา ซึ่งเป็นไปตามที่ มิเชล ฟูกูเกต์ กล่าวว่า “อำนาจไม่ใช่การบีบบังคับ กดดัน ควบคุม

แต่อำนาจเป็นการผลิตความรู้ ที่เป็นการให้ความหมาย โดยแฝงเร้นด้วยการส่งเสริมเรื่องของอำนาจ ซึ่งถูกสร้างตลอดเวลา ไม่มีการผูกขาด” (มิเชล ฟูโกต์. 1980)

รูปลักษณะของอำนาจ : พลวัต และการแผ่กระจาย

เนื้อหาส่วนนี้ผู้วิจัยพยายามที่จะตอบข้อคำถามที่ว่า “อำนาจนั้น เพิ่มพูน ศูนย์กลาง ภายใต้อำนาจอย่างไร” ซึ่งการตอบคำถามนี้จะชี้ให้เห็นลักษณะของอำนาจในการเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน โดยจะวิเคราะห์ให้เห็นว่ารูปลักษณะ หรือเรือนร่างของความรู้ในความสัมพันธ์กับอำนาจ ภายใต้อำนาจขององค์ประกอบที่ได้กำหนดความรู้เหล่านั้น

เนื้อหาที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในหัวข้อที่ผ่านมาเบื้องต้น ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “อำนาจ” มีความสัมพันธ์กันกับความรู้ ความจริง และวาทกรรม ซึ่งการเกิดขึ้นของอำนาจเหล่านั้นได้สัมพันธ์กับวาทกรรมที่ว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิต และการดำเนินกิจกรรมของคนในพื้นที่ ดำเนินการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

มิเชล ฟูโกต์ กล่าวถึงลักษณะของอำนาจไว้ว่า “อำนาจไม่ได้มีลักษณะเหมือนกับสิ่งของ ซึ่งคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะสามารถแสวงหาเพื่อให้ได้มา หรือแบ่งปันให้กับบุคคลอื่นได้ อำนาจจึงไม่ใช่สิ่งที่ใครจะยึดครอง หรือทำลายหายไปได้ แต่อำนาจมีปฏิบัติการจากจุดต่าง ๆ ในสังคม นับไม่ถ้วน และมีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา” (ธีรยุทธ บุญมี. 2551 : 179 ; อ้างอิงมาจาก Foucault. 1970 : 165)

จากลักษณะของอำนาจที่ มิเชล ฟูโกต์ กล่าวไว้ เมื่อนำมาวิเคราะห์ลักษณะอำนาจในการเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน และพันธมิตร พบว่า ลักษณะของอำนาจของคนชายขอบ เป็นปฏิบัติการจากจุดต่าง ๆ ในพื้นที่ ปฏิบัติการเหล่านั้นมีความหลากหลาย ลื่นไหล และปราศจากรูปแบบที่แน่นอน โดยผู้วิจัยขอนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมนำเสนอประกอบเหตุผลดังต่อไปนี้

ข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอมาในเบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่ว่าด้วยนัยสำคัญของปัญหา และการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ส่วนที่ว่าด้วยความเป็นชายขอบ และส่วนที่ว่าด้วยอำนาจของคนชายขอบ ข้อมูลเหล่านี้ล้วนเป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ที่มีความหลากหลาย ลื่นไหล และปราศจากรูปแบบที่แน่นอน

จากการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยได้พบเห็นความหลากหลายของปฏิบัติการ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างไม่มีรูปแบบ แบบแผน แปรผันไปตามสภาพการณ์ ซึ่งผู้วิจัยขอยกเหตุการณ์อันเป็นปฏิปทีการนั้น ๆ เพื่อเป็นเหตุผลเพิ่มเติม เช่น การจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เคลื่อนไหว ซึ่งไม่ได้มีความแน่นอน แต่ท้ายที่สุดก็สามารถดำเนินการได้สำเร็จ ดังเช่นที่ นายปัญญา โคตรเพชร กล่าวว่า

การกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวต่อต้าน ในการเข้าไปมีส่วนรวมในกระบวนการสร้างบรรทัดฐานของการจัดสรรทรัพยากร ชาวบ้านไม่เคยคิดประเด็นนั้น แต่เมื่อถึงเหตุการณ์ ชาวบ้านได้กำหนดตำแหน่งแห่งที่ และปรากฏตัวในแห่งที่นั้น ๆ โดยมีได้ คาคการณ์ ไร้รูปแบบ แต่ตำแหน่งแห่งที่นั้นกลับสร้างอำนาจให้กับพวกเรา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง กระบวนการทางอำนาจที่ปรากฏในตำแหน่งแห่งที่ โดยที่คนในพื้นที่ได้แสดงอำนาจตน

(ปัญญา โคตรเพชร. 2554 : สัมภาษณ์)

ปฏิบัติการที่กล่าวนี้เป็นปฏิบัติการที่ได้เปิดพื้นที่ในการแสดงตัวตน โลกทัศน์ และอุดมการณ์ ของผู้ร่วมการเคลื่อนไหวต่อสู้ ซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างจากปฏิบัติการอื่น ๆ ที่เป็นผลจากการเปิดพื้นที่นี้ การเปิดพื้นที่ได้ทำให้ผู้ร่วมการเคลื่อนไหวต่อสู้ได้แสดงความรู้สึกรำพุด และความรู้ที่เขามีต่อสาธารณะ อันเป็นการปฏิบัติการหนึ่งของอำนาจ แม้คำพุดหรือสิ่งที่ถ่ายทอดออกไปนั้นจะถูกมองว่ามีความรุนแรง หยาดคาย หรือเป็นการแสดงความวิตกกังวลต่ออนาคตของปฏิบัติการที่ผู้ร่วมเคลื่อนไหวได้ถ่ายทอดความรู้สึกในพื้นที่ ปรากฏดังคำกล่าวของนางมณี บุญรอด ที่กล่าวถึงความเจ็บช้ำ และเงื่อนไขในการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชว่า

มีหมาสองโต ที่มันเฮ็ดให้เฮาเดือดร้อน โตหนึ่งกะรัฐบาล มันเปิดทาง แก้วไขกฎหมาย และส่งเสริม รวมทั้งเฮ็ดสัญญากับบริษัท โตที่สองกะคือบริษัท ที่เข้ามาในพื้นที่ มาซื้อพี่น้องประชาชน มาเลี้ยงให้พี่ให้น้องเขาผัดกัน ทุกมือนี่คนแตกแยกกัน บ่แม่นแค่ทางความคิด ผีกะลืบเผากันแล้ว หน้ากะบ่เบ้งกันแล้ว มันกินนากัน พวกอำมาตย์นิ สัญญาจะเปลี่ยนแปลง ปลอ่ยปะละเลยบ่ให้พวกเฮาได้รู้ ทั้งที่เฮาต้องสู้ เฮารักษาทรัพยากรมันกะแจ้งความว่าบุกรุก ที่กะของเฮากะบอกว่าบุกรุก

(มณี บุญรอด. 2554 : สัมภาษณ์)

ปฏิบัติการสองตัวอย่างที่ผู้วิจัยยกขึ้นมานั้น เป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจากจุดของการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของผู้ร่วมเคลื่อนไหว จนสามารถนำเสนอประเด็นความทุกข์ร้อนนำเสนอต่อสาธารณะได้ และผู้วิจัยขอนำเสนอปฏิบัติการอันเกิดจากจุดอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่น ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจากจุดของเรื่องวัฒนธรรม ดังที่ เจ้าอาวาสวัดอรุณธรรมรังษี ได้กรุณาเล่าให้ฟังว่า

การเคลื่อนไหวนั้น บ่ได้หยุดแค่เรื่องทางโลก ในทางศาสนาเอง กะมีการดำเนินการ เฮากะบ่อยากให้มีการดำเนินการหยั่งดอก แต่ว่าต้องขัดขวาง มีการต่อต้านการทอดกฐินในพื้นที่ ซึ่งดำเนินการโดยบริษัทที่ ลีเข้ามาสัมปทาน พวกเฮาต่อต้าน แล้วกะบอกให้พี่น้อง อย่าได้หลงไหลการเฮ็ดบุญโดยบ่บริสุทธิ์ยอมบ่ได้บุญ นอกจากทอดกฐินแล้ว เขากะหาว่าเฮาเฮ็ดบุญกินเงินกินทอง กินงบประมาณ เฮ็ดบุญกุ่มข้าวใหญ่ เขากะว่าเฮาเฮ็ดเข้าแกนนำ มันต่อสู้แบบสกปรก พวกเฮาไว้วางใจกัน แล้วสู้กัน อยู่ได้คื อาตมากะว่าย้อนบุญ ย้อนฮัก

(เจ้าอาวาสวัดอรุณธรรมรังษี. 2554 : สัมภาษณ์)

สิ่งที่อยากสะท้อนให้เห็นคือความหลากหลาย และรูปแบบแผนของปฏิบัติการ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินโครงการเมืองแร่โปแตช ซึ่งประชาชนผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวได้แสดงความเป็นตัวตนออกมา ผ่านความสัมพันธ์ของความรู้ การเมือง เศรษฐกิจ และเพศ ทำให้เห็นถึงความเป็นพลวัตของอำนาจ ซึ่งไม่ได้ตกอยู่ในความครอบครองของผู้ใด แต่เลื่อนไหล และแผ่กระจายไปทั่วทุกอนุภาคของพื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้ เชื่อมโยง เคลื่อนย้ายจากจุดปฏิบัติการหนึ่งไปสู่จุดปฏิบัติการหนึ่ง ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของอำนาจ ตามทัศนะของมิเชล ฟูกูต์ คือ การไม่ใช่วัตถุ หรือรูปธรรมของอำนาจ อำนาจไม่สามารถจับต้องได้ แต่อำนาจซึมซับ หยั่งลึก และเชื่อมโยงสัมพันธ์กับปฏิบัติการของการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างกรณีปฏิบัติการร่วมของผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเมืองแร่โปแตชในอีสานที่ชี้ให้เห็นลักษณะของอำนาจตามทัศนะของมิเชล ฟูกูต์ ได้แก่ การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนคนฮักถิ่น

การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนคนฮักถิ่น เป็นปฏิบัติการร่วมของผู้เคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดส่งเสริมการเรียนรู้โดยใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนตามสถานที่ต่างๆตามสมควร เช่น ลานวัด ศาลาประจำหมู่บ้านทุ่งนา หนองน้ำ เป็นต้น ครูผู้สอนจะเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความเชี่ยวชาญในประเด็นที่จัดการเรียนการสอน เพิ่มเติมโดยทีมที่ปรึกษาของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร โดยมีการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาต่าง ๆ อาทิ วิชาภูมินิเวศชุมชนท้องถิ่น เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาแหล่งน้ำ ลำห้วย หนอง คลอง ป่าชุมชน โกล รวมทั้งวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ตลอดจนปัจจัยภายนอกที่จะส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนในอนาคต วิชาเกษตรกรรมธรรมชาติ เป็นวิชาที่ปลูกจิตสำนึกของลูกหลานให้เชื่อมั่นในวิถีเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาอาชีพดั้งเดิมตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ วิชาประชาธิปไตยและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักประชาธิปไตยภาคประชาชน และสิทธิดั้งเดิมอันพึงมีโดยธรรมชาติ เช่น การรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อปกป้องทรัพยากรชุมชน ตลอดจน วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น (ฮิด-คลอง) อันเป็นรากฐานสำคัญที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน วิชาอาชีพเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นวิชาที่เสริมสร้างทักษะด้านอาชีพที่มีอยู่ในชุมชน เด็ก ๆ จะได้เรียนการทอผ้า การทำเครื่องจักสานการทำอาหาร ได้ทำผลิตภัณฑ์ใช้ในครัวเรือน อาทิ ยาสระผม น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า ผลิตภัณฑ์จากห้องเรียนเหล่านี้้นำกลับไปใช้ในชุมชนเป็นการพึ่งตนเองโดยไม่ต้องออกจากบ้านเพื่อไปทำงานต่างถิ่น สร้างเศรษฐกิจชุมชน และช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือน และวิชาสื่อเพื่อการรณรงค์ เพื่อเสริมสร้างทักษะด้านการสื่อสารจะเป็นฝึกปฏิบัติการ เช่น ทำรายการวิทยุชุมชน การเขียนข่าว บทความ ถ่ายภาพ การแสดงละคร การแสดงดนตรี ผู้เรียนสามารถเป็นผู้ทำงานด้านรณรงค์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้แก่ชุมชนของตนเอง และชุมชนอื่น ๆ

ยุทธศาสตร์ปฏิบัติการของอำนาจ : การต่อสู้เพื่อการต่อต้าน และปฏิริยาโต้กลับ

เนื้อหาส่วนนี้เป็นส่วนสำคัญที่ผู้วิจัย จะเน้นให้เห็นว่า เมื่อคนชายขอบในพื้นที่ เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ได้เรียนรู้ถึงปัญหา ผ่านประสบการณ์การ เคลื่อนไหว ตลอดระยะเวลา 10 ปี การเคลื่อนไหวทุกครั้งผ่านการถอดบทเรียน วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปแนวทางการเคลื่อนไหว รวมทั้งต้องขยอความคิด เพื่อปรับใช้เป็นกลวิธีใน การขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ และผู้วิจัยเองก็ได้เข้าไปนิยาม สร้างความหมาย รวมทั้ง สถาปนาให้กลุ่มคนเหล่านั้นเป็นคนชายขอบที่มีอำนาจในการต่อรอง ต่อต้านรัฐ และบริษัทเอกชน ซึ่งอำนาจในการต่อรอง ต่อต้านนั้น เกิดขึ้น และดำเนินไปอย่างมีพลวัต เคลื่อนไหว เคลื่อนย้ายไปใน ทุกส่วนของพื้นที่ เนื้อหาในส่วนนี้จึงจะเป็นการเสนอถึงยุทธศาสตร์ปฏิบัติการของอำนาจที่คนชาย ขอบได้ใช้ในการต่อสู้เพื่อการต่อต้าน ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ผ่านความสัมพันธ์ความรู้ อำนาจ และ พฤติกรรมของคนชายขอบเหล่านั้น และเนื้อหาที่จะกล่าวถึงในส่วนนี้อีกเรื่องหนึ่ง คือการกล่าวถึง ปฏิริยาโต้กลับของอำนาจที่เกิดขึ้นในพื้นที่การเคลื่อนไหว ซึ่งผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของ อำนาจที่ทำหน้าที่อยู่ภายในปริภูมิหนึ่ง ๆ นั้น มันมีเครือข่ายของ “อำนาจ” ที่พาดพิบ ซับซ้อน กันไปมา พร้อมทั้งจะแปรเปลี่ยน เคลื่อนไหว และส่อเค้าที่จะแสดงศักยภาพในทุกพื้นที่ที่มี ความสัมพันธ์ของอำนาจอยู่เสมอ คำถามที่จะเป็นแนวทางในการค้นหาคำตอบในส่วนนี้จึงถูกตั้งขึ้น ว่า “ยุทธศาสตร์ปฏิบัติการภายใต้ความสัมพันธ์ที่เป็นโครงข่ายสลับซับซ้อนของความรู้ ความจริง วาทกรรม และอำนาจเป็นไปอย่างไร

การต่อสู้เพื่อการต่อต้าน

กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรได้ใช้ยุทธวิธีในการต่อสู้ที่ หลากหลาย ปรับเปลี่ยนเลือกใช้อย่างสอดคล้องกับจังหวะและโอกาส ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ ในแต่ละห้วงตอนที่ขบวนการเผชิญอยู่ตลอด ยุทธวิธีวิธีการต่อสู้เพื่อการอนุรักษ์มีลักษณะที่เป็น การผสมผสานทั้ง ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ยุทธวิธีทางขัดขวางทำทนายระบบปกติ และการกดดัน ยุทธวิธีสื่อสารกับสาธารณะ ยุทธวิธีสร้างเครือข่าย และยุทธวิธีการ เคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม การสร้างอำนาจการต่อสู้เพื่อการต่อต้านของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อุดรธานี และพันธมิตร มีเป้าหมายการต่อสู้เพื่อการไม่ให้เกิดการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช และเรียกร้องความยุติธรรม ความเท่าเทียม ความเสมอภาค รวมทั้งจัดการกดขี่ขูดรีด ดังที่ นายปัญญา โคตรเพชร กล่าวว่า

เป้าหมายการต่อสู้ของเขา เขาต้องยกเลิกโครงการเหมืองโปแตชให้ได้ ต้องสู้ทุก วิธีทางที่เขาทำได้ เพื่อกอบกู้ศักดิ์ศรี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา ตั้งแต่เริ่มกระบวนการของ บริษัทจนสุดมือนี่ พวกเขาต้องเจ็บปวด ต้องเสียพี่เสียน้อง พี่น้องเขาแตกแยกกัน พี่น้องบางคนมี คดีติดโต บางคนถูกจับ บางคนถูกทำลาย ถูกรุกที่ไต่ทนา ถูกหลอกลวงไปโรงเรียนกะดึกครูด่า หมูว่า

หมู่ประจัน มันบ่เท่าเทียม บ่เสมอภาค มันเป็นย้อนโปแตช เขาต้องสู้ สู้เพื่อพี่น้อง ลูกหลาน
สู้เพื่ออีสานบ้านเฮา

(ปัญญา โคตรเพชร. 2554 : สัมภาษณ์)

จากคำกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า เป้าหมายของการต่อสู้ของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้ จะมีการ
กำหนดเป้าหมายที่มีความชัดเจน และมุ่งเป้าไปที่ชั่วอำนาจที่พาดพิงกัน อันเป็นเหตุแห่งการต่อสู้
และแนวทางการสร้างอำนาจการต่อสู้เพื่อการต่อต้านของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้นั้นก็ดำเนินไป
โดยการสร้างความเป็นตัวตน ผ่านความรู้ และวาทกรรมความเป็นตัวตน การให้ความรู้เกี่ยวกับ
ประเด็น การสร้างภูมิคุ้มกันโดยหันไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตที่ไม่ทำลายธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้
ปฏิเสธแนวทางที่หลากหลายอื่น ๆ ซึ่งเกิดขึ้นภายในการเคลื่อนไหว และไม่สามารถควบคุมได้
ดังเช่นที่ นายสุวิทย์ กุหลาบวงศ์ กล่าวว่า

แนวทางการต่อสู้ของพวกเรา พวกเราทำทุกวิถีทางที่จะหยุดยั้งโครงการโปแตชนี
ไม่ว่าจะด้วยเลือดเนื้อ ชีวิต พวกเราได้ใช้ความเป็นชุมชน ความเป็นตัวตน เป็นฐานในการต่อสู้
เราใช้วิถีความเป็นอยู่ วิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ เราสร้างความรัก รักต่อ
ธรรมชาติ รักต่อเพื่อนมนุษย์ ปลุกจิตสำนึกให้คนได้รู้ว่า ความสุขที่แท้จริงของพวกเราคือการได้อยู่
และรักษาไว้ซึ่งธรรมชาติ ธรรมชาติไม่ได้ทำร้ายเรา เราต่างหากที่ทำร้ายตนเอง ไม่มีวันที่เราจะ
ควบคุมธรรมชาติได้ การต่อสู้ และบทเรียนต่าง ๆ ที่เรากำหนด เราจะยึดมั่น และเคารพในวิถี
ธรรมชาติ วิถีความเป็นอยู่ เราใช้ยุทธศาสตร์การต่อสู้ที่มีทั้งเรื่องของธรรมชาติ และวัฒนธรรม
ควบรวมกันด้วย

(สุวิทย์ กุหลาบวงศ์. 2554 : สัมภาษณ์)

จากคำกล่าวข้างต้นนั้นสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาภายใต้การดำเนินโครงการเหมือง
แร่โปแตชนอกจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติแล้ว มันยังได้เข้าไปทำลายจิตสำนึก และ
ความเชื่อมั่นของชาวบ้านในพื้นที่ โดยอาศัยกระแสทุนนิยม ซึ่งทำให้เกิดความเป็นชายขอบขึ้นอย่าง
ที่ผู้วิจัยเข้าไปนิยามผู้ร่วมการเคลื่อนไหว ทำให้คนเหล่านั้นขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากร
ซึ่งสะท้อนผ่านคำพูดของผู้ร่วมเคลื่อนไหวว่า “ข้างในเป็นอย่างไร”, “ผู้ว่าราชการจังหวัดคิดเห็น
อย่างไร”, “เขาจะช่วยเหลือไหม”, “นายกจะยกเลิกโครงการหรือไม่” ทำให้คนชายขอบเหล่านั้นต้อง
ต่อสู้เพื่อต้านอำนาจ การต่อสู้เพื่อการต่อต้านจึงเป็นประเด็นที่มีความหลากหลาย ไม่ได้ยึดติดกับ
ตัวบุคคล การต่อสู้ได้หันกลับไปสู่เรื่องของธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา เพื่อที่จะยืนยัน
ความเป็นตัวตน ยืนยันชุดความรู้ ความจริง และชุดวาทกรรมที่ตนเองสร้างขึ้น ผ่านการสร้างสัญลักษณ์
และการให้นิยามความหมายใหม่ ให้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้เคลื่อนไหว ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์
สี คำพูด วาทกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้มีการประดิษฐ์ซ้ำ และเพิ่มเติมตามสถานการณ์ หรือ
ปัญหาในพื้นที่ ดังเช่น คำปลุกเร้าที่แกนนำในการเคลื่อนไหวใช้ในการสื่อสารกับผู้ร่วมเคลื่อนไหว

ด้วยคำว่า “ห้าวหน้า...(ลากเสียงยาว)...เอ๊ย ห้าวหน้า...เอ๊ย ห้าวหน้า...เอ๊ย” จากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ผู้วิจัยพบว่า หลังจากเสียงอันแหลมคม ที่ทรงพลัง เต็มไปด้วยเทคนิคการใช้เสียง อันเกิดจากประสบการณ์การเคลื่อนไหว ผู้คนที่หลายที่ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้จะใช้คำพูด ที่เป็นวาทกรรม ประดิษฐ์ขึ้นตอบรับว่า “เอ๊ย” พร้อมกับการก้าวอย่าง อย่างมุ่งมั่น เพื่อสะท้อนความเป็นตัวตนที่เต็มไปด้วยพลัง และพร้อมปฏิบัติการต่อต้านอำนาจในทุกรูปแบบ และผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตถึงความแตกต่างของความรู้ และวาทกรรมที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตรได้สร้างขึ้น ในประเด็นการปลูกเร้านี้ โดยกลุ่มอื่นในสังคมที่ทำการเคลื่อนไหวต่อต้านมักใช้คำว่า “พี่น้อง...เอ๊ย” แต่การเคลื่อนไหวต่อต้านในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชนี้ใช้คำว่า “ห้าวหน้า...เอ๊ย” สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของวาทกรรม ความรู้ และเป้าหมายการใช้คำได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้การใช้คำว่า “ห้าวหน้า...เอ๊ย” ในการปลูกเร้ายังสะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องอำนาจที่แฝงอยู่ในทุกคน ดังที่ มิเชล ฟูโกต์ กล่าวว่า “อำนาจมีอยู่ทุกหนแห่ง ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นมีการต่อต้านเกิดขึ้น”

ความรู้ลึกที่รับรู้ได้จากการได้ยินเสียงอันเป็นความรู้ วาทกรรมที่เป็นชุดเดียวกันกับอำนาจที่กลุ่มผู้เคลื่อนไหวได้สร้างขึ้น ผู้วิจัยรับรู้ได้ว่า มันมีพลัง และปลูกเร้าอารมณ์ความรู้สึกที่อยากจะแสดงความเป็นตัวตน มโนทัศน์ และอุดมการณ์ออกมาให้ปรากฏในตำแหน่งแห่งที่ที่เป็นปริณิชนาสาธารณะ เพื่อเป็นการต่อต้านอำนาจนั้นด้วย ซึ่งก็ไม่ได้ต่างอะไรกับความรู้สึกที่ นายปิยะพงษ์ แสงมณี (อาสาสมัครมูลนิธิเพื่อสันติภาพเขียว) ถ่ายทอดให้ผู้วิจัยได้รับฟังว่า

ตอนแรกอ้ายกะว่าสิมาสังเกตการณ์ มาเบ๊งว่าเขาเฮ็ดหยังกัน เป็นหยังเขาคือเรียกร้องคือเคลื่อนไหว แต่เห็นเหตุการณ์แล้วทนบ่ไหว ผู้ใหญ่ค่าเด็กน้อยที่เขามาร่วมเคลื่อนไหวปกป้องบ้านเกิดตนเอง บ่มีผลประโยชน์ เทิงดูค่าว่าร้าย เด็กน้อยกะเลยบ่ค่อยกล้า แต่เขาจะเฮ็ดอย่างอื่นไป อ้ายกะเลยเข้าไปช้อยเขา ไปชอยชนโตะมาให้คนนั่ง หาตำแหน่งให้ผู้เข้าร่วมได้รับฟัง กะบรู๊คือกันว่าตัดสินใจย้อนหยัง ควบคุมกะของบ่ได้ บรู๊ว่ากะของเข้าไปมีส่วนร่วมได้จังได้ รู้ตัวอีกทีกะสลายการเคลื่อนไหวแล้ว อ้ายว่าในครั้งนี้อะต้องไปกระจาย และต้องช้อยเหลือไต่บ้าน บ้านอ้าย อ้ายหยังบรู๊ บรู๊ว่าเขาเฮ็ดหยัง ทำหยัง ต่อต้านหยัง เขาได้เงินมาจังได้ ไผเป็นผู้จัดการทั้งหมด พอมา ว่าสิมาสังเกตการณ์ แต่กะอดบ่ได้ เหลือโดนไต่บ้าน เลยสู้

(ปิยะพงษ์ แสงมณี. 2554 : สัมภาษณ์)

จากการกล่าวของปิยะพงษ์ แสงมณี จะเห็นได้ว่า อำนาจของวาทกรรม ความรู้ที่เขาได้รับรู้ ได้เข้าครอบงำ ทำให้ปิยะพงษ์ แสงมณีนั้นแสดงการต่อต้านขึ้นมาโดยไม่รู้ตนเอง กำหนดตนเองไม่ได้ ซึ่งนี่ก็คืออำนาจที่มันแผ่กระจายไหลเวียนไปทุกหนแห่งของสังคม และไม่สามารถควบคุมได้ ผู้คนตกอยู่ภายใต้อำนาจนั้นโดยไม่รู้ตัว

การต่อสู้ตามยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ซึ่งได้แก่ การยื่นหนังสือผ่านกลไกของระบบราชการ เป็นวิธีการแรกสุดที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร เลือกใช้มาตลอดระยะเวลาการเคลื่อนไหว มีเป้าหมายทั้งการเรียกร้องให้ผู้เกี่ยวข้องทำตามข้อเสนอ และการกดดันอยู่ในที่ การผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการแก้ไขปัญหา เป็นยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร ใช้มาตลอดระยะเวลาที่ได้ต่อสู้มา เพราะการต่อสู้รูปแบบนี้จะทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านยกระดับจากการต่อสู้ในระบบไปสู่ในระบบปกติที่มีความชอบธรรมมากกว่า ซึ่งที่ผ่านมากลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร ได้ผลักดันให้รัฐแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาแล้วทั้งหมด 4 ชุด การต่อสู้ผ่านการใช้สิทธิตามกฎหมาย และผ่านกระบวนการยุติธรรม กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตรได้ใช้เป็นยุทธวิธีที่ใช้รัฐธรรมนูญเป็นแห่งอ้างอิงอำนาจในการต่อสู้

การต่อสู้ตามยุทธวิธีการจัดขบวนทำทนายระบบปกติ และการกดดัน ได้แก่ การเดินขบวนประท้วง เป็นยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร มักใช้ในสถานการณ์ที่วงจรการคัดค้านตามช่องทางระบบปกติไม่ได้รับการตอบสนอง เพื่อกดดันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประเด็นปัญหา ในทางอ้อมเป็นการสื่อสารกับสาธารณะให้รู้ถึงความไม่เป็นธรรมและความไม่โปร่งใสของกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา การกดดันแบบจรรยาบรรณ เป็นการกดดันแบบเผชิญหน้าพิชิตกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้กลุ่มสตรีเหล็ก มีเป้าหมายเพื่อ “ข่มขวัญ” และ “สกัดขัดขวาง” การกระทำของเป้าหมายแบบเฉพาะหน้า การนั่งประท้วง เป็นวิธีที่ใช้หนุนเสริมร่วมกับยุทธวิธีการชุมนุมเพื่อเพิ่มอิทธิพลในการกดดันให้มากขึ้น มักถูกใช้ในขณะที่มีการประชุมประท้วงที่หน้าศาลากลางจังหวัด กดดันผู้ว่าราชการจังหวัดให้ปฏิบัติตามข้อเรียกร้อง หรือให้ออกมาเจรจากันอย่างเสมอหน้า หากมีการชุมนุมยึดเชื้อขี้อยู่เรียกร้องไม่ได้รับการตอบสนองทางนักพัฒนาเอกชน และแกนนำชาวบ้านก็จะประชุมประเมินสถานการณ์ร่วมกัน ก่อนตัดสินใจส่งกลุ่มสตรีเหล็กขึ้นไปนั่งกดดันหน้าห้องผู้ว่าฯ จนเต็มพื้นที่จนกว่าจะได้รับการตอบสนอง และการชุมนุมประท้วงเป็นยุทธวิธีการกดดันที่มีต้นทุนที่ขบวนการต้องจ่ายที่สูงกว่าการกดดันในรูปแบบอื่น ๆ ทั้งในแง่ค่าใช้จ่าย มวลชนที่ต้องใช้ปริมาณมากในบางสถานการณ์ ขวัญกำลังใจของมวลชนที่อาจสูญเสียไป หากการชุมนุมไม่บรรลุเป้าหมาย และการเสี่ยงต่อการถูกปราบปรามจากเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น แต่กระนั้นก็ยังมักเป็นยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร เลือกใช้เสมอ เมื่อการต่อสู้ตามช่องทางระบบการเมืองปกติติดขัดหรือยุทธวิธีการกดดันด้วยรูปแบบอื่นไม่สามารถใช้แรงสนับสนุนให้ผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้องทำตามข้อเรียกร้องของขบวนการได้ อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่าการชุมนุมประท้วงจะเกิดขึ้นได้โดยง่าย เพราะการจะชุมนุมในแต่ละครั้งต้องผ่านการประเมินสถานการณ์ ประเมินเงื่อนไขร่วมกันของนักพัฒนาเอกชนและแกนนำชาวบ้านอย่างรอบ

กรอบด้านเสียก่อน รวมทั้งทำความเข้าใจกับมวลชนเกี่ยวกับแนวทาง และการเคลื่อนไหวตามแนวทางนั้น ๆ เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนการตัดสินใจเคลื่อนไหว

การต่อสู้ตามยุทธวิธีการสื่อสารกับสาธารณะ ได้แก่ การรณรงค์ในเขตชุมชนและเขตเมือง การรณรงค์ในแต่ละครั้งมีผู้เข้าร่วมทุกเพศทุกวัย การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์สมัยใหม่ ได้แก่ การใช้สติ๊กเกอร์ข้อความ ธง และเสื้อประจำกลุ่ม ป้ายผ้าเขียนข้อความ เป็นต้น การสื่อสารผ่านช่องทางสื่อกระแสหลัก ได้แก่ การเขียนข่าวส่งไปลงเว็บไซต์ขององค์กรพัฒนาเอกชน และส่งไปตีพิมพ์ตามวารสารกึ่งวิชาการและการเมือง เป็นต้น การผลิตสื่อของตนเองเพื่อการสื่อสาร ได้แก่ การทำจดหมายข่าว ใบปลิว การทำสารคดีข่าวเชิงวัฒนธรรมไปออกอากาศทางสื่อโทรทัศน์กระแสหลัก การทำวีซีดีสื่อพื้นบ้านสะท้อนปัญหาโครงการ การจัดทำเอกสารชี้แจงประเด็นผลกระทบ และการทำวิทยุชุมชน เป็นต้น

การต่อสู้ตามยุทธวิธีการสร้างเครือข่าย ได้แก่ การสร้างเครือข่ายกับผู้มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง ได้แก่ เครือข่ายชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการเหมืองแร่โปแตช 7 แห่ง ทัวภาคอีสาน กลุ่มชาวบ้านทำนาเกลือแบบพื้นบ้านในเขตพื้นที่โครงการ กลุ่มพ่อค้าเกลือสินเธาว์ เพื่อระดมทรัพยากรเหล่านี้มาร่วมเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงนโยบายเกลือและแร่โปแตชของรัฐบาล การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้มีจิตสำนึกในประเด็นปัญหานั้น แต่ไม่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในระดับพื้นที่ภูมิภาค ประเทศ และระดับโลก ภาคประชาสังคมในพื้นที่ กลุ่มนักวิจัยและนักวิชาการอิสระ เครือข่ายภาคประชาชนในพื้นที่ภูมิภาคและพื้นที่ เพื่อระดมทรัพยากรในภาคส่วนต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามาช่วยหนุนในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย ติดตามตรวจสอบการดำเนินโครงการหนุนเสริมด้านทักษะ ความรู้ ประสิทธิภาพ และเงินทุน ตลอดจนมวลชนในการหนุนเสริมการเคลื่อนไหว และบุคลากรให้กับองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้ที่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของขบวนการ แต่ถูกจำกัดบทบาท เพราะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน ได้แก่ กลุ่มสมาชิกวุฒิสภาภาคประชาชน อาจารย์บางส่วนจากมหาวิทยาลัยท้องถิ่น ครูโรงเรียนในพื้นที่ ข้าราชการระดับปฏิบัติการในพื้นที่ ตลอดจนสื่อมวลชน เพื่อระดมทรัพยากรจากภาคส่วนต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามาช่วยหนุนในเรื่องของข้อมูลทางวิชาการ การเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย การสื่อสารทางสังคม การอำนวยความสะดวกในการประสานงานผ่านกลไกราชการ และการหนุนเสริมข้อมูลลงในช่องทางราชการ เป็นต้น

นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรยังได้ใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นพลัง/อำนาจอย่างหนึ่งของชาวบ้านมาร่วมขับเคลื่อนในขบวนการต่อสู้ในหลายรูปแบบ ได้แก่ การประดิษฐ์ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ หรือการอ้างอิง “อดีต” โดยการหยิบเอาประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ หรือประเพณีข้าวเปลือก ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติของประชาชนในช่วงเดือนสี่ตามฮีตสิบสองของชนอีสาน มาประดิษฐ์สร้างใหม่ผ่านการผลิตซ้ำต่อเติม และ

ตีความใหม่เป็น “บุญคุ้มข้าวใหญ่ด้านภักดิ์เมืองแรรโปเตซ” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการระดม ข้าวเปลือก เพื่อขายเป็นทุนในการต่อสู้ การเชื่อมร้อยความสัมพันธ์สามัคคีภายในขบวนการ รวมทั้งถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวตระหนัก และห่วงใยในวิถีชีวิต วัฒนธรรม และทรัพยากรของชุมชน พร้อมกับสะท้อนความเป็นตัวตนของ ชาวบ้าน ออกไปสู่สาธารณะให้รับรู้การประดิษฐ์ประเพณีการทำนารวม หรือการหยิบเอาบางส่วนของประเพณีการ “ลงแขก” ซึ่งมีความหมายในแง่ของการช่วยเหลือเกื้อกูล และความสามัคคี มาต่อเติมและตีความใหม่เป็นกิจกรรมนารวมที่มีเป้าหมายที่มีการระดมทุน การสร้างความเป็นปึกแผ่นของผู้ร่วมขบวนการและการสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพื่อตีแผ่วิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่ผูกพันกับ แหล่งอาหารในการดำรงชีพ รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐให้ เปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนา มาส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์แทนการทำเกษตรเคมีที่มีโปเตซเป็นส่วนประกอบสำคัญ เพราะนารวมเป็นการทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ไร้ปุ๋ยเคมี ชาวบ้านจึงพยายามสื่อให้เห็นว่าไม่มีปุ๋ยเคมีก็สามารถทำนาได้อย่างยั่งยืน และการประดิษฐ์ประเพณีตำนานผาแดงนางไอ่ หรือการนำตำนานของท้องถิ่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความละโมภของมนุษย์ และการล่มสลายของชุมชน โบราณ จนกลายเป็นหนองหานกุมภวาปี พื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญของอีสานในปัจจุบันมาประดิษฐ์ข้ออธิบายใหม่ผ่านการเชื่อมโยงความเชื่อดังกล่าวอันเป็นที่รับรู้ของผู้คนในชุมชนแถบพื้นที่โครงการอยู่แล้ว โดยการนำประเพณีประดิษฐ์ผาแดงนางไอ่มาอธิบายเปรียบเทียบกับโครงการเหมืองแร่โปเตซ และผู้คนที่ต้องการให้มีการนำแร่ขึ้นมาสนองประโยชน์ส่วนตัวกับการนำหายนะมาสู่ชุมชนเหมือนในตำนาน เพื่อเป้าหมายในการระดมแนวร่วมในการสนับสนุนคัดค้านโครงการ โฉมหน้าโครงการผ่านการบอกเล่าปากต่อปาก ขับเน้นบนเวทีการเคลื่อนไหว รวมทั้งการใช้สื่อพื้นบ้านอย่างสรภัญญะเป็นสื่อกลาง เพื่อขับกล่อมออกไปสู่ชุมชน

นอกจากนี้ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรยังมีการใช้กลไกทางสังคมอย่างการคว่ำบาตรทางสังคม ซึ่งได้แก่ การนิโทษ การไม่คบค้าสมาคม การไม่ซื้อสินค้า และการไม่ร่วมงานบุญประเพณีกับชาวบ้านในชุมชนที่สนับสนุนการก่อสร้างโครงการ เป็นต้น และสิ่งที่ผู้วิจัยรับรู้ได้อย่างชัดเจนจากการเข้าไปมีส่วนร่วม คือเป้าหมายอีกประการหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นลักษณะของการเคลื่อนไหว อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์การสร้างอำนาจของการต่อสู้เพื่อการต่อต้านได้ คือการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิบุคคล ซึ่งผู้ร่วมการเคลื่อนไหว ได้ถูกทำให้เกิดความแตกต่างขึ้นดังผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปเตซในอีสานที่กล่าวโจมตีการดำเนินกิจกรรมของผู้ร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้เหมืองแร่โปเตซในอีสานว่า

การกระทำของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร เป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนารบิสุทธิ เป็นการดำเนินการเพื่อหาผลประโยชน์เข้าเฉพาะกลุ่มของตน และกระจายผลประโยชน์ให้พวกพ้อง การดำเนินการทุกอย่างมีเบื้องหลัง มีเอ็นจีโอ ซึ่งเป็นพวกรับเงินจาก

ต่างประเทศเข้ามาให้ท้าย และจัดวางการพัฒนาที่จะทำให้ประเทศชาติ บ้านเมืองเจริญ พวกนี้เป็นพวกหัวรุนแรง เป็นพวกมารศาสนา

(ตัวแทนผู้สนับสนุนเมืองแร่โปแตช. 2554 : สัมภาษณ์)

จากคำกล่าวในเอกสารดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นความพยายามของผู้สนับสนุนโครงการเมืองแร่โปแตชในอีสาน ที่พยายามสร้างความรู้ ความจริง และวาทกรรม มากำหนด อธิบาย เพื่อสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นในพื้นที่ที่การเคลื่อนไหว และผู้เคลื่อนไหวต่อสู้ก็ได้ดำเนินการตอบโต้ โดยการเคลื่อนไหวแสดงความเป็นตัวตนออกมาสู่สาธารณะเพื่อให้เป็นประจักษ์ว่าคำกล่าวเหล่านั้นมิได้เป็นความจริง ซึ่งเป็นการปะทะกันของความรู้ วาทกรรมสองชุดที่มีความแตกต่างกันด้วย

วาทกรรมอีกชุดหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความพยายามต่อต้านการคัดค้านของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวคือ การสร้างองค์ความรู้เพื่อทำงานมวลชนของรัฐ และบริษัทที่มีความสัมพันธ์กันแนบแน่น ดังคำกล่าวของนายวรกร บำรุงชีพโชติ หัวหน้าฝ่ายอุตสาหกรรมพื้นฐาน และการเหมืองแร่ จังหวัดอุดรธานีที่ว่า

เรื่องความเป็นไปได้ของการทำเหมืองขึ้นอยู่กับศักยภาพของบริษัทว่ามีศักยภาพมากน้อยแค่ไหน และที่สำคัญต้องทำงานกับมวลชนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ ต้องอธิบายข้อมูล ให้ข้อมูลที่แท้จริง และไม่ปกปิดการดำเนินโครงการ เมื่อชาวบ้านได้ข้อมูล และความจริงใจ รวมทั้งผลที่เกิดจากการทำงานมวลชนที่เข้มข้น ความเป็นไปได้น่าจะอยู่ในระดับสูง

(วรกร บำรุงชีพโชติ. สัมภาษณ์ : 2554)

ปฏิกริยาโต้กลับของอำนาจ

ปฏิกริยาโต้กลับจากการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรพิจารณาได้จากการเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเครือข่ายพันธมิตร พบว่า การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านได้สะท้อนให้เห็นในลักษณะที่เป็นการจัดวาง แข่งขัน สกัดกัน การอนุรักษ์มากกว่าการใช้ความรุนแรงควบคุม และปราบปราม การมีการตอบโต้ด้วยท่าทีค่อนข้างผ่อนปรนไม่ได้มุ่งหวังถอนรากถอนโคนขบวนการ จึงเอื้อให้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร สามารถเคลื่อนไหวได้แม้จะไม่ราบรื่นมากนักก็ตาม นอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายต่อต้านในแต่ละห้วงตอนกับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร ยังสัมพันธ์กับการปรับตัวด้านองค์การการเคลื่อนไหว และยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร เพื่อเอาชนะฝ่ายต่อต้านที่เข้ามาปะทะประสานในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งการปรับตัวดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรเติบโตตามไปด้วย

การสร้างอำนาจของคนชายขอบในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ได้ดำเนินไปภายใต้โครงข่ายของอำนาจ และความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ ความรู้ ความจริง และวาทกรรม ซึ่งความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นนั้นจะเกิดขึ้นเพื่ออำนาจ และดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจชุดเดียวกัน ความรู้นั้นจะเข้าไปรับรองความถูกต้องของชุดอำนาจที่มันผลิตขึ้นมา แต่ในความเป็นจริงของพื้นที่ที่เต็มไปด้วยการซ้อนทับกันของอำนาจ ความรู้ ความจริง และวาทกรรมคู่ตรงข้ามย่อมแสดงปฏิบัติการในลักษณะที่ตรงกันข้ามเพื่อเบียดขับ ปิดทับ และเข้าแย่งยึดพื้นที่ของอำนาจอยู่ตลอดเวลา

เนื้อหาส่วนนี้ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอการปะทะกันของความรู้ วาทกรรม ความจริง และอำนาจในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ผ่านการเคลื่อนไหวได้กลับ การกระทำของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร ซึ่งกระทำโดยรัฐ บริษัท และผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน

การเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร โดยอาศัยความสัมพันธ์ของอำนาจ ความรู้ ความจริง และวาทกรรมเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนขบวนการที่มีฐานของวัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิต สิทธิเสรีภาพเป็นตัวตั้งในการอธิบาย และสร้างอำนาจ เพื่อต่อต้าน ต่อรองกับรัฐ บริษัท และผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ในขณะที่เดียวกันรัฐ บริษัท และผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานก็ได้อาศัยความสัมพันธ์ของความรู้ ความจริง วาทกรรม และอำนาจ แสดงปฏิกิริยาโต้ตอบการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร แต่ความรู้ ความจริง และวาทกรรมเหล่านั้นมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับชุดของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร

ความรู้ ความจริง และวาทกรรมที่กลุ่มผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานนำมาใช้ในการเบียดขับจะครอบคลุมด้วยเรื่องกฎหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน วิถีเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ และความเชื่อ ซึ่งความรู้ ความจริง และวาทกรรมชุดนี้มีความแน่นอน ไม่ยืดหยุ่น และมีความเป็นเอกภาพ แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชุดของกลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้าน

วาทกรรมที่ว่าด้วยกฎหมายแร่

กฎหมายเกี่ยวกับแร่ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการจัดการความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ที่ถูกทำให้มีความหมายทั้งในรูปของการจัดการ การควบคุม และการปฏิบัติการ โดยกฎหมายแร่จะกำหนดบทบาทหน้าที่ให้หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการไว้อย่างชัดเจน ดังเช่น การกำหนดให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมดูแลเกี่ยวกับประเด็นคุณภาพของสิ่งแวดล้อม กระทรวงอุตสาหกรรมมีอำนาจในการอนุมัติการสัมปทาน การออกประทานบัตร และอนุญาตพิเศษ ส่วนบริษัทมีหน้าที่ในการดำเนินการตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ในขณะที่กฎหมายเกี่ยวกับแร่ได้กำหนดให้ประชาชนในพื้นที่เป็นเพียงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย บทบาทและอำนาจในกฎหมายที่เกี่ยวกับแร่นี้สะท้อนให้เห็นว่า ความรู้

และวาทกรรมที่รัฐเป็นผู้กำหนดขึ้นย่อมเบียดขับอำนาจอื่นออก นั่นคือการเบียดขับประชาชนในพื้นที่ให้เป็นเพียงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

นอกจากการกำหนดบทบาทที่สะท้อนให้เห็นการโต้กลับของวาทกรรม ความรู้ ความจริง และอำนาจแล้ว การให้นิยามของแร่ในกฎหมายก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเบียดขับ และการปฏิบัติการของวาทกรรมที่สร้างปฏิกิริยาโต้กลับของอำนาจด้วย ดังความหมายแร่ ที่ปรากฏในกฎหมายแร่ ร.ศ. 102 และความหมายของแร่ในกฎหมายแร่ พ.ศ. 2496 ซึ่งจะทำให้เราเห็นการแตกกันของวาทกรรมที่ว่าด้วยความหมายที่ปรากฏในกฎหมายแร่

กฎหมายแร่ ร.ศ. 102 ให้นิยามแร่ ว่า “ที่ดิน และแร่โลหะทั้งหลายเป็นของหลวงตามพระบรมเชษานุภาพ” ในขณะที่ความหมายของแร่ ในกฎหมายแร่ พ.ศ. 2496 นิยามว่า

แร่ หมายความว่า อินทรีย์วัตถุที่เกิดตามธรรมชาติอยู่ในดินหรือในหิน มีส่วนประกอบทางเคมี และลักษณะทางฟิสิกส์ที่แน่นอน เปลี่ยนแปลงได้เล็กน้อย ซึ่งแบ่งได้เป็นสองประเภท คือ โลหะซึ่งอาจถลุงให้เป็นโลหะ และอโลหะ และหมายความรวมถึงแร่เชื้อเพลิงธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ถ่านหินชนิดต่าง ๆ น้ำมันดิน และก๊าซที่เป็นเชื้อเพลิงเป็นอุตสาหกรรมในการครองชีพ

รัฐ และบริษัท ได้ใช้บทบาท อำนาจ และนิยามที่เกิดจากกฎหมายแร่เพื่ออธิบายการดำรงอยู่ และได้ตอบการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร ซึ่งเป็นวาทกรรมคนละชุดกัน

การนิยามความหมาย และการสร้างองค์ความรู้ของรัฐบริษัท ได้กำหนดผ่านตัวบทกฎหมาย และมาตรการอื่น ๆ รวมทั้งการสร้างความรู้ผ่านงานวิจัยค้นคว้า โดยความรู้เหล่านั้นได้สถาปนาให้รัฐเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรแร่ และมีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีการในการเข้าถึง เข้าใช้ โดยรัฐสามารถกำหนด และอนุญาตให้บริษัทเอกชนเข้าดำเนินโครงการตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่รัฐกำหนดผ่านตัวบทกฎหมาย ซึ่งเป็นการสร้างความรู้เพื่อรับรองความชอบธรรมของปฏิบัติการนี้

ในทางตรงกันข้าม นอกจากรัฐจะกีดกัน และผูกขาดการจัดการทรัพยากรแร่ รัฐได้ให้คุณค่าของประชาชนเป็นเพียงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามกฎหมายเท่านั้น ซึ่งเป็นวาทกรรมคนละชุดกับที่ประชาชนในพื้นที่ใช้ในการรับรองความชอบธรรม

ประชาชนในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชได้นิยาม และให้คุณค่าแร่ ในความหมายเชิงคุณค่าที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต ผูกติดกับวิถีวัฒนธรรมชุมชน ผ่านระบบสังคมแบบดั้งเดิม และอ้างความชอบธรรมผ่านสิทธิในการเข้าถึงบริการ เข้าถึงทรัพยากร และอ้างถึงสิทธิชุมชน สิทธิในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งเป็นสมบัติของท้องถิ่น คนท้องถิ่นต้องมีอำนาจ

และต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดสรรทรัพยากรเหล่านั้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นการปะทะกันของวาทกรรมที่เกิดจากการสร้างความรู้ที่เอื้อต่อฝ่ายตน

วาทกรรมว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน

วาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ปรากฏในพื้นที่การเคลื่อนไหวที่อธิบาย ให้ความหมายโดยรัฐ และบริษัทเอกชนได้ปรากฏผ่านยุทธศาสตร์หรือกระบวนการจัดระเบียบที่เราเรียกว่าวาระแห่งชาติ ที่ถูกเพิ่ม และสถาปนาความเร่งด่วน ความสำคัญในการดำเนินการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสถาปนาวาทกรรม และกำหนดสถาบันที่จะเข้ามาทำหน้าที่รองรับปฏิบัติการทางอำนาจ ซึ่งทั้งภาครัฐ บริษัทต่างกล่าวถึง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในทำนองเดียวกัน โดยเน้นไปที่การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติภายใต้ผืนดินมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด คุ่มค่าที่สุดทั้งแก่ประเทศชาติและประชาชน ซึ่งมันเป็นเพียงการตั้งฐานะของทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นวัตถุ หรือทุนในระบอบทุนนิยม ซึ่งสามารถนำมาบริหารจัดการเพื่อสร้างมูลค่าให้กับผู้ที่ครอบครองวาทกรรมนั้น อย่างที่ปรากฏในเอกสารเผยแพร่ของบริษัทเอเชีย แปซิฟิก โปแตช คอร์ปอเรชั่น จำกัด ที่สะท้อนให้เห็นฐานคิด และมุมมองต่อประเด็นนี้ว่า โครงการเหมืองแร่โปแตชอุดรธานีของบริษัทเอเชีย แปซิฟิก โปแตช คอร์ปอเรชั่น จำกัด เป็นโครงการอุตสาหกรรมที่มีความยั่งยืน ด้วยมาตรฐานการรับรองการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศ

ความเข้าใจต่อวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางของรัฐ และบริษัทเอกชน ยังถูกส่งต่อไปยังกลุ่มผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช โดยเขาเหล่านั้นได้พยายามลดทอนคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าเป็นอนันต์มหาศาล ให้เหลือเพียงเพื่อการเป็นสมบัติ เพื่อรองรับวาทกรรมของตน และสอดแทรกการบูรณาการโดยการให้ความร่วมมือของคนในชุมชนบางส่วน ดังคำกล่าวเชื่อมั่น และเรียกร้องโครงการ ของนายฉลอง ภูวลัย กล่าวว่า

พวกเราเชื่อมั่นในเทคโนโลยีระดับสูงของบริษัท นักลงทุน ว่าจะสามารถป้องกันผลกระทบต่างๆ ได้ พวกเราจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พอกันทีกับความลำบากยากจน เรามีทรัพยากรธรรมชาติ เราต้องใช้ให้คุ้มค่าประชาชนในท้องถิ่นนี้ นอกจากผู้คัดค้าน ทุกคนก็มีสิทธิที่จะเข้าถึงทรัพยากรเช่นกัน เราเชื่อมั่นว่า หากมีการทำเหมืองแร่ อะไร ๆ ก็ดีขึ้น ท้องถิ่นจะมีกองทุนพัฒนา ประชาชนจะมีงานทำ มันเป็นโอกาสที่ควรไขว่คว้าเอาไว้อย่างเร็ว

(ฉลอง ภูวลัย. 2554 : สัมภาษณ์)

จากคำกล่าวนี้เราจะเห็นได้ว่า มันเป็นเพียงมายาาคติภายใต้กระบวนการต่อเติมเสริมแต่ง และสร้างความหมายใหม่ให้กับการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่เชื่อมโยงกับความรู้ ความจริง และวาทกรรมเพื่อรองรับปฏิบัติการของอำนาจของรัฐ และบริษัท

โดยสรุปเนื้อหาที่ว่าด้วยอำนาจของคนชายขอบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน มีความสัมพันธ์กับความรู้ ความจริง และวาทกรรมที่ทำหน้าที่สถาปนาสถาบันให้เข้ามารับผิดชอบ สร้างความรู้ขึ้นให้เป็นความจริง ตามหลักของความจริง และระบอบความจริง เพื่อรองรับปฏิบัติการของอำนาจที่สร้างขึ้นจากความรู้เหล่านั้น อำนาจที่ถูกสร้างขึ้นจะทำหน้าที่ธำรงรักษาความรู้ที่เป็นชุดวาทกรรมเดียวกันกับอำนาจนั้น

คนชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ได้อาศัยกระบวนการขั้นตอนของความรู้ ความจริง วาทกรรม โดยนำเอาฐานของวัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิต และปฏิบัติการทุกภาคส่วนในสังคมมาเป็นตัวอธิบายอำนาจของตน สร้างตัวตนผ่านการนิยามการให้ความหมาย และเปิดพื้นที่ในการต่อสู้เพื่อการต่อต้าน การต่อรองต่อต้านอำนาจในพื้นที่การเคลื่อนไหวนั้น อำนาจมีรูปลักษณะที่มีความลื่นไหล ไม่ตายตัว แปรเปลี่ยนจากจุดหนึ่งไปอีกยังจุดหนึ่ง ซ้อนทับกับปฏิบัติการของอำนาจอื่นๆ โดยการกำหนดวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมาเบียดขับผ่านการปะทะกันของความรู้ ความจริง และความหมาย ซึ่งมีความแตกต่าง หลากหลาย เพื่อแย่งชิงพื้นที่ของอำนาจ ดังที่มิเชล ฟูโกต์ “ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นมีการต่อต้านจัดขึ้น”

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผล

งานวิจัยเรื่อง อำนาจของคนชายขอบ : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน (The Power of Marginal People : A Case Study of The Movement in The Areas of Isan Potash Mines) เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ตั้งความมุ่งหมายของการวิจัยไว้ 2 ข้อ คือเพื่อศึกษาการเกิดขึ้นและดำเนินไปของอำนาจของ “คนชายขอบ” กรณีการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน และเพื่อศึกษาลักษณะของอำนาจ และยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม คือประชาชนผู้สนับสนุน/ผู้คัดค้านโครงการเหมืองแร่โปแตช เจ้าหน้าที่รัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน

ผลการศึกษาประเด็นการเกิดขึ้นของคนชายขอบพบว่า “ความเป็นชายขอบ” ในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานเกิดขึ้นจากอิทธิพลของกระแสการพัฒนาที่มาพร้อมกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ ผสมกับความไม่ยุติธรรม ไม่โปร่งใสที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ทำให้คนในพื้นที่ที่มองเห็นความไม่ยุติธรรม ความไม่โปร่งใส ได้รวมตัวกันเรียกร้องความเป็นธรรม สิทธิเสรีภาพ และสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และมีเครือข่ายพันธมิตรร่วมเคลื่อนไหว โดยการเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ ส่งผลส่วนใหญ่ดีตรา และมีทัศนคติที่เป็นไปในด้านลบ ก็มองว่าผู้ร่วมการเคลื่อนไหวเป็น “พวกหัวรุนแรง”, “เรียกร้องค่าตัว”, “พวกถ่วงความเจริญ”, “พวกไม่รักชาติรักแผ่นดิน”, “พวกรับเงินต่างชาติมาทำลายประเทศตน” รวมทั้งเบียดขับกลุ่มผู้เคลื่อนไหวออกนอกพื้นที่บริเวณหลัก ผ่านการดำเนินการต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยมีหน่วยงานของภาครัฐ และบริษัทเอกชนเป็นแกนหลัก นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอีก 3 ประการที่เกื้อหนุนการสถาปนาความเป็นชายขอบ กล่าวคือการผูกขาดกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร การทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ และการเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทเอกชนผ่านการกำหนดนโยบายและการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการดำเนินไปของคนชายขอบพบว่า “ความเป็นคนชายขอบ” ของคนในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อสู้ ปรากฏชัดเจนในเวทีวิชาการ เวทีการประชุม เวทีการสัมมนา และการเคลื่อนไหวในท้องถิ่น “คนชายขอบ” ที่ดำเนินการเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่

โปแตซ์ในอีสาน ได้พยายามหาดำแหน่งแห่งที่ของตน เพื่อเปิดเป็นพื้นที่ปริมณฑลสาธารณะในการที่จะเรียกร้องต่อต้าน และแสดงความเป็นตัวตน โลภทัศน์ และอุดมการณ์

การถูกเบียดขับให้เป็น “คนชายขอบ” ได้ส่งผลให้การดำเนินวิถีชีวิตโดยปกติของกลุ่มคนเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อทั้งความรู้สึก ชีวิต จิตใจ และโอกาสอันพึงได้ในการยกระดับคุณภาพชีวิต สิ่งที่ยืนยันคือปรากฏการณ์ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นความแตกแยกทางความคิด ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้คัดค้าน และผู้สนับสนุน การแบ่งฝักแบ่งฝ่าย และการรวมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ชีวิต จิตวิญญาณ

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นลักษณะของอำนาจพบว่า “คนชายขอบ” ในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อต้านการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตซ์ในอีสาน ได้สถาปนาอำนาจให้กับกลุ่มตนผ่านการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความจริง และวาทกรรม

การเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการสถาปนาอำนาจ ได้ดำเนินไปภายใต้วาทกรรมที่ว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิต จิตวิญญาณ และการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการนำเอาเหตุการณ์ ดำเนิน เรื่องราว ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญา และปรากฏการณ์จริง มาสร้างเป็นความรู้ แล้วใช้ระบบความจริงมารองรับปฏิบัติการของรู้นั้น และนำความรู้ ความจริงนั้นมาอธิบาย และสร้างอำนาจให้กับคนชายขอบ รวมทั้งสื่อผ่านสัญญาณ เพื่อให้เห็นว่าอำนาจของคนชายขอบนั้นเกิดมาจากปฏิบัติการทุกภาคส่วนของสังคม แตกต่าง หลากหลาย และไร้ปฏิบัติการที่แน่นอน

“อำนาจของคนชายขอบ” ในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อสู้การดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตซ์ในอีสาน ไม่ได้มีลักษณะเป็นวัตถุ แต่อำนาจนั้นเป็นไปในท่วงทำนองที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหว ผ่านการนิยาม การใช้สัญญาณ การสร้างความรู้ ความจริง และการกำหนดวาทกรรมที่สถาปนาขึ้นภายใต้อำนาจชุดเดียวกัน และ “อำนาจ” ในพื้นที่นี้ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้การครอบครองของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างสิ้นเชิง เพราะตลอดระยะเวลาการเคลื่อนไหว ทั้งกลุ่มผู้คัดค้าน และผู้สนับสนุน นักวิชาการ รัฐ บริษัทเอกชน หรือแม้แต่ นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนเอง ต่างสร้างความรู้ ความจริง วาทกรรม ที่มีทั้งความเหมือน และแตกต่าง ปะทะกันในปริมณฑลของอำนาจในพื้นที่การเคลื่อนไหว

อำนาจในพื้นที่การเคลื่อนไหวจึงมีลักษณะเป็นปฏิบัติการจากจุดต่าง ๆ ในพื้นที่ ปฏิบัติการเหล่านั้นมีความหลากหลาย ลื่นไหล และปราศจากรูปแบบที่แน่นอน และแผ่กระจายไปทั่วทุกอนุภาคของสังคม อำนาจจะมีปฏิบัติการอันเชื่อมโยง เคลื่อนย้ายจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นยุทธศาสตร์การต่อสู้พบว่า การสถาปนาอำนาจการต่อสู้เพื่อการต่อต้านของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และพันธมิตร มีเป้าหมายการต่อสู้เพื่อการไม่ให้มีการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตซ์ และเรียกร้องความยุติธรรม ความเท่าเทียม

ความเสมอภาค รวมทั้งจัดการคดีขู่ครีต และมุ่งเป้าไปที่ข้ออำนาจที่พาดพิงกัน อันเป็นเหตุแห่งการต่อสู้ และแนวทางการสร้างอำนาจการต่อสู้เพื่อการต่อต้านของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อต้านนั้น ดำเนินไปโดยการสร้างความเป็นตัวตน ผ่านความรู้ และวาทกรรมความเป็นตัวตน การให้ความรู้ที่เกี่ยวกับประเด็น การสร้างภูมิคุ้มกันโดยหันไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตที่ไม่ทำลายธรรมชาติ

ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการต่อสู้ได้แก่ ยุทธศาสตร์การต่อสู้ตามยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ซึ่งได้แก่ การยื่นหนังสือผ่านกลไกของระบบราชการ การกดดันอยู่ในที่ การผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการแก้ไขปัญหา ยุทธศาสตร์การต่อสู้ผ่านการใช้สิทธิตามกฎหมายและผ่านกระบวนการยุติธรรม ยุทธศาสตร์การต่อสู้ตามยุทธวิธีการจัดวางท้าทายระบบปกติ และการกดดัน ได้แก่ การเดินขบวนประท้วง การกดดันแบบจรรยาบรรณ การนั่งประท้วง และการชุมนุมประท้วง ยุทธศาสตร์การต่อสู้ตามยุทธวิธีการสื่อสารกับสาธารณะ ได้แก่ การรณรงค์ในเขตชุมชนและเขตเมือง การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์สมัยใหม่ การสื่อสารผ่านช่องทางสื่อกระแสหลัก การผลิตสื่อของตนเองเพื่อการสื่อสาร ยุทธศาสตร์การต่อสู้ตามยุทธวิธีการสร้างเครือข่าย ได้แก่ การสร้างเครือข่ายกับผู้มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้มีจิตสำนึกในประเด็นปัญหา การสร้างเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในระดับพื้นที่ภูมิภาค ประเทศ และระดับโลก ภาคประชาสังคมในพื้นที่ กลุ่มนักวิจัย และนักวิชาการอิสระ เครือข่ายภาคประชาชนในพื้นที่ ภูมิภาคและพื้นที่ การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้ที่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของขบวนการ การสื่อสารทางสังคม นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตรยังได้ใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม รวมถึงการใช้กลไกทางสังคมอย่างการคว่ำบาตรทางสังคม เป็นต้น

การต่อสู้เพื่อการต่อต้านจึงเป็นประเด็นที่มีความหลากหลาย ไม่ได้ยึดติดกับตัวบุคคล การต่อสู้ได้หันกลับไปสู่เรื่องของธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา เพื่อที่จะยืนยันความเป็นตัวตน ยืนยันชุดความรู้ ความจริง และชุดวาทกรรมที่ตนเองสร้างขึ้น ผ่านการสร้างสัญลักษณ์ การให้นิยามความหมายใหม่ ให้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้เคลื่อนไหว ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ สี คำพูด วาทกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้มีการประดิษฐ์ซ้ำ และเพิ่มเติมตามสถานการณ์ หรือปัญหาในพื้นที่ ดังเช่น คำปลุกเร้าที่แกนนำในการเคลื่อนไหวใช้ในการสื่อสารกับผู้ร่วมเคลื่อนไหวด้วยคำว่า “หัวหน้า...(ลากเสียงยาว)...เอ๊ย หัวหน้า...เอ๊ย หัวหน้า...เอ๊ย” ที่สะท้อนให้เห็นพลังและปฏิบัติการ

การสร้างอำนาจของประชาชนในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ได้ดำเนินไปภายใต้โครงข่ายของอำนาจ และความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ ความรู้ ความจริง และวาทกรรม ซึ่งความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นนั้นจะเกิดขึ้นเพื่ออำนาจ และดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจชุดเดียวกัน ความรู้นั้นจะเข้าไปรับรองความถูกต้องของชุดอำนาจที่มันผลิตขึ้นมา แต่ในความเป็นจริงของพื้นที่ที่

เต็มไปด้วยการซ้อนทับกันของอำนาจ ความรู้ ความจริง และวาทกรรมคู่ตรงข้ามย่อมแสดง
 ปฏิบัติการในลักษณะที่ตรงกันข้ามเพื่อเบียดขับ ปิดทับ และเข้าแย่งยึดพื้นที่ของอำนาจอยู่ตลอดเวลา
 ในพื้นที่การเคลื่อนไหวต่อสู้โครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน มีการปะทะกันของความรู้ ความจริง
 และวาทกรรม ซึ่งปรากฏผ่านการเคลื่อนไหวได้กับการกระทำของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี
 และพันธมิตร ซึ่งกระทำโดยรัฐ บริษัท และผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน เช่น
 การสถาปนาอำนาจจากวาทกรรมที่ว่าด้วยกฎหมายแร่ ที่ได้ नियาม สร้างความรู้เกี่ยวกับแร่ใหม่ และ
 ได้กำหนดบทบาท อำนาจ หน้าที่ของสถาบันที่จะทำหน้าที่ในการดำเนินการเกี่ยวกับแร่ไว้ โดยเน้น
 ให้ความสำคัญไปที่รัฐ บริษัทเอกชน ในขณะที่ประชาชนในพื้นที่ที่มีสิทธิเพียงเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
 และการสถาปนาอำนาจผ่านวาทกรรมว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่เน้นการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ
 มาใช้อย่างคุ้มค่า เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านได้
 สะท้อนให้เห็นในลักษณะที่เป็นการขัดขวาง แข่งขัน สกัดกั้น การอนุรักษ์มากกว่าการใช้
 ความรุนแรงควบคุม และปราบปราม มีการตอบโต้ด้วยท่าทีค่อนข้างผ่อนปรนไม่ได้มุ่งหวังถอนราก
 ถอนโคนขบวนการ จึงเอื้อให้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร สามารถ
 เคลื่อนไหวได้แม้จะไม่ราบรื่นมากนักก็ตาม นอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายต่อต้านในแต่ละห้วง
 ตอนกับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร ยังสัมพันธ์กับการปรับตัว
 ด้านองค์กรการเคลื่อนไหว และยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และ
 เครือข่ายพันธมิตร เพื่อเอาชนะฝ่ายต่อต้านที่เข้ามาปะทะประสานในแต่ละสถานการณ์
 ซึ่งการปรับตัวดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มอนุรักษ์ฯเติบโตตามไปด้วย

ดังนั้นแล้ว อำนาจในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน จึงได้อาศัย
 กระบวนการขั้นตอนของความรู้ ความจริง วาทกรรม โดยนำเอาฐานของวัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิต
 และปฏิบัติการทุกภาคส่วนในสังคมมาเป็นตัวอธิบายอำนาจของตน สร้างตัวตนผ่านการนิยาม
 การให้ความหมาย และเปิดพื้นที่ในการต่อสู้เพื่อการต่อต้าน การต่อรองต่อต้านอำนาจในพื้นที่
 การเคลื่อนไหวนั้น อำนาจมีรูปลักษณะที่มีความลื่นไหล ไม่ตายตัว แปรเปลี่ยนจากจุดหนึ่งไปอีกยัง
 จุดหนึ่ง ซ้อนทับกับปฏิบัติการของอำนาจอื่น ๆ โดยการกำหนดวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมาเบียดขับผ่าน
 การปะทะกันของความรู้ ความจริง และความหมาย ซึ่งมีความแตกต่าง หลากหลาย เพื่อแย่งชิง
 พื้นที่ของอำนาจ ดังที่มิเชล ฟูโกต์ กล่าวว่า “ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นมีการต่อต้านเกิดขึ้น”

อภิปรายผล

ผลการศึกษาที่ผู้วิจัยพบเกี่ยวกับประเด็นความเป็นชายขอบ ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ อานุภาพ นันทะพันธ์ (2538) และสิทธิโชค ดันติสุขสันต์ (2548) ที่ชี้ให้เห็นว่า บทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวกับกฎหมายแร่ ได้ให้สิทธิกับรัฐ และบริษัทเอกชนในการดำเนินการเกี่ยวกับแร่ นำมาซึ่งความไม่ยุติธรรม การกดขี่ ความไม่เสมอภาค และทำให้เกิดการเบียดขับคนออกจากพื้นที่ นอกจากนี้ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอรุษา ภูมิบริรักษ์ (2545) และสาณุรักษ์ ฟ่องวาริน (2551) ที่ชี้ให้เห็นกระบวนการกลายไปเป็นชายขอบที่เกิดจากการเบียดขับของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่สังคมกระแสหลัก และชี้ให้เห็นปฏิบัติการความเป็นชายขอบได้สะท้อนผ่านการดำเนินชีวิตในสังคมชายขอบนั้น

การก่อตัวของความเป็นชายขอบในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสานยังเกิดจากปัจจัยหลักๆ อีก 3 ประการ คือ

1. ความเป็นชายขอบที่เกิดจากระบบผูกขาดกรรมสิทธิ์ กล่าวคือพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสานทั้ง 7 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 6 จังหวัด มีการผูกขาดระบบกรรมสิทธิ์โดยรัฐ และบริษัทเอกชน ผ่านการกว้านซื้อที่ดินของเอกชนเพื่อจัดตั้งโรงงานคัดกรองแร่ภาคพื้นดิน และรัฐผูกขาดกรรมสิทธิ์ที่ดินผ่านการตรากฎหมายที่กำหนดให้รัฐมีกรรมสิทธิ์ได้พื้นดินลึกลงไป 100 เมตร ตามนัยสำคัญของพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 ที่แก้ไขเพิ่มเติมเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินโครงการเหมืองแร่ การผูกขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดินของรัฐแม้จะชอบด้วยกฎหมาย แต่การผูกขาดดังกล่าวได้ผลักดันให้คนกลุ่มหนึ่งในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่กลายเป็นคนชายขอบไร้ที่ดินทำกิน และส่งผลต่อการดำรงชีวิตในระยะยาว

2. ความเป็นชายขอบที่เกิดจากการทำให้ทรัพยากรกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ กล่าวคือ ในช่วงยุคของการพัฒนาที่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ได้มีการวางรากฐานการพัฒนาด้านต่าง ๆ ในประเทศไทย มุ่งเน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบเสรี สาระสำคัญประการหนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 คือการมุ่งเน้นการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่ โดยการพัฒนา และเพิ่มมูลค่าทรัพยากรแร่ชนิดต่าง ๆ ให้กลายเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่นำเอาทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ในการดำรงชีวิตเท่านั้น การแปรสภาพจากทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์เป็นปัจจัยจูงใจให้รัฐ และบริษัทเอกชนได้มีการพัฒนาโครงการต่าง ๆ มากมาย ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และประชาชนในพื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการ เกิดการละเมิดสิทธิชุมชน เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชน เกิดการขับไล่ และผลักดันประชาชนออกจากพื้นที่เพื่ออำนวยความสะดวก และอำนวยความสะดวกต่อการดำเนินโครงการ กรณีโครงการเหมืองแร่โปแตชปรากฏเด่นชัด คือการทำให้เกลือโปแตชซึ่งเป็นทรัพยากร

แผ่นดินของอีสานกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ที่รัฐ และบริษัทเอกชนต้องการนำไปใช้ประโยชน์ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่ ทำให้เกิดการเรียกร้อง การต่อต้านการดำเนินโครงการเพื่อรักษาทรัพยากร และทรัพย์สินของแผ่นดินอีสาน การต่อต้านโครงการดังกล่าวได้ทำให้ผู้ต่อต้านถูกผลักดันให้กลายเป็นคนชายขอบในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช

3. ความเป็นชายขอบที่เกิดจากการเอื้อประโยชน์ผ่านนโยบายและการตรากฎหมาย กล่าวคือ ในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชในอีสาน ความเป็นชายขอบของผู้ต่อต้านการดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตชปฏิเสธไม่ได้อย่างสิ้นเชิงว่าไม่ได้เป็นผลมาจากนโยบาย และการตรากฎหมาย หลังจากมีการให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดังที่ปรากฏในสาระของแผนยุทธศาสตร์แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ได้ถูกขับเคลื่อน และให้ความสำคัญผ่านการกำหนดนโยบาย และการแก้ไขกฎหมายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นเฉพาะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่มิได้คำนึงถึงความปลอดภัย และผลกระทบที่จะเกิดกับประชาชน หน่วยงานต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และมีหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ได้ขับเคลื่อนนโยบายผ่านการแก้ไขกฎหมายเพื่ออำนวยความสะดวก และลดขั้นตอนการขออนุญาตทำเหมืองแร่ ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทเอกชน ความชัดเจนต่อการดำเนินการดังที่กล่าวในเบื้องต้นคือ การดำเนินการแก้ไขพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 ที่มุ่งเน้นแก้ไขประเด็นเรื่องกรรมสิทธิ์ในแร่ และการลดขั้นตอนการของอาชญาบัตรสัมปทาน รวมทั้งการให้อำนาจรัฐมนตรีในการอนุญาตการดำเนินการแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งถือว่าเป็นการแก้ไขที่เอื้อผลประโยชน์ และเป็นการผลักดันให้เกิดการดำเนินโครงการ โดยไม่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่

ผลการศึกษาที่ผู้วิจัยพบเกี่ยวกับประเด็นอำนาจของคนชายขอบ สอดคล้องกับผลการศึกษาของวิเชียร บุราณรักษ์ (2548) และฐาตุร สรวงศ์ศิริ (2551) ที่ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงกำเนิดของการเคลื่อนไหวทางสังคมในพื้นที่ศึกษา และผลการศึกษายังชี้ให้เห็นการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รวมทั้งยังนำเสนอให้เห็นถึงยุทธวิธีในการสร้างอำนาจของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งแม้จะแตกต่างกันในฐานะการวิเคราะห์ แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า การเคลื่อนไหวได้สร้างอำนาจในการต่อรองให้กับผู้เคลื่อนไหว

อำนาจของคนชายขอบที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างความจริง ความรู้ และวาทกรรม เป็นอำนาจที่มาจากทุกหนแห่งที่เกิดปฏิบัติการระหว่างความสัมพันธ์ของความจริง ความรู้ และวาทกรรม ซึ่งคนชายขอบที่ต่อต้านโครงการเหมืองแร่โปแตชได้แสดงผ่านการปฏิบัติการที่เป็นสัญญาณโดยมุ่งเน้นต่อต้านอำนาจรัฐที่กระทำต่อคนชายขอบนั้น ปฏิบัติการที่คนชายขอบกระทำการเป็นปฏิบัติการที่แสดงถึงความเป็นตัวตน ความรู้ ความเต็มใจของคนชายขอบปรากฏผ่านพิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ตำนาน และการสถาปนาวาทกรรมผ่านวงเสวนา

เวทีประชุม และพื้นที่สาธารณะบนท้องถนน การปฏิบัติการแต่ละครั้งจะเกิดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนชายขอบ และเครือข่าย ซึ่งส่งผลให้เกิดอำนาจที่สามารถต่อต้านการครอบงำ การกดทับของรัฐ และบริษัทเอกชนได้ จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าอำนาจนั้นเกิดจากทุกหนแห่ง มีความสัมพันธ์ระหว่างความจริง ความรู้ และวาทกรรม ที่เกื้อหนุนเพื่อก่อเกิดอำนาจขึ้นโดยที่อำนาจนั้นมีความเป็นพลวัต ยืดหยุ่น และเกิดขึ้นได้กับทุกคนที่ปฏิบัติการ

ประเด็นที่แตกต่างระหว่างผลการศึกษาที่ค้นพบของผู้วิจัยกับเอกสารงานวิจัยที่ผู้วิจัยทำการศึกษาคือ การเกิดขึ้นของอำนาจ ลักษณะ และปฏิบัติการที่งานวิจัยของทั้งวิเชียร บุราณรักษ์ และฐากร สรวงศิริตีต่างมองไปในมุมมองด้านวัตถุ และสามารถครอบครองได้ ในขณะที่ผู้วิจัยค้นพบว่า อำนาจนั้นไม่ใช่เรื่องของวัตถุ และไม่มีใครสามารถครอบครองได้ มันจะลื่นไหล เคลื่อนย้ายจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งของสังคม และจะปะทะแปรเปลี่ยนไปตามความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความจริง วาทกรรม และอำนาจ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะการวิจัยโดยแยกเป็น 2 ประเด็นเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

การดำเนินโครงการเหมือนแร่โปแตชในอีสานที่ผู้วิจัยทำการศึกษาวิจัยทั้ง 7 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 6 จังหวัด เป็นโครงการที่รัฐ และบริษัทเอกชนร่วมกันดำเนินโครงการ ซึ่งความก้าวหน้าของโครงการแต่ละโครงการนั้นมีความแตกต่างกัน และการทำงานของภาคประชาชนในพื้นที่ก็มีความแตกต่างกัน บางโครงการมีการดำเนินโครงการเสร็จสิ้น บางโครงการอยู่ในขั้นตอนของการดำเนินการสำรวจเพื่อดำเนินการขออนุญาตสัมปทานให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด การทำงานในพื้นที่ขององค์กรภาคประชาชนบางพื้นที่ดำเนินโครงการก็มีองค์กรรับผิดชอบอย่างเข้มแข็ง บางองค์กรก็เพิ่งมีการจัดการศึกษา และสร้างฐานมวลชน แต่ลักษณะร่วมของการทำงานภาคประชาชน คือการสร้างเครือข่ายเพื่อสนับสนุนการทำงานของแต่ละองค์กร โดยจะมีผู้ที่ทำหน้าที่ในการประสานงาน จากผลการศึกษาที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ผ่านการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม และการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ดังต่อไปนี้

1.1 รัฐควรมีนโยบายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรแร่อย่างชัดเจน โดยต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วม การตัดสินใจ การรับรู้ของประชาชนในพื้นที่ โดยให้เป็นไปตามหลักการที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นไปเฉพาะรูปแบบ กล่าวคือนโยบายที่รัฐกำหนดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรแร่ยังไม่มี ความชัดเจนทั้งประเด็นประเภทแร่ที่รัฐต้องการควบคุม การควบคุมพื้นที่ที่ดำเนินโครงการเหมือนแร่

และในอดีตที่ผ่านมารัฐยังไม่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์แร่อย่างแท้จริง พิจารณาได้จากการแก้ไขกฎหมาย และการกำหนดแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการแร่ รวมถึงการดำเนินการต่างๆ ในขณะที่มีการร้องเรียนจากประชาชน ในขณะที่เดียวกันรัฐกลับปกปิดข้อมูล และขั้นตอนการดำเนินการต่าง ๆ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ขัดกับวิถีทางประชาธิปไตย อนึ่งรัฐยังได้กล่าวโทษ ลงโทษประชาชนผู้ที่เคลื่อนไหวต่อต้านเพื่อร้องขอการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรแร่ที่ตนเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์อย่างแท้จริงด้วย ดังนั้นแล้วผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้รัฐกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรแร่ให้ชัดเจน และคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงตามวิถีทางประชาธิปไตย

1.2 รัฐควรดำเนินการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายแร่ โดยคำนึงถึงหลักการความเป็นรัฐศาสตร์ ปราศจากการใช้เทคนิคทางกฎหมาย และไม่ควรมีบทบัญญัติที่เอื้อต่อประโยชน์ของภาคเอกชน กล่าวคือ ตามเหตุผลที่ประกาศไว้ในการแก้ไขพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 โดยให้รัฐมีอำนาจควบคุมการตรวจ การผลิต การรักษาแหล่งแร่ การจำหน่ายแร่ และการโลหกรรม และในเวลาเดียวกันก็อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ประกอบการทำเหมือง ตลอดจนการให้ความคุ้มครองแก่กรรมกรและสวัสดิภาพของประชาชนให้เหมาะสมแก่กาลสมัย หลังจากมีการบังคับใช้กฎหมายแล้วปรากฏว่าเหตุผลที่ถูกใช้ประกาศเป็นสาเหตุของการแก้ไขได้ถูกดำเนินการอย่างจริงจังมีเพียงการให้อำนาจรัฐเพิ่มมากขึ้น และการเอื้ออำนวยแก่ผู้ประกอบการ ในขณะที่การคุ้มครองกรรมกร และให้สวัสดิภาพกับประชาชนกลับมิได้เกิดขึ้นดังเหตุผล ด้วยความที่รัฐมุ่งเพียงเพื่อรักษาผลประโยชน์ของบริษัทเอกชน และอาศัยเทคนิคทางกฎหมายกดทับ และปิดพื้นที่ในการรับสวัสดิภาพของประชาชน ทำให้ประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่ไปแต่ถูกผลักกลายเป็นคนชายขอบ ดังนั้นแล้วผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้รัฐแก้ไขกฎหมายที่เอื้อต่อผลประโยชน์ของบริษัทเอกชน และลดการผูกขาดกรรมสิทธิ์ของรัฐ รวมไปถึงการแก้ไขที่คำนึงถึงหลักทางรัฐศาสตร์เพื่อการมีส่วนร่วม และการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากเจ้าของพื้นที่ และผู้ประสบปัญหาอย่างแท้จริง

1.3 รัฐควรพิจารณาถึงศักยภาพ ความเหมาะสมด้านสภาพภูมิศาสตร์ และชีวภาพของพื้นที่ในการอนุมัติการดำเนินโครงการ กล่าวคือที่ผ่านมา รัฐอนุมัติให้มีการดำเนินโครงการเหมืองแร่ไปแต่ไม่พิจารณาศักยภาพ ความเหมาะสมด้านสภาพภูมิศาสตร์ และชีวภาพของพื้นที่ โครงการเหมืองแร่ที่ดำเนินการในประเทศไทยที่ผ่านมาส่วนใหญ่มุ่งจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ที่ดิน อากาศ และแหล่งน้ำสายสำคัญของภูมิภาคที่หล่อเลี้ยงคนในพื้นที่ และไม่พิจารณาศักยภาพในการป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการทำเหมืองแร่ของบริษัททำให้เกิดผลกระทบต่อชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินของประชาชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงเสนอแนะว่า รัฐควรตระหนัก และลงตรวจสอบพื้นที่จริงก่อนมีการอนุมัติการดำเนินโครงการ

1.4 สถาบันตุลาการควรใช้ดุลยพินิจในการพิจารณาคดี เน้นหลักนิติศาสตร์ พจนกหลักนิติศาสตร์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ และเป็นที่พึงของประชาชน รวมทั้งควรจัดตั้งศาล ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือการพิจารณาคดีของสถาบันตุลาการที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้องกับคดีสิ่งแวดล้อม สถาบันตุลาการในฐานะผู้วินิจฉัยกฎหมายได้ตีความกฎหมายตามตัวบทอย่างเคร่งครัด เน้นหลักนิติศาสตร์ คำพิพากษาที่เกี่ยวข้องกับคดีสิ่งแวดล้อมที่มีการฟ้องร้องในศาลจึงมีอัตราโทษที่สูง และเมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าการพิจารณาคดีดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน แทนที่สถาบันตุลาการจะเป็นที่พึ่งของประชาชนกลับเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการตอกย้ำความเหลื่อมล้ำทางสังคม และตราโทษให้ประชาชนที่ในความเป็นจริงแล้วมิสมควรได้รับอัตราโทษเช่นนั้น ดังกรณีการคำพิพากษาคดีโลกร้อนที่เกิดขึ้นในประเทศไทยที่มีการใช้แบบจำลองค่าเสียหายโลกร้อนที่ประชาชนต้องชดเชยค่าโลกร้อนให้รัฐหลายสิบล้านบาท หรือคดีของนางจินตนา แก้วขาว แกนนากลุ่มอนุรักษ์บ่อนอก-หินกรูด ที่ต้องจำคุกเพราะคำพิพากษาของศาล ผู้วิจัยจึงเสนอแนะว่า สถาบันตุลาการในฐานะที่มีอำนาจในการใช้ดุลยพินิจในการตีความกฎหมาย ควรตีความกฎหมายที่เน้นหลักนิติศาสตร์ และคำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชน ตามปรัชญาที่ว่า “ปล่อยคนผิดสิบคนดีกว่าลงโทษคนบริสุทธิ์หนึ่งคน” และผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อประเด็นนี้ว่า ประเทศไทยควรแยกหลักการพิจารณาคดีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ให้แตกต่างจากการพิจารณาคดีแพ่ง หรือคดีอาญาอื่น โดยเสนอแนะให้มีการจัดตั้งศาล ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ใช้หลักดุลยพินิจของผู้พิพากษา และใช้ระบบดุลยพินิจของคณะลูกขุนในการพิจารณาคดี ซึ่งจะเกิดความเป็นธรรม และเป็นเอกภาพมากกว่าอดีตที่ผ่านมา

1.5 กลไกการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนควรหามาตรการคุ้มครอง แก้ไขเยียวยาในประเด็นที่เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ผ่านมา และควรประณามการกระทำที่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน กล่าวคือแม้ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยมีกลไกการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นรูปธรรม และชอบด้วยกฎหมาย แต่จากการดำเนินการที่ผ่านมากลไกดังกล่าวกลับไม่สามารถกำหนดมาตรการ และคุ้มครองสิทธิมนุษยชนได้ตามหลักการ อันสืบเนื่องจากไม่มีอำนาจในทางปฏิบัติ และไม่สามารถกระทำการบังคับหน่วยงาน องค์กร หรือแม้กระทั่งบุคคลที่ทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนได้ ดังนั้นแล้วผู้วิจัยเสนอแนะว่า รัฐควรเพิ่มอำนาจในการกำหนดมาตรการ กลไกการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้กับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ควรทำการประณามผู้ที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนให้สังคมรับรู้ขั้นตอน และกระบวนการการละเมิดสิทธิมนุษยชนด้วย

1.6 ประชาชนในพื้นที่เคลื่อนไหวต่อต้านไม่ควรตีค่าของทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้เกณฑ์ความคุ้มหรือไม่คุ้มของผลตอบแทนที่จะได้รับการดำเนินการโครงการเงื่อนไขในการพิจารณาเคลื่อนไหวซึ่งอาจทำให้ตกหลุมพรางของทุนนิยม หากพิจารณาโดยเงื่อนไขแล้วด้วย

ความพร้อมของทุนอันมหาศาลจะถูกนำมาจัดเงื่อนไข และถือว่าเป็นความถนัดของฝ่ายบริษัท และรัฐที่ต้องการดีค่าให้ทรัพยากรธรรมชาติมีค่า และแก้ไขปัญหาด้วยการตอบแทนค่าเสียหาย อาทิ กรณีการจ่ายค่าลดได้พื้นดิน และการสนับสนุนงบประมาณให้หน่วยงานต่าง ๆ โดยใช้งบประมาณสัมพันธเป็นหลัก แต่ควรตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติในฐานะเป็นปัจจัยหลักของการดำรงอยู่ของมวลมนุษย ทำให้สังคมได้รับรู้ถึงความมุ่งหมายของการปกป้องรักษา ทรัพยากรธรรมชาติ และเกื้อหนุนเรียนรู้จนเกิดจิตสำนึกของการอนุรักษ์กับผู้อื่นด้วย

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกของบริษัท และรัฐได้ เนื่องจากเหตุผลความปลอดภัยในร่างกาย และทรัพย์สินของผู้วิจัย และการป้องกันความลับทางธุรกิจของบริษัท รวมถึงการปกปิดความลับทางราชการ ซึ่งทำให้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจสมควรทำการศึกษาต่อไป หากมีผู้สนใจดำเนินการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

2.1 ควรทำการศึกษาเปรียบเทียบผลกระทบจะเกิดขึ้นทั้งกรณีการดำเนิน หรือ ยุติการดำเนิน โครงการเหมืองแร่โปแตช

2.2 ควรทำการศึกษาถึงการรับรู้ของประชาชนต่อการดำเนินการดำเนิน โครงการเหมืองแร่โปแตช

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่. เหมืองแร่และการดูแลสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ :

สำนักบริหารและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่, 2548.

กฤษฎา บุญชัย. รวมบทความวิพากษ์แนวคิดแปลงสินทรัพย์เป็นทุนถึงปัญหาการจัดการที่ดินใน
สังคมไทย. เชียงใหม่. โครงการพื้นที่ทางสังคมและสื่อทางเลือก, 2543.

———. สิทธิชุมชนกับฐานทรัพยากรเขตร้อน. กรุงเทพฯ : เครือข่ายองค์กรจัดงานเวที
สิ่งแวดล้อม 47, 2547.

ขบวน พลตรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. สกลนคร : วิทยาลัยครูสกลนคร, 2529.

คณะผู้วิจัย. “การทำนาเกลือในอีสานผลกระทบต่อประชาชนและทรัพยากรท้องถิ่น” ใน เสียง
จากผู้วิจัย. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
และสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน, 2535.

จักษ์ พันธุ์เพชร. กรอบคิดว่าด้วยเรื่อง “อำนาจ” ตามแนวของมิเชล ฟูกูเกต์. กรุงเทพฯ :
พันธ์กรู๊ป, 2548.

จิราภา ภูพัตนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

เจ้าอาวาสวัดอรุณธรรมรังษี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอรุณธรรมรังษี
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

ฉลอง ภูวลัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทำการกำนันตำบลโนนสูง
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2554.

ชลธิรา สัตยวัฒน์. กรุงเทพ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2546.

———. มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา : ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา.
กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2552.

———. “สิทธิชุมชนในฐานะเป็นยุทธศาสตร์ของชาติ,” วารสารสิทธิมนุษยชน. 1(1) : 5-14 ;
มกราคม-มีนาคม, 2546.

ชลิต ชัยकरจิต. เทคโนโลยีการถลุงเหล็กและการผลิตเกลือของอีสานสมัยโบราณ. ขอนแก่น :
ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

ชูศักดิ์ วิทยาก็ค. สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร. วาทกรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2538.

จากรุ สรวงศ์ศิริ. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคัดค้านเหมืองแร่โปแตชจังหวัดอุดรธานี.

วิทยานิพนธ์ วท.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2553.

ดวงไข หลวงพะสี. คู่มือพงสาวะดาน : คนลาว แผ่นดินลาว. เวียงจันทน์ : หนุ่มลาว, 2543.

เดชา คำเป่าเมือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอรุณธรรมรังษี

จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

เดิม วิชาชัยพนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

ตัวแทนผู้สนับสนุนโครงการเหมืองแร่โปแตช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

ธีรยุทธ บุญมี. มิเชล ฟูกโก (Michel Foucault). กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2551.

น้องแนน (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์,

ที่เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. อ่านวัฒนธรรมการเมืองไทย. กรุงเทพฯ : งานดี, 2547.

นรินทร์ พิกุลทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์,

ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2554.

เนตรพัฒนา ยาวีราษ. ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ประจวบ แสนพงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

ประกาศ ปิ่นตบแต่ง. การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541.

_____. กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม. เชียงใหม่ : มูลนิธิไชนริค สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2552.

ประกาศ ปิ่นตบแต่ง และคณะ. วิถีชีวิตวิถีสู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย. เชียงใหม่ : ตรัสวิน, 2545.

ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

ปรีดา เถลิ้มเผ่า กอนันตกุล. ชีวิตชายขอบ : ตัวตนกับความหมาย. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545.

ปัญญา โคตรเพชร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

ปิยะพงษ์ แสงมณี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านดอนนา
จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2554.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. โครงการพลวัตเศรษฐกิจการเมืองไทย : ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

พฤทธิสถาน ชุมพล. กลุ่มผลักดัน (Pressur Group). เอกสารประกอบการบรรยายวิชาการเมืองการ
ปกครองสหราชอาณาจักร คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

พนัส ทศนิยานนท์. “บทสัมภาษณ์เรื่องป่าชุมชน,” นิตยสารสารคดี. 17(207) :
9-13 ; พฤษภาคม, 2545.

พรชัย สุนิตต์. “เทคโนโลยีและความสำคัญของการถลุงเหล็กในสมัยแรกเริ่มของประเทศไทย,”
ใน ปัจจุบันโบราณคดี. หน้า 100. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

“พระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510,” ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 119. ตอนที่ 128 ก. หน้า 1-10.
1 ธันวาคม พ.ศ. 2545.

ไพเราะ สุจินธรรม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

มณี บุญรอด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอรุณธรรมรังษี
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

มาร์ก ตามไท. ความเป็นชายขอบกับปัญหาสิทธิมนุษยชน. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา, 2544.

ยศ สันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ
และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. เชียงใหม่. ศูนย์ศึกษา
ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชา
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์การศาสนา, 2513.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ :
อักษรเจริญทัศน์, 2539.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น,
2545.

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540,” ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 114.
ตอนที่ 55ก. หน้า 1-99. 11 ตุลาคม พ.ศ. 2545.

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. กำเนิดระบบราชการและการปฏิรูปในยุคคลาสสิก. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ด
ยูเอชเอ็น, 2546.

ละเอียด อ่อนสะอาด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

ลีโอ ฮอลล์กิน, ไมเคิล ฮัดสัน และพอพันธ์ วัชจิตพันธ์. การบริหารงานผลิตและบริการ.
กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, 2538.

เลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลโนนสูง-น้ำคำ
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

วรารกร บำรุงชีพโชติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ณัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศูนย์ราชการ
จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2554.

วิเชียร บุราณรักษ์. ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณีกลุ่มอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ ร.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2548.

วินัย ผลเจริญ. แนวคิดหลังอาณานิคมนิยม : บทสำรวจทางทฤษฎีและการประยุกต์ใช้เพื่อศึกษา
สังคมและการเมืองไทย. รายงานการวิจัย. มหาสารคาม : วิทยาลัยการเมืองการปกครอง
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2552.

วิโรจน์ อรุณมานะกุล. “ภาษา อำนาจ และการเมือง” ใน รู้ทันภาษารู้ทันการเมือง. เจิมศักดิ์
ปิ่นทอง และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, บรรณาธิการ. หน้า 1-45. กรุงเทพฯ :
ขอคิดด้วยคน, 2547.

วีระ สมบูรณ์. ข้อเสนอแนะทั่วไปที่รับรองโดยคณะกรรมการว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติ
ทางเชื้อชาติ สำนักข้าหลวงใหญ่เพื่อสิทธิประโยชน์แห่งสหประชาชาติ. กรุงเทพฯ :
สำนักงานสิทธิมนุษยชนศึกษาและพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545.

แวง พลังวรรณ. อีสานคดีชุดลูกทุ่งอีสาน : ประวัติศาสตร์อีสานตำนานเพลงลูกทุ่ง. กรุงเทพฯ :
เรือนปัญญา, 2545.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “เกลืออีสาน,” เมืองโบราณ. 18(1) : 18-40 ; มกราคม-มีนาคม,
2535.

———. อีสาน : ความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีผู้นำคันดินกับการเกิดของรัฐในประเทศไทย.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2540.

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, 2545.

สมชัย ภัทรธนานันท์. ความขัดแย้งระหว่างอีสานกับรัฐไทย : การครอบงำและการต่อต้าน.
มหาสารคาม : วิทยาลัยการเมืองการปกครอง, 2548.

สมยศ คำนิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอรุณธรรมรังษี

จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

สา ดวงปาโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอรุณธรรมรังษี

จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

สาณรุักษ์ ฟองวาริน. กระบวนการกลายเป็นชายขอบ : ศึกษาเฉพาะกรณีคนขอทานในเขตราชเทวี

กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2551.

สิทธิโชค ดันดิสุขสันต์. ปัญหาเกี่ยวกับการสำรวจและการทำเหมืองแร่ตามพระราชบัญญัติแร่

พ.ศ. 2510. วิทยานิพนธ์ น.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2543.

สุจริต บัวพิมพ์. วัฒนธรรม : พัฒนาหรือเบียดเบียน. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2546.

สุภาวดี แก้วประดับ. สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่

ยั่งยืน : จากประสบการณ์สู่การปฏิรูปการเมืองไทย. วิทยานิพนธ์ ร.ม. กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

สุกิริ์ สมอนา. “ทรัพยากรแร่ธาตุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,” ใน

เอกสารประกอบการนำเสนอเวทีประชุม Pre-Congress ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น : ม.ป.พ., ม.ป.ป.

สุเทพ สุนทรเกสัช. หมู่บ้านอีสานยุค “สงครามเย็น” สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2548.

สุรัช รัชชาชาติ. ความมั่นคงทางอาหารของคนชายขอบ : รูปแบบการบริโภคและแหล่งที่มาของ

อาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง ภาคตะวันตก ประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ น.ม.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545.

สุรัช หวันแก้ว. ความเป็นชายขอบกับปัญหาสิทธิมนุษยชน. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา, 2544.

สุริยา สมุทรกุล. พิธีกรรมทางศาสนาในฐานะที่เป็นกลไกการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชาวนา

อีสาน. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

สุวิทย์ กุหลาบวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอรุณธรรมรังษี

จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พระพุทธศาสนา : ทศนะและวิจารณ์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์,

2529.

เสน่ห์ จามริก. ทรัพยากรธรรมชาติ รากฐานเกษตรยั่งยืน. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2547.

ลำราญ วงษ์ไธสา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ฉัฐพงษ์ ราชมี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอรุณธรรมรังษี

จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2554.

- อรอุษา ภูมิบริรักษ์. ภาวะการณ้กลายเป็นคนชายขอบของผู้ป่วยเอดส์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545.
- อานุกาพ นันทพันธ์. กรรมสิทธิ์ในแง่ตามกฎหมายไทย. วิทยานิพนธ์ น.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. ตัวตนของคนชายขอบ. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.
- Brand, A. The Force of Reason. Sydney : Allen and Unwind, 1990.
- Castell, M. The Power of Identity. S.l. : Blackwell Publishers, 1997.
- Cohen, Jean and Andrew Arato. Civil & Society & Political Theory. London England : the MIT press, Cambridge, 1997.
- Foucault, M. “Truth and Power,” in Colin Gordon. New York, London : Tayistoke Publications, 1980.
- . Discipline and Punishment : The Birth of The Prison. New York : Vintage Books, 1977.
- Krisri, Hanspeter. New Social Movement in Western Europe : A Comparative Analysis. Minnesota : University of Minnesota Press, 1995.
- Mc Adam, Dough. Political Process and the Development of Black Insurgency. Chicago : Chicago University, 1982.
- McCarthy, John D. and Zald Myer. “Resource Mobilization and Social Movements : A Partial Theory,” American Journal of Sociology. 82 : 1212 – 1241, 1977.
- Touraine, Alain. Critique of Modernity. Oxford and Cambridge : Blackwell, 1984.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
หนังสือขอความอนุเคราะห์

ที่ ศธ 0530.19/ 1๕71

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม 44150

9 มิถุนายน 2554

เรื่อง ขออนุญาตโอนเคราะห้เก็บรวบรวมข้อมูล

เรียน อ.สุเมธพงษ์ ราชมี

ด้วย นายณัฐพงษ์ ราชมี นิสิตปริญญาโท หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง (ร.ม.) วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “อำนาจของคนชายขอบ : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวต่อสู้ในพื้นที่เหมืองแร่โปแตชในอีสาน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต โดยมี อาจารย์ ดร.วินัย ผลเจริญ เป็นประธานควบคุมในครั้งนี

เพื่อให้การทำวิทยานิพนธ์นี้สิดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุตามวัตถุประสงค์มหาวิทยาลัยฯ จึงขออนุญาตโอนเคราะห้จากท่านอนุญาตให้ นายณัฐพงษ์ ราชมี เก็บรวบรวมข้อมูลตามแบบสอบถามที่แนบพร้อมนี้ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา มหาวิทยาลัยฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์ จากท่าน และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์สิดา สอนศรี)

คณบดีวิทยาลัยการเมืองการปกครอง ปฏิบัติราชการแทน
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง

โทรศัพท์. 0 - 4375 - 4429

โทรสาร. 0- 4375 - 4317

ภาคผนวก ข

ภาพการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเครือข่ายพันธมิตร

ภาพการเคลื่อนไหวต่อสู้

บรรยากาศการประชุมรับฟังความคิดเห็น

กลุ่มผู้เคลื่อนไหวขี้นเวที ด้วยเหตุผลความไม่ชอบมาพากลในการจัดงาน
และการดำเนินการเช่นนี้ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

เครือข่ายผู้ชุมนุมประท้วงโครงการเหมืองแร่โปแตช
และเดินรณรงค์รอบพื้นที่ดำเนินโครงการเหมืองแร่โปแตช

แกนนำสื่อสาร สร้างความหมาย ให้ความรู้กับผู้อยู่ในเหตุการณ์ และเครือข่ายนักศึกษาติดตามและ
เฝ้าระวังผลกระทบจากเหมืองแร่ประเทศไทยอ่านแถลงการณ์คัดค้านการทำ EHIA

สื่อท้องถิ่น มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอด ส่งผ่านความรู้

ผู้ชุมนุมต่อต้านแสดงอากัปกิริยาต่อต้านผ่านเรื่อนร่าง สะท้อนให้เห็นสัญญาณ และปฏิบัติการ

บริษัท และผู้สนับสนุนย้ายสถานที่ไปที่เกาะกลางน้ำ
เพื่อประชุมทำกรอบ EHIA สะท้อนถึงความไม่ชอบธรรม

ผู้ประสานงานของบริษัทเอกชน (ผู้หญิงสีแดง เป็นคนในพื้นที่) ประสานเพิ่มกำลัง แสดงให้เห็น
ความเข้มแข็ง และความขัดแย้งของคนในพื้นที่

เจ้าหน้าที่ตำรวจพร้อมโล่ และกระบอง ตั้งแถวเตรียมการสกัดกั้นการเคลื่อนไหวก

เจ้าหน้าที่ อส., อปพร. พร้อมโล่ เตรียมการสกัดกั้นการเคลื่อนไหวก

อีกหนึ่งยุทธศาสตร์กดดัน

ขบวนการเคลื่อนไหว กดดัน สันติวิธีบนเรือนร่าง อำนาจที่สร้างขึ้นของผู้เคลื่อนไหว

ผู้เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมที่ไม่ชอบธรรม

ถอดบทเรียน กำหนดยุทธศาสตร์

อีกหนึ่งสัญญาณ ที่ปะทะกันในสนามการเคลื่อนไหว

เยาวชนโรงเรียนคนฮักถิ่น รณรงค์ให้ประชาชนรับทราบข้อมูล
เป็นหนึ่งในหลักสูตรการเรียนรู้ของโรงเรียนคนฮักถิ่น

การเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนคนชักถื่น เน้นการเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรม ธรรมชาติ

ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ด้านเมืองแร่โปแตช
วัฒนธรรมที่ถูกนำมาประดิษฐ์ให้เป็นทรัพยากรที่หนุนเสริมอำนาจในการต่อสู้

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นายณัฐพงษ์ ราชมี
วันเกิด	วันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2528
สถานที่เกิด	อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 127 หมู่ 11 ตำบลบ้านหัน อำเภอโนนศิลา จังหวัดขอนแก่น 40110
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	-
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	-
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2544	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองไฮประชาสรรค์ จังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. 2547	มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. 2550	ปริญญารัฐศาสตรบัณฑิต (ร.บ.) สาขาวิชาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พ.ศ. 2555	ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ม.) สาขาวิชาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

